

Jaroslav Sadílek
PRŮZKUMY PAMÁTEK
Hliníky 335, 679 74 Olešnice na Moravě
776 079 078 IČO: 704 86 450

LESONICE

*Historický vývoj stavebních památek
a osídlení obce*

Číslo zakázky: 12/07

Zpracoval: Jaroslav Sadílek

Objednatel: Obec Lesonice

OBSAH

ÚVOD	2
LESONICE PŘED PRVNÍ PÍSEMNOU ZMÍNKOU	3
LESONICE V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU	14
STŘEDOVĚKÁ TVRZ	20
LESONICE V 16. A NA POČÁTKU 17. STOLETÍ	26
LESONICE V PRŮBĚHU 17. STOLETÍ	40
LESONICE V 18. A 19. STOLETÍ	45
ZÁMEK LESONICE	60
HORNÍ LAŽANY – POČÁTKY VESNICE	78
PRAMENY	80
LITERATURA	82

ÚVOD

Lesonice představují jednu z mnoha vesnic Moravskobudějovicka a Želetavska, do jisté míry po historické stránce dosud neznámých. Stejně jako mnohé jiné v širším okolí mají také svoji jedinečnou historii a bohatý vývoj, presentovaný dodnes částečně dochovanými historickými památkami. Ty jsou také spolu s dostupnými archívními prameny zdrojem poznatků, jejichž systematické studium umožňuje rekonstruovat dějiny obce od jejích nejstarších počátků až do novodobého období. Zdrojem cenných poznatků je v případě Lesonic v tomto ohledu zejména areál dnes neexistujícího zámku, bývalé tvrze, sestávající z budov předzámčí, tzv. „zámku“, a hospodářských staveb ve východní části vsi. V neposlední řadě je zdrojem důležitých poznatků k vývoji obce také rozbor její zástavby, získaný na základě analýzy dostupných odhadů a urbářů a soupisových pramenů v podobě novověkých katastrálních operátů. Písemné záznamy těchto pramenů po sjednocení a zakreslení do nejstaršího přesného katastrálního mapového podkladu obce z roku 1835 umožní sledovat i vývoj vesnické zástavby, což zejména v kombinaci s rozborů předešlých staveb je velice přínosné. V širším měřítku je pak možno porovnat získané poznatky s vývojem okolních obcí, kde lze sledovat mimo jiné i vztahy jednotlivých intravilánů k šlechtickým sídlům v tomto regionu tolik četným. Z tohoto hlediska jsou Lesonice příkladem přímo modelovým, a to i přes zánik vlastního sídla, jehož podobu a vývoj dokládají dochované plány, historická vyobrazení, popisy a mnohé mapy pozemků a katastru. Tyto prameny rovněž přibližují vzhled i ostatních panských budov a dokonce samotné vesnice. Celková analýza získaných informací tak poskytuje poznatky, jejichž komplexní syntézou je tato práce.

LESONICE PŘED PRVNÍ PÍSEMNOU ZMÍNKOU

Počátky každé obce bývají odvozovány od nejstaršího známého písemného dokladu, který její existenci připomíná. Ovšem je to údaj značně orientační, některé obce vystupují v písemných pramenech značně pozdě, starší materiály se nedochovaly nebo nedocházelo k potřebným právním úkonům, které by se odrazily v psané formě. Překvapení pak nastává s mnohdy náhodným archeologickým nálezem, který posouvá dějiny vesnice či města výrazně hlouběji do minulosti.

Ovšem jsou obce, kde není spolehlivě možné první věrohodnou zmínku určit. Bývá tomu tak v těch případech, kdy není jisté, zda uváděná zmínka je pravým písemným dokladem, nebo jde o středověké, případně dokonce moderní falzum. Podobná situace nastává také tehdy, kdy dokument s nejstarší zmínkou nelze spolehlivě ztotožnit s konkrétní obcí, a to zejména v případě, kdy se vesnic se stejným či podobným pojmenováním nachází v širším regionu více a jsou odlišovány pouze přídomky. Za názorný příklad může sloužit naše nejčastější místní jméno Lhota. Tyto vesnice, často se vyskytující ve větších či menších kumulacích, jsou odlišovány pouze přídomky podle typické barvy půdy a staveb, případně jména majitele. V tomto případě se pak přídomky se změnou majitele střídaly. Časté je také odlišování zdrobnělými nebo množnými tvary. Také tyto verze jsou nestálé. Platí to nejen pro zmíněné Lhoty, ale i pro další místní názvy, kam náleží i naše Lesonice. Ty byly od druhé poloviny 15. století příležitostně nazývány jako „Horní“ Lesonice, především z důvodu rozlišení od „dolních“ Lesonic, dnešních Lesůnek, situovaných východně v blízkosti Jaroměřic nad Rokytnou.

Jako nejstarší písemný doklad, udávaný u našich Lesonic, je považován rok 1190. Toto poměrně časně datum je spjato s osudy premonstrátského kláštera v Louce u Znojma, založeného tohoto roku údělným knížetem Konrádem Otou a jeho matkou Marií. Nové instituci odkazují patronátní práva čtyřech kostelů a 29 vsí nebo jejich částí. Prvotní majetek kláštera byl soustředěn v blízkém i vzdálenějším okolí Znojma a na jihozápadním Třebíčsku. Ovšem výčet jednotlivých vesnic byl řešen po skupinách, nebo dokonce náhodně, bez topografické polohy.¹

Na Třebíčsku získal loucký klášter vsi Rokytnici nad Rokytnou, vedle ležící později zaniklou Březovou, dále Litohoř, neznámé Třebouchovice, Domamil a výčet této části daru je zakončen jedním lánem v Lesonicích. Poté však plynule následují vsi Loděnice u Moravského Krumlova a Kravsko nedaleko Znojma. Z takto nastíněné lokalizace vycházela dosavadní literatura, která tak zmíněné Lesonice ztotožňovala s našimi Lesonicemi u Želetavy. Svědčil pro to předcházející výčet vsí v jejich okolí, zejména zmínky o Domamili a Litohoři. V roce 1200 pak

¹ CDB I, s. 299 č. 326.

získává klášter od markraběte Vladislava také lán ve vsi Cidlině, sousedící s těmito Lesonicemi. Tyto faktory svědčí pro ztotožnění předcházející hypotézu. Ovšem v blízkosti Loděnic se nacházejí jiné Lesonice, situované jižně od Moravského Krumlova. Předěl mezi dary z Třebíčska a Moravskokrumlovska není dán, nelze se tak spolehlivě rozhodnout, kam onen darovaný lán lokalizovat.

Lesonice u Moravského Krumlova se připomínají poprvé v roce 1321, kdy je jako součást kapitulního statku Olbramovice koupil od vyšehradské kapituly moravský zemský hejtman Jindřich z Lipé. Od tohoto období se ves stává pevnou a trvalou součástí krumlovského panství, což však nevylučuje existenci místní šlechty, zejména v předešlém období.²

Z tohoto důvodu tak nelze zmínku z roku 1190 považovat beze všech pochyb za první věrohodnou zmínku o někdejších Horních Lesonicích. Je pravděpodobné, že pokud nebudou nalezeny další doplňující podklady, což je málo pravděpodobné, zůstane tato otázka již trvale neobjasněna. Zpochybněním vztahu dokumentu z konce 12. století k našim Lesonicím tak ztrácí vesnice jedinečný doklad pro existenci místního osídlení v pozdně hradištním období. nezbyvá tedy, než se pokusit rekonstruovat vznik a počátky vsi na základě nepřímých indicií, s použitím poznatků rozdílných vědních oborů.

Širší území Lesonic má značně dlouhou sídelní tradici. Stopy pobytu člověka jsou v těsné blízkosti vsi doloženy již od období neolitu, tedy z průběhu 5. tisíciletí před naším letopočtem. V Lesonicích připomínají toto období kamenné nástroje a keramické zlomky lineární kultury staršího neolitu, zhotovené z tuhé hmoty. Snad právě zde můžeme hledat příčiny pobytu člověka v těchto tehdy nepříhodných polohách, v okolí Lesonic jsou známa vydatná ložiska grafitu, který byl pro pravěkého hrnčíře nepostradatelný. Část keramických zlomků pochází z blíže neznámých poloh, jiné jsou přesněji lokalizovány na svah v blízkosti bývalé cihelny jihozápadně od obce.

Lesonice však nejsou ve výskytu stop pobytu neolitického člověka v regionu západního moravskobudějovicka ojedinělé. Broušená kamenná industrie je známá z Loukovic a Martínkova a v mladší fázi také z Babic, avšak rovněž z výše položené Želetavy. Tyto nálezy však svojí skromností nemohou vyvolávat dojem trvalejšího pravěkého osídlení těchto partií, podobně jako tomu bylo v těsnějším okolí Jaroměřicka a jižně od Moravských Budějovic.³

Stopy osídlení z období eneolitu, jinak pozdní doby kamenné, v Lesonicích chybějí. Absence nálezů z tohoto vývojového období je pro tento region typická. Jsou známy jen ojedinělé fragmenty nádob jevišovické kultury v blízkosti Čáslavic směrem ke hradu Sádku a z Domamili. Stejně, jako v eneolitu, nezavítal člověk k pozdějším Lesonicím nejméně až do konce prvního tisíciletí.⁴

² CDM VI, s. 137 č. 181. M. Sovadina, Jindřich z Lipé. Brno 2005, s. 95.

³ P. Košťuřík, J. Kovárník, Z. Měřínský, M. Oliva, Pravěk Třebíčska. Brno – Třebíč 1986, s. 175, 207, 214, 255.

⁴ P. Košťuřík, J. Kovárník, Z. Měřínský, M. Oliva, Pravěk Třebíčska, s. 182, 184.

S Lesonicemi je však spojován nález bronzových hřiven, kladených do období starší doby bronzové. Jde o náhodný nález, který má snad spojitost se sídlištní situací, zjištěnou v poloze Velký Radvan v prostoru mezi Domamilí, Komárovicemi a Vranínem.⁵

Doklady slovanského osídlení ze středohradištního období rovněž nejsou z Lesonic známy. Neurčité zprávy sice kladou ojedinělé nálezy do blízkosti Horek, Domamili, Štěpkova a dokonce Horních Lažan. Zejména k poslední lokalitě však není známa nálezová situace, takže bližší souvislosti, stejně jako i charakter nálezů není možno detailněji specifikovat.⁶

Po zániku velkomoravské říše a krátkém intermezzu, pro které nám dosud chybějí detailnější archeologické a zejména písemné doklady, nastává spolu s přelomem tisíciletí pro dějiny Moravy významná epocha. V letech 1018 a 1019 se Morava stává součástí pražského knížectví. Vláda v zemi je svěřena Břetislavovi I., jedinému synovi knížete Oldřicha I. Církevní správu nad Moravou obdržel pravděpodobně kolem roku 1031 pražský biskup Šebíř.

Krátce po polovině 11. století rozdělil kníže Břetislav I. zemi na úděly, kde vládli jeho mladší synové – Vratislav v Olomouci a Ota s Konrádem zpočátku společně na Brněnsku. To bylo na počátku devadesátých let 11. století rozděleno knížetem Konrádem na dvě dílčí území, spravované jeho syny Oldřichem Brněnským a Litoldem Znojenským. Z toho vyplývá, že jižní, respektive jihozápadní část dřívějšího Brněnska (jednalo se o tehdy trvaleji osídlené území Moravy bez vyšších partií Vysočiny) byla spravována z nového centra ve Znojmě.

Hradská soustava na Moravě se zprvu skládala ze šesti kastelání, později rozšířených o další dvě správní centra v Hradci nad Moravicí a na Bítově. Právě druhé jmenované centrum zapříčinilo rozdělení Znojemska na dvě jednotky. Právě zde je možné hledat jádro pozdějších kolonizačních proudů, osídlujících vyšší partie území na horní Želetavce, Rokotné a Brtnici v prostoru, vyhrazeného pozdějšími městy Jemnice, Třebíč a Telč, nad hranicí s nadmořskou výškou kolem 500 metrů.⁷

Celé teritorium jihozápadní Moravy včetně Moravskobudějovicka náleželo zprvu ve druhé polovině 11. století k ještě nerozdělenému brněnsko-znojenskému údělu, kterému vládl v letech 1061 až 1092 údělný kníže Konrád. Nejpozději po jeho smrti bylo jižní teritorium rozděleno na dvě části, o které se podělili již zmínění Konrádovi synové. Z iniciativy obou jmenovaných vzniká v následujícím období na středním toku řeky Jihlavy nová církevní instituce – benediktinský klášter, situovaný „v centru Třebečského lesa“, tedy nad dnešní Třebíčí. Klášter byl situovaný na samém rozhraní obou údělů, které v těchto partiích tvořila řeka Jihlava. Jižně od ní leželo zčásti osídlené území Litolda Znojenského, severně pak téměř pusté partie brněnského údělu.

⁵ P. Košťuřík, J. Kovárník, Z. Měřínský, M. Oliva, Pravěk Třebíčska, s. 198, 207. V. Nekuda, Jihozápadní Morava. Vývoj osídlení na jihozápadní Moravě od pravěku do pozdního středověku. Brno – Raabs an der Thaya 2006, s. 32.

⁶ V. Nekuda, Jihozápadní Morava, s. 47

⁷ Z. Měřínský, Od připojení Moravy v rámec českého státu do válek husitských. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice 1997, s. 151-153.

Založení třebíčského kláštera je spojeno s bohatým obdarováním, jehož součástí byl rovněž rozsáhlý a na svoji dobu značně neobvyklý konvolut vesnic, rozmístěných nejen v těsnější blízkosti kláštera, ale také nedaleko Náměště nad Oslavou. Rosic a také na území dnešního Brna. Pokud soupis darů skutečně pochází z prvních let 12. století, ukazuje, že osídlení dosáhlo v průběhu prvního století nového tisíciletí již výrazně vyšších poloh, vázaných především na tok řeky Jihlavy a přilehlé partie. Současné názory však kladou znění nedochované darovací listiny do doby mnohem pozdější, sepsané pravděpodobně krátce po polovině 12. století nebo v jeho poslední třetině.⁸

Ovšem přes rozsáhlý výčet vsí z oblasti Třebíčska přes jeho nejistý původ chybějí v tomto prameni jakékoliv zmínky o případném osídlení Moravskobudějovicka v mladohradištním období. Ty snad přináší teprve o několik málo desetiletí mladší zdroj v podobě soupisu jmění jednotlivých velkofarních kostelů, zachycený v listině, datované dnes do roku 1141. Ke znojenskému kostelu, ztotožňovanému s rotundou sv. Kateřiny, dříve P. Marie, náleželo několik vsí, soustředěných převážně v těsnější blízkosti Znojma a na Hrotovicku, které podle závěrů archeologického výzkumu zaniklé vsi Mstěnice náleželo ke staršímu sídelnímu území. Jedinou výjimkou je ves, v listině zachycená ve zkomoleném tvaru „Jacou“. Tato ves je dnes ztotožňována buď s Jakubovem, nebo s Jackovem, obě obce leží v prostoru západně od Moravských Budějovic, tedy nepříliš daleko od vlastních Lesonic. Pokud má tato lokalizace reálný základ, je totiž také možné, že jde o později zaniklou osadu někde u Hrotovic, postoupilo v první polovině 12. století osídlení Moravskobudějovicka na samý okraj staré sídelní oblasti.⁹

Postup osidlování a pronikání kolonizátorů do vyšších poloh nebyl zcela náhodný, ale ovlivňovala jej celá řada faktorů. Jedním z nich byl směr důležité obchodní komunikace, procházející polohou pozdějších Moravských Budějovic již v prvních stoletích našeho letopočtu – tzv. Haberské stezky. V této době sloužila jako spojnice podunajské Vindobony (dnešní Vídně) s českým Polabím. Třebíčskem procházela přibližně ve směru od Moravských Budějovic k severu na Heraldice a Brtnici. Po zániku římského impéria tato trasa zaniká a opětovný význam nachází teprve na počátku 12. století.¹⁰

Ovšem její nová trasa nebyla zcela totožná se starší variantou. Na rozdíl od předchozí nesměřovala od Moravských Budějovic k Brtnici přímo, ale s mírnou oklikou přes Želetavu. Pocházela přitom přibližně územími dnešních vsí Litohoře, Jakubova, Martínkova a Šašovic. Do značné míry tedy byla totožná se směrem dnešní hlavní spojnice Jihlavy se Znojmem. Polohu jednoho úseku cesty snad připomíná traťové pojmenování „U starý silnice“, vztahující se k poloze cca 1,5 kilometru severozápadně od Martínkova. Z toho je patrné, že původní trasa procházela

⁸ K založení třebíčského kláštera a jeho obdarování viz. R. Fišer, Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství. Brno 2001. D. Foltýn a kol., Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, s. 683-688.

⁹ L. Hosák, Historický místopis země moravskoslezské. Praha 1938, s. 85.

¹⁰ I. Vávra, Haberská cesta. Historická geografie 3, 1969, s. 9. P. Koštuřík, J. Kovárník, Z. Měřínský, M. Oliva, Pravěk Třebíčska, s. 150.

Martínkovem a modelovala přitom urbanistickou strukturu jeho zástavby. Průběh komunikace do jisté míry ovlivnil počátky a starší situaci Lesonic. O tom však až později.¹¹

Kromě třebíčských benediktinů spravovali dosud řídce území v blízkosti Moravských Budějovic od konce 12. století také premonstrátsí mniši z kláštera v Louce u Znojma. Jejich konvent byl, jak již bylo uvedeno, založen z popudu českého knížete Konráda a jeho matky Marie roku 1190 a do věna dostal skupinku vesnic nejen na vlastním Znojemsku, ale také na jižní a jihozápadní Moravě. Na Třebíčsku vlastnil klášter zpočátku pouze několik vesnic – Pokojovice, Rokytnici nad Rokytnou se sousední, dnes zaniklou, vsí Březová, dále Litohoř, Příluky u Cidliny, rovněž dnes zaniklé, záhadné Třebouchovice, historiky ztotožňované značně nejistě s Třebelovicemi, a Domamil. Za ním následuje zmínka o daru jednoho lánu ve vsi „Lissenouic“. Pod tímto pojmenováním jsou spatřovány naše Lesonice, i když je toto ztotožnění značně nejisté. Za touto vsí je jmenována ještě dvojice vsí u Moravského Krumlova a na severním Znojemsku, a to Loděnice a Kravsko.¹²

Hned v prvních letech 13. století je starší obdarování kláštera několikrát výrazně rozšířeno. Pro bližší poznání nejstarší historie Lesonic je důležitý dar markraběte Vladislava, jehož prostřednictvím získávají premonstráti čtyři lány v Domamili, lán v Cidlině, les Rinolc a ves Louku. Je zřejmé, že majetky kláštera v okolí Lesonic nabývaly na počátku 13. století na rozloze. To však nikterak přispívá k bližší identifikaci Lesonic z nejstarší písemné zmínky, a tak, jak již bylo řečeno, i nadále platí nejistota v určení první písemné zprávy naší vsi.¹³

Z výčtu vsí, obsažených v listině z roku 1190, je patrné, že již před koncem 12. století bylo okolí Lesonic poměrně hustě zalidněno. Je zajímavé, že soubor vesnic se kumuluje v úzkém severojižním pruhu, který podle dosavadních historiků koresponduje s průběhem Haberské cesty. To však není tak zcela přesné, neboť směr cesty ve 12. století byl od Moravských Budějovic veden více k severozápadu. Spíše se lze přiklonit k domněnce, kdy se jmenované vsi kumulovaly podél hranice trvalého osídlení. To potvrzuje také průběh pásma o nadmořské výšce 500 metrů, které je považováno za výrazný a ve starší době významný předěl v osídleném území a současně mezník, po který sahala starší dříve osídlené území.

Někdy v období, kdy jsou písemně zmiňovány první vsi severozápadně od Moravských Budějovic, vznikají v tomtéž prostoru nejstarší dosud dochované sakrální stavby, řešené ve tvaru rotundy. Je možno jmenovat zejména kostely ve Štěpkově, Šebkovicích, Častohosticích a dnes zbořený kostel ve Velkém Újezdě. Jde o zajímavou kumulaci církevních staveb, volně rozprostřenou kolem jádra, tvořeného Moravskými Budějovicemi. Ty vznikají v těchto místech jako zeměpanské centrum se sídlením dvorcem a kostelem někdy v prvních desetiletích 13. století. To příslušelo k bítovské kastelánii a v roce 1231 je připomínáno jako vdovský statek královny Konstancie Uherské, vdovy po Přemyslu Otakaru I.

¹¹ Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice 1996, s. 632.

¹² CDB I, s. 299 č. 326.

¹³ CDB I, s. 301.

Kumulaci pozdně románských rotund je možné dát do souvislosti s konstituováním zeměpanské správy na celém území bitovského hradskeho obvodu a rovněž s genezí rodící se šlechty a jejích prvotních opevněných sídel. Nejstarší sídelní objekty s těmito kostely těsněji souvisely. Byly zahrnovány do společného opevnění, byly spojeny vertikálními i horizontálními komunikacemi, řešícími přístup na panské tribuny těchto kostelů. Tentýž vztah se uchoval i krátce poté, kdy byly již rotundy nahrazovány kvadratickými svatyněmi s apsidami či čtvercovými presbytáři, jak nastiňuje dosud opevněný kostel v Čáslavicích. Také názvy některých vesnic, známých nejstarší vrstvou románských kostelů, nápadně připomínají některé písemnými prameny doložené úředníky a správce Znojemska a Bítovska z konce 12. a prvních desetiletí 13. století.

Lesonice sakrální stavbu postrádaly. Zřejmě již v nejstarším období náležely k faře v sousedních Babicích, připomínané poprvé v roce 1349. První spolehlivá zmínka dokládá Lesonice teprve k roku 1364, kdy je zde uváděna tvrz s dvorem, rybníky a dalším příslušenstvím. Tehdy držel Lesonice pan Drslav, který se nich také psal. Původ tohoto rodu a případná vazba na některý tehdy významný šlechtický rod nejsou známy. Podle dochovaného znaku užíval Drslav v klenotu dvě lovecké trubky. Vlastní výplň štítu je však neznámá.¹⁴

Již o čtyři roky dříve však v pramenech vystupují bratři z Lesonic, z nichž je jménem uveden pouze Ješek. Zmínění sourozenci kupují toho roku od Tvocha z Brtnice zboží ve Zhořci a v Brtničce u Stonařova, tedy asi 20 km severně až severozápadně od našich Lesonic. To sice nijak neprokazuje souvislost s šlechtickým rodem, vlastnicím také lesonickou tvrz, ovšem je to jistým příslibem posunu první spolehlivé zmínky dále do minulosti.¹⁵

Právě tak jako četnost obcí se stejným pojmenováním není pouhá zmínka o šlechtickém predikátu spolehlivým dokladem pro rekonstrukci dějin obce a jejího feudálního statku. Již pouhé rozdělení Lesonic v pozdějším období na horní a dolní svědčí o dvojím šlechtickém zboží. Rovněž další Lesonice u Moravského Krumlova disponovaly s největší pravděpodobností opevněným šlechtickým sídlem, i když v literatuře jsou jeho dějiny a lokalizace často zaměňovány s našimi Lesonicemi. Jednotlivé feudální rody se v období středověku ve vlastnictví statku často střídaly, ovšem predikáty jim mnohdy zůstávaly i nadále. Z toho důvodu narůstalo množství jmen s přídomkem z Lesonic, nevíme však, podle kterých byl odvozen. Stejně tak je tomu i v případě jmenovaného Ješka z Lesonic a mnohých dalších. Roku 1348 se jmenuje Nevhlas z Lesonic, příbuzný nebo dokonce totožný se stejnojmenným vladykou, píšícím se po tvrzi v Polici. V roce 1361 je uveden Markvart z Lesonic. Oba zmíněné je možné detailnějším srovnáním lokalizovat do tzv. Dolních Lesonic, nynějších Lesůnek. Složitější je to však s osobou Velislava z Lesonic, uváděného roku 1314, Bronislava z Lesonic z let 1278 a 1279, Šebora z Lesonic z roku 1235 a Chřepka, taktéž z Lesonic, zmíněného v roce 1225.¹⁶

¹⁴ J. Pilnáček, *Staromoravští rodové*. Brno 1996, s. 455.

¹⁵ ZDB III, s. 42 č. 533.

¹⁶ CDB II, s. 260 č. 268; CDM II, s. 294 č. 261; IV, s. 210 č. 191; VII, s. 774 č. 142; VI, s. 54 č. 76.

Jisté vodítko poskytuje pouze zmínka z roku 1278, kdy se Bronislav či Branislav z Lesonic uvádí v roli svědka na listině Branislava z Trstěnic, jenž jejím prostřednictvím stvrzuje svůj dar klášteru v Louce, přesněji patronátní právo kostela v Trstěnicích. Právě poloha Trstěnic, ležících jihozápadně od Moravského Krumlova, svádí k propojení Branislava z Lesonic s tamními Lesonicemi, vzdálenými od Trstěnic pouhých osm kilometrů východním směrem.¹⁷

Pokud by se tato lokalizace zakládala na pravdě, pak by spojila všechny starší predikáty, odvozované od Lesonic, s tamními Lesonicemi. Bylo by pak možné nastínit také původ lesonických feudálů se značnou podrobností.

Jméno Branislav se v pramenech první třetiny 13. století objevuje v písemných pramenech se značnou intenzitou. Po celé období však bez šlechtického přídomku, zato ve vysokých správních funkcích. V letech 1222 a 1232 je uveden na postu znojemského kastelána, o dva roky později se zmiňuje pouze jako „měšťan znojemský“. Četnost tohoto jména v omezeném prostoru a čase a současně jeho neobvyklost v moravském prostředí umožňuje vcelku spolehlivě položit propojení mezi znojemským kastelánem a Branislavem z Lesonic z roku 1278.¹⁸

Je možné se zeptat, jakou souvislost má osoba šlechtice, který se psal po sice stejnojmenné, ale přece jen jiné vesnici, k dějinám „Horních“ Lesonic. Velice úzkou. Je totiž pravděpodobné, jak nakonec ukazuje blízkost obou stejnojmenných vsí v okolí Moravských Budějovic, že právě „moravskokrumlovské“ Lesonice představují kolonizační jádro, z něhož, respektive z iniciativy místní šlechty, vzniká na horním území povodí řeky Rokotné dvojice stejnojmenných vsí, jejichž osudy v budoucnu zamotají mnohým historikům hlavy.

Území kolem Horních Lesonic, případně Lesonic u Želetavy, jak je také možné tuto ves odlišit od Lesonic na severním Znojemsku či Lesůněk u Jaroměřic nad Rokytnou, leželo v raném kolonizačním období na rozhraní dvou teritorií. Setkávaly se zde dva proudy, směřující od jihozápadu, řízené pronikající šlechtou z rakouského Podunají, a od jihu a jihovýchodu, z úrodných enkláv Znojemska a Bítovska. Korespondují tak do značné míry s tahy tehdejších hlavních obchodních komunikací. První směr byl zastoupen především šlechtou erbu jeleního parohu, pracovně dnes nesoucí souhrnné pojmenování Ranožirovci, podle jména jednoho z prvních členů rodu, značně oblíbeného. Jeho členové se usazují nejen v rakouském pohraničí, ale pronikají i do vyšších partií Vysočiny. Mimo jiné se usazují na Dačicku v Bílkově, Červeném Hrádku, Nové Říši, Krasonicích a Želetavě a postupují také dále k severu, kde si budují své sídlo ve Stonařově. Naproti tomu jižní a jihovýchodní směr má své počátky v obou hlavních centrech jihomoravského údělu – ve Znojmě a na Bítově. Území, dosud řídké osídlené, sevřené městy Moravskými Budějovicemi, Jemnicí, Třebíčí a Želetavou, poskytuje dostatek prostoru k majetkovému a sociálnímu rozvoji řady předních úředníků obou údělů či kastelání.

---

¹⁷ CDM IV, s. 210 č. 151.

¹⁸ CDM II, s. 135 č. 132, s. 240 č. 218, s. 265 č. 242; V, s. 226 č. 12.

Již v souvislosti se zmínkou o nejstarších románských kostelech – rotundách – byla uvedena poznámka o jejich vztahu k prvotní vrstvě opevněných feudálních sídel. Jejich vznik souvisel s procesem obdarování zeměpanských purkrabích, kastelánů, viliků a jiných správců či úředníků. Tak Štěpkov a snad i Šebkovice založil jistý Šebek či Šebestián, působící ve funkci bitovského purkrabího někdy po polovině 12. století. Je tak možné, nebo dokonce velice pravděpodobné, že mezi úředníky, obdarovanými pozemkovými statky, byl i znojemský kastelán Branislav, jenž obdržel v první fázi drobný statek na starším sídelním území v blízkosti Moravského Krumlova, patřícího tehdy k zeměpanským statkům posledních Přemyslovců. V další krátce poté následující etapě získává Branislav i nevelké území v prostoru severně od Moravských Budějovic, do té doby oblast v zeměpanské držbě, příslušející snad k moravskobudějovickému statku. Zde zakládá dvojici vsí, na které přenáší pojmenování svého staršího sídla, odrážející se snad trvale v rodovém predikátu.

Erbovní znamení tohoto rodu není známé. Existují však určité indicie, které umožňují položit rovnítko mezi tuto šlechtu a feudály, píšící se v druhé polovině 13. století po Plavči, respektive tzv. Horní Plavči. Rovněž původ tamního šlechtického sídla je velice starý. Nasvědčuje tomu dosud zachovaný objekt pozdně románské rotundy, opatřené apsidou, situovaný v areálu dnešního zámku.

Vznik rotundy je odborníky kladen do stejného období, jako všechny dříve uváděné sakrální stavby obdobného dispozičního typu, tedy na konec 12. nebo do prvních desetiletí 13. století. Po Plavči se ponejprv píše v letech 1234 až 1239 Kunrád a Ranožír z Plavče neznámého znaku a rodu. Ranožír je ještě v letech 1260 až 1268 jmenován jako sudí znojemského hradu. Krátce nato, v průběhu sedmdesátých let 13. století, jsou doloženi bratři Vavřinec a Vlk z Plavče. Vavřinec je pravděpodobně totožný se stejnojmenným šlechticem, zmíněným roku 1260 a odvozujícím tehdy svůj přídomek podle sídla v Martínkově. Dokument, hovořící o přiřazení martínkovského kostela k farnímu kostelu v Jakobově, tak zcela vylučuje dříve předkládanou vazbu rodu na zaniklé Martinice u Lesonic, kde není kostel uveden a které zcela jistě náležely pod farní správu v Babicích. Členové tohoto rodu pečtili erbem s hlavou rohatého zvířete na štítu, stejně jako téměř současně uvádění příslušníci rodu, sídlícího na Mikulovicích a Černíně na severním Znojemsku a nejistých Lesonicích. Právě kumulace místních jmen se stejným základem – Martínkov a Martinice – ležících v těsném sousedství Lesonic a doložená genealogická vazba jejich nejstarších držitelů na rod, píšící se od počátku 14. století po Lesonicích, poskytuje věrohodný doklad o původu zakladatelů naší vsi ze severního Znojemska, kde mohl zmíněný Branislav získat větší volně roztroušenou výsluhu, kterou pak rozdělil mezi své potomky. Ti se pak pod rozdílnými predikáty, avšak se stejným erbovním znaménem, zasadili o dílčí dosídlení oblasti podél trasy Haberské cesty, kde dali vznik novým či nově na zákupním právu vysazeným osadám, které doplnili o blíže neidentifikovatelná opevněná sídla. Zde je tak možno spatřovat původ vzniku lesonické tvrze, zřejmě však nikoliv vlastní vesnice, která

byla s největší pravděpodobností vysazena již dříve.¹⁹

Region mezi Moravskými Budějovicemi a Želetavou nyní v současnosti příliš hustě zasedlen. Naproti tomu zde převažují rozsáhlé lesní terény, ukrývající mnohé dosud neobjasněné informace z dávné minulosti kraje. Západně od Lesonic se táhne v severojižním směru široký pruh lesa, oddělující někdejší lesonické panství od Želetavska. Východně se dochoval výrazně menší lesní masív, rozdělující v raném novověku lesonické dominium na tzv. dolní a horní statek. Tyto zalesněné komplexy uchovávají snad ještě dnes pozůstatky zaniklých vsí středověkého původu, opuštěné z důvodu nepříhodných společensko ekonomických změn, nastávajících například v důsledku válečných let. Je tak zcela jasné, že v době vysazení Lesonic, ať již k tomu došlo v ještě pozdně hradištním období, nebo na základě řízeného procesu podle emfyteutického práva, bylo okolí Lesonic hustě osídleno. V důsledku roztržité oblasti rozličnými dary, ať již nově zakládaným klášterním institucím, nebo výsluhami rodící se vrcholně středověké šlechtě, pohybující se ve služebném poměru k centrům jihomoravských údělů, se zde nevytvořily ucelenější statky. Téměř každá ves disponovala ve středověku vlastním feudálním sídlem a rovněž souvisejícím šlechtickým rodem. Tentýž osud získaly do vínku již v počátcích své existence také naše Lesonice, jak ostatně dokumentují první ucelenější písemné zmínky, přicházející od poloviny 14. století v souvislosti s obnovením instituce zemských desk. Podrobnější informace z doby, kdy je již možné se s jistou dávkou spolehlivosti opřít o reálná fakta a poněkud více věrohodně rekonstruovat středověké dějiny vesnice a zdejšího šlechtického sídla, jsou zpřístupněny v následující kapitole.

---

¹⁹ J. Pilnáček, *Staromoravští rodové*, s. 197, 411. Moravskobudějovicko, Jemnicko, s. 632. L. J. Konečný, *Románská rotunda ve Znojmě. Ikonografie maleb a architektury*. Brno 2005, s. 4812

LESONICE V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

Po období plném nejistot a dohadů nastává konečně fáze, kdy můžeme dějiny Lesonic rekonstruovat přece jen s větší přesností a poněkud důkladněji. Přispívá k tomu nárůst dochovaných písemných pramenů, mezi kterými hrají prim nově založené zemské desky, obnovené roku 1348 a dochované do dnešní doby v naprosté úplnosti. Právě z těchto zdrojů je tak možno sestavit věrohodnou řadu dějinných událostí, tvořenou ve starším období převážně posloupností historických dat, majetkových proměn a soudních sporů. I přesto, a to opět v důsledku shodného pojmenování dvou nedaleko od sebe ležících vesnic, nepostrádá i tento nástin dílčí rozpaky, i když se v mnohých případech zdárně podařilo dějiny obou vsí od sebe oddělit.

První spolehlivou písemnou zmínku o existenci Lesonic tak můžeme položit oproti dosavadním předpokladům až do doby po polovině 14. století, a to v souvislosti s obchodními transakcemi, vážícími se k lesonickému statku. Jak již bylo uvedeno, roku 1364 vlastnil Lesonice pan Drslav, který se podle nich také psal a tedy zde i sídlil. To však spolehlivě ukazuje soupis příslušenství lesonického statku, který toho roku prodával panu Jimramovi z Jakubova. Obsahem transakce byla tehdy tvrz Lesonice s třemi lány a třemi podsedky, s dvorem před tvrzí, rybníky, lukami a lesy, dále devět lánů a půl podsedku v sousední Cidlině.²⁰

O původu Drslava z Lesonic jsme již hovořili v předešlé kapitole. Prodejem lesonického statku z dějin zcela nemizí, ale objevuje se ještě roku 1370. Toho roku pečeti v roli svědka listinu, jejímž prostřednictvím prodávají bratři Markvart a Jan ze Šenkenberka louckému klášteru dvůr v Chlupicích u Miroslavi. Pokud budeme postupovat podobně, jako v předešlé stati, musíme ztotožnit Drslava z Lesonic s Lesonicemi u Moravského Krumlova, ležícími asi 8 km severovýchodně od Chlupic. Další majetkový vývoj našich Lesonic však spolehlivě ukazuje, že tento feudál sídlil skutečně v Lesonicích u Želetavy, kde stála v šedesátých letech 14. století i opevněná tvrz.²¹

Podrobné hodnocení šlechtického sídla v Lesonicích pro období středověku je tématem následující kapitoly. Zde se soustředíme především na historický vývoj vsi, zejména po majetkové stránce.

Jimram z Jakubova, píšící se po sousední vesnici či městečku s románským kostelem a tehdy rovněž vodní tvrzí, náležel k významnému moravskému panskému rodu se zubří hlavou v erbu. Jeho blízkými příbuznými byli páni z Pernštejna. Ziskem Lesonic směřoval Jimram z Jakubova patrně k rozšíření svých dosavadních držav na západním Moravskobudějovicku, kde mu kromě vlastního

²⁰ ZDB IV, s. 51 č. 122.

²¹ CDM X, s. 107 č. 84.

Jakubova náležel ještě Štěpkov, Šošovice a Domamil. Všechny své statky následně scelil, kromě jmenovaných k nim připojil ještě vsi Újezd, Krahulov a Opatov a hned následujícího roku po koupi zapsal na své veškeré držbě věno své manželce Skočně. Z vkladu věna do omských desk je zřejmé, že statek drželi společně v nedílu bratři Jimram a Filip z Jakubova, jejich bratranec Zigrfýd z Jakubova a určitý podíl zde náležel také Oldřichu se Želetavy z rodu Ranožirovců erbu jeleního parohu. Věno se omezovalo na platy z jednotlivých vsí, s výjimkou rezidenčního Jakubova, které byly různé. Z Lesonic společně s Cidlinou dostávala Skočna nadále 8 hřiven grošů ročního platu.²²

Další dvě desetiletí setrvaly Lesonice u jakubovského statku. Do dějin vstupují opět roku 1384, kdy opět posloužily jako předmět věna. Toho roku zapsal věno na Lesonicích a svých dalších statcích, Staré Řiši, Lipovci a Veselí, Zigrfýd z Jakubova své manželce Anežce. Ta po další část svého života užívala darovaného věna, a to až do roku 1409, kdy již byla vdovou a svá věnná práva převedla na svého příbuzného Viléma z Pernštejna a na Milostu z Heršic. Transakce však nedošla faktického naplnění, neboť v roce 1416 přijala na spolek na toto věno svého syna Jana z Pernštejna.²³

Od doby, kdy páni z Jakubova získávají lesonický statek, se v písemných pramenech neobjevují detailnější zmínky o jeho dominikální části, tedy o tvrzi a dvoře. Připojení Lesonic k sousednímu jakubovskému panství by kecal logicky vyvolávalo předpoklad zániku obou subjektů, které ztratily v rámci velkého dominia význam. Ovšem, jak ukazují nahodilé zmínky z počátku a poté z doby po polovině 15. století, skutečnost byla poněkud jiná.

V roce 1412 zapisuje jistý Reinprecht z Lesonic do zemských desk věno své manželce Anně. Vložené věno se váže na zboží ve vsi Lesonicích, konkrétně na svobodný dvůr a les Luh, náležející k lesonické tvrzi. Současně přijal na spolek svého příbuzného Hanuše, zvaného Hundorf, a to na vše své zboží, které v Lesonicích má. Tato osoba, ke které se váže několik deskovních vkladů, dostatečně osvětluje další osudy lesonické tvrze v době držby vesnice rodem erbu zubří hlavy.²⁴

Reinprecht, osoba se zvláštním jménem, se po Lesonicích ponejprv píše roku 1390, kdy prodává Příbkovi z Polánky a Bočkovi z Ruttendorfu ves Krahulov. Ve stejném roce odprodává od svého lesonického statku dva lány v Cidlině Litákovi z Domamili. Dalších 2,5 lánů v Cidlině včetně dalších šesti podsedků prodává o dva roky později Jakobovi z Oponěšic. Roku 1407 zapisuje tentýž Reinprecht Janovi z Rudice ve vsi Hvězdoňovicích na sedmi lánech bez jedné čtvrti věno.²⁵

Roku 1409 dává Reinprecht z Lesonic o sobě opět vědět. Toho roku kupuje od Čeňka z Bolíkovíc pustou tvrz, takřečené tvrziště, v Červeném Martínkově, což byl historický název Martínkova, ležícího jihozápadně od Lesonic, spolu s dvěma a půl lány při této tvrzi a čtvrtinou popluží, dále les zvaný Haspan a stromoví jménem Olší. Dva lány a les Haspan prodal však již roku 1415 Janovi z Leskovic. Je tedy zcela zřejmé, že osobu Reinprechta z Lesonic je nutno spojit

---

²² ZDB IV, s. 59 č. 278.

²³ ZDB X, s. 286 č. 98; XI, s. 307 č. 318.

²⁴ ZDB IX, s. 275 č. 366, 367.

²⁵ ZDB VII, s. 187 č. 653, s. 198 č. 885, s. 204 č. 1003; IX, s. 254 č. 26.

s našimi Lesonicemi, na nichž na přelomu 14. a 15. století sídlil a náležela mu tak zdejší tvrz včetně jejího hospodářského příslušenství. Lze tak vcelku spolehlivě předpokládat, že páni z Jakubova krátce po koupi lesonického statku si nadále ponechali pouze vlastní vesnici a dominikální část s tvrzí, dvorem a příslušnými pozemky prodali některým zástupcům nižší šlechty. Zda byl kupujícím sám Reinprecht, nebo některý z jeho předků, není známo, stejně jako není jistá rodová příslušnost tohoto feudála.²⁶

Po celé husitské období nemáme zachováno o lesonickém statku a vsi žádné písemné zprávy. Okolí Lesonic prožívalo husitské války značně bouřlivě. Na Moravskobudějovicku se již v prvním období válek vytvořila, zejména díky podpoře zdejší šlechty, dvě ohniska radikálního husitství tábořského směru – v Martínkově a v Jevišovicích. Zdejší husité byli stálou hrozbou pro královská města Znojmo, Jihlavu a Jemnici. Od roku 1421 zajišťoval tuto oblast před husity pozdější moravský markrabě Albrecht Rakouský. Oblehl husitský hrad v Jevišovicích, který dal následně zbořit. Dobyta byla také tvrz v Martínkově, a to po prudkých bojích, které zde mezi zdejšími husity a vyslanými uherskými žoldáky proběhly v první polovině prosince roku 1421. Zdejší husité byli ve Znojmě popraveni. Je zcela jisté, že za těchto podmínek nemohl život lesonického statku probíhat v běžném duchu.²⁷

Do tohoto období spadá zánik některých vesnic v okolí Lesonic. Je pravděpodobné, že v důsledku husitských aktivit kolem Martínkova zpustly Horky, dále snad Blatná a Příluky u Cidliny a Petrovice, ležící mezi Cidlinou a Želetavou. Krátce nato ukončuje svoji existenci také Dubec u Cidliny a později i Martinice, které dnes připomíná stejnojmenná polní trať severovýchodně od Lesonic. Jaké stopy zanechaly husitské války na struktuře Lesonic, nevíme.

Ani po skončení válek nemáme po nějakou dobu o životě a osudech Lesonic zprávy. Teprve roku 1448 prodává Jan Zigrýd z Pernštejna ves Lesonice Janu Pintovi ze Rtišovic a Vranína. Součástí vsi byl jeden lán rolí a pusté podsedky. Majetkové poměry Lesonic byly v této době značně složité. Od poloviny 15. století vlastnil vesnici Jan Pinta ze Rtišovic a Vranína, šlechtickou část pak pravděpodobně Jan Kapřík z Lesonic. Ten ji roku 1466 prodal Kryštofu Pintovi z Vranína a Rtišovic, s největší pravděpodobností synovi předešle zmíněného Jana Pinty. Šlechtická část sestávala z tvrze, poplužního dvora, rybníků, lesů, luk a pastvin. Je zajímavé, že v tomto vkladu je ponejprv použit přídomek „horní“ (v latinském textu „superiori“) pro rozlišení obou Lesonic, tj. našich Lesonic a Lesůněk.²⁸

Ještě krátce před prodejem přijal Jan Kapřík své dvě sestry Kateřinu a Annu i s jejich dětmi a manžely na spolek na čtyři lány ve „velké“ Cidlině, na kterých obě seděli. Stejněho roku zapisuje jistý Bohuslav z Lesonic svojí manželce Elišce věno na „vrchních jinak horních Lesonicích“

²⁶ ZDB X, s. 282 č. 21; XI, s. 299 č. 161.

²⁷ E. Nováčková, Husitské války. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice 1997, s. 241. Moravskobudějovicko, Jemnicko, s. 633. F. Šmahel, Husitská revoluce. Díl 3 – Kronika válečných let. Praha 1993, s. 107.

²⁸ ZDB XII, s. 390 č. 870; XIV, s. 412 č. 12.

(„wrchniech alias superiori Lessonicziech“) na dolní polovině této vsi. Tento deskovný zápis je velice důležitý pro dokonalejší poznání podoby vesnice v průběhu středověku, jak ukáže ještě další výklad.²⁹

Osoba Bohuslava z Lesonic není v transakci blížeji specifikována. Je však známo, že Jan Pinta z Vranína, který koupil roku 1448 od Jana Zigrýda z Pernštejna díl Lesonic, měl syny Kryštofa a Bohuslava. Z nich Kryštof v roce 1466 rozšířil lesonický statek od jeho dominikální část. Ve stejném roce zde již jeho bratr Bohuslav sídlil, a to na dolní části vsi. Šlo zřejmě o dědictví po otci Janovi, který získanou ves rozdělil na dva díly mezi oba bratry.

V rukou členů rodu ze Rtišovic zůstaly Lesonice i nadále. Roku 1500 prodal sice Zikmund ze Rtišovic „zboží a ves Lesonice“, které, jak uvádí, zdědil po svém otci, bratrům Hrůzovi a Strachovi ze Rtišovic, ale majetek i nadále zůstal v majetku stejného rodu. Možná zaujmou jména obou bratrů – Hrůza a Strach. Přes jejich morbidní vizáž se však jedná pouze o zkrácené varianty ryze staročeských jmen Hroznata a Strachota.³⁰

Lesonický statek i v dalších letech nového století drželi společně oba bratři. Strachota se stal posléze knězem a s touto funkcí je uváděn v roce 1520, kdy spolu se svým bratrem prodávají statek Lesonice se vším jeho příslušenstvím Bohušovi z Čechtína. Ve vkladu do zemských desk vystupují jako poručníci Bohunky ze Rtišovic. Panství tehdy obsahovalo „tvrz Lesonice s dvorem poplužním i se vsí Lesonicemí, s mlýnem, ves pustú Horcky, se vším jich příslušenstvím a panstvím, s rybníky, s rybníčky, s lesy, s háji, s chrastinami, s rolí oranú i neoranú, s sady, s lukami, s pastvami, s pastviščemi, s potoky, s potočinami, s vodami tekutými i netekutými, s horami, s doly“ a mnohým jiným příslušenstvím, jak se tehdy běžně uvádělo. Zázemí lesonické tvrze tedy nijak nevybočovalo ze standardu běžného středověkého opevněného sídla venkovské šlechty. Hlavní význam tvrze byl dosud ponejvíce fortifikační, hospodářské zázemí statku stálo i nadále v pozadí. Jeho rozkvět a rozvoj je spojen s krátce nato nadcházejícím obdobím raného novověku, jehož rekonstrukce je již obsahem následující kapitoly.³¹

Písemných dokladů k dějinám Lesonic z období středověku je skutečně velice málo. Dosavadní literatura často předkládala výrazně bohatší dějiny obce, ovšem značně zkreslené, neboť zaměřovala údaje, vážící se k oběma tehdy stejnojmenným vsím – Lesonicím a Lesůnkám. Šlechtu z Dolních Lesonic (Lesůněk) mnohdy kladla do našich Lesnic a naopak. Ovšem i těch několik málo zmínek poskytuje zajímavý nástin často velice proměnlivých dějin, kdy vesnice přecházela z rukou místní drobné šlechty do vlastnictví velkých feudálních rodů a později se opětovně stávala samostatným šlechtickým statkem. Můžeme sledovat, jaké stopy tyto skutečnosti zanechávaly na obrazu vesnice, jak bylo novými majiteli přistupováno ke zdejšímu dominikálnímu dílu s tvrzí a dvorem, který pro ně neměl z ekonomického a rezidenčního pohledu význam. V náznacích bylo

²⁹ ZDB XIV, s. 411 č. 4, s. 415 č. 48.

³⁰ J. Pilnáček, Staromoravští rodové, s. 522. ZDB XVII, s. 107 č. 147.

³¹ ZDB XX, s. 168 č. 9.

nastíněno, jak zapůsobily události husitských válek na život ve vesnici, jejich vliv na změny sídelní struktury nejbližšího okolí Lesonic a její další vývoj. V posledních letech středověku bylo možné okrajově sledovat snahu nových majitelů statku o jeho opětovné scelení a vytvoření dobře fungujícího dominia. Výsledky těchto snah je však možné podchytit teprve v průběhu 16. století, kdy jsou také dochované doklady sdílnější a ve svém výčtu rovněž podrobnější.

Přes svoji skromnost co do detailu však předešlé prameny poskytují mnohé nepostradatelné a nadmíru cenné informace, které však bude možné detailněji využít až v rámci nástinu raně novověké sídelní struktury a urbanismu vesnice. Teprve příliv dalších zdrojů a mnohdy jen slabě nastíněných zmínek umožní spolu s pozdně středověkými písemnostmi rekonstruovat vzhled obce s až překvapivým a dosud nepředpokládaným výsledkem. To vše však bude obsaženo v některé z dalších kapitol. S příchodem šlechtického rodu z Čechtína, později se píšícího jako Hrubčičtí z Čechtína, nastává období celé řady změn, spojených s přívalem raně novověké kultury, ekonomických náhledů a v neposlední řadě také nových architektonických trendů a požadavků k charakteru feudálního sídla, které již netvořilo pro svého majitele pouze obranný a útočištný prvek v rámci dominia, ale především rezidenci, reprezentující společenskou úroveň svého držitele, tehdy již převážně ekonoma – podnikatele, jak ukazuje rozsáhlé hospodářské zázemí v předpolí tvrze. Jeho charakteristika je však obsahem některé z dalších statí této práce. Nyní je nutné se v rámci možností co nejpodrobněji seznámit s nejstarší lesonickou tvrzí, s její polohou, vzhledem a pokud možno i stavebním vývojem v rámci těch několika málo století od jejího vzniku až do počátku století šestnáctého.

STŘEDOVĚKÁ TVRZ

Otázce středověké tvrze v Lesonicích byla doposud věnována jen velice omezená pozornost. Starší literatura se jí v podstatě vyhýbala. Snad to zapříčinila absence příslušného dílu z cyklu moravských vlastivěd, které vycházely na počátku 20. století, kdy Moravskobudějovický okres nebyl v této řadě vydán. Díky tomu chyběla jakákoliv základní opora, od které by se mohli další badatelé ve svých vývodech odrážet a nejstarší dějiny Lesonic včetně analýz zdejšího feudálního sídla nadále vybrušovat.

Snad nejstarší konkrétní zmínky pocházejí z počátku osmdesátých let 20. století, kdy je na existenci lesonické tvrze poukázáno v prvních souhrnných dílech soupisového charakteru. Hned první publikovaný údaj je silně zmatečný, neboť omylem shrnuje pod jednu lokalitu údaje o třech stejnojmenných obcích jihozápadní Moravy. Jako doklady z písemných pramenů, výslovně připomínajících zdejší tvrz, jsou shrnuty zmínky, týkající se jak našich Lesonic, tak nedalekých Lesůněk, dříve Dolních Lesonic. Sama ves je v názvu statí lokalizována ke Znojmu, a s tímto umístěním koresponduje rovněž tradovaný údaj o poloze tvrze, vztahované k dnešní zvonici (a to i přesto, že ve skutečnosti stávala tvrz na opačném konci vsi). Již ve stejném roce spatřil světlo světa první díl dlouho očekávané rozsáhlé práce, jejímž úkolem bylo zpřístupnit rozsáhlý soupis šlechtických sídel českých zemí. Práce se příliš nevydařila, první svazek, věnovaný oblasti jižní Moravy, obsahuje značné množství omylů a nedostatků.

Omylů nebyla ušetřena ani stať, charakterizující zámek v Lesonicích. Stručný historický přehled byl sice omezen pouze na historii této tvrze, již bez předchozích omylů. Naproti tomu tato práce odstartovala dodnes trvající omyly, a to zejména charakteristikou vlastního šlechtického sídla a jeho stavebního vývoje.

Tvrz, o které práce správně uvádí, že se ponejprv připomíná roku 1364, měla být „někdy v druhé polovině 16. století přestavěna v jednoduchý jednoposchodový renesanční zámek s bohatým portálem a štukovou výzdobou v sálech.“ O tomto zámku pak stať uvádí, že jako zachovaný je „majetkem MNV a slouží kulturním účelům“.³²

Dostupnost této publikace a její oblíbenost pak zapříčinila rozšíření těchto chybných údajů i do dalších prací. Je tristní, že ještě roku 1997, kdy byl již proces poznávání historických šlechtických sídel v plném proudu, se stejné údaje objevily v novém zpracování místopisu a vlastivědy někdejšího Moravskobudějovického okresu. Tentýž autor příslušné statí však o několik stran dříve hovoří o zboření tvrze ve čtyřicátých letech 20. století a o jejím umístění v blízkosti zvonice. To vše

---

³² V. Nekuda, J. Unger, Hrádky a tvrze na Moravě. Brno 1981, s. 174. L. Hosák, M. Zemek, Hradky, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. díl. Jižní Morava. Praha 1981, s. 148

nasvědčuje úrovni a přístupu, s jakým bylo přistupováno ke zpracování jinak velice zdařilého a obsáhlého díla.³³

Ponejprv byly do značné míry správné informace presentovány teprve roku 1987, a to nikoliv v typicky odborné publikaci, ale v turisticky zaměřené brožůře, zachycující základní soupis feudálních sídel Moravy a Slezska. Autor většiny hesel, historik František Musil, který velkou část lokalit osobně navštívil, případně jejich tehdejší charakter a dostupnost konzultoval se zástupci obcí, hovoří o renesančním zámku, přestavěným ze středověké tvrze, uváděné roku 1364, který však byl zbořen „kolem r. 1830“. V jeho sousedství pak byly dle Musila postaveny dvě dvoupatrové architektonicky nevýrazné klasicistní budovy, nazývané rovněž zámky. Tyto údaje převzal i autor komplexního soupisu feudálních sídel z let 1995 až 1997 Josef M. Šafránek Břevnovský. Novější práce (zmiňovaný místopis) však tyto informace opět pominuly a vracejí se ke starším a zcela mylným údajům.³⁴

Časté encyklopedické práce, zpřístupňující nejnovější informace o poloze, stavebním vývoji a historii šlechtických sídel zejména středověkého období, existenci Lesonic a jejich tvrze zcela pominuly. Příčinu můžeme spatřovat v naprostém nezájmu o lokalitu, kde původní tvrz zcela zanikla a kterou nahradily, jak říká Musil, „architektonicky nevýrazné zámky“.

Skutečnost je však poněkud jiná. Lesonická tvrz nezanikla zcela anonymně, ale její vznik, vzhled a stavební vývoj můžeme zcela objektivně a poměrně přesně rekonstruovat. Přispívá k tomu řada dochovaných archívních materiálů, oproti jiným v minulosti zaniklým objektům zachovaných ve velkém množství. Patří sem historická vyobrazení, mapky, plánky, odhady a rozsáhlé stavební popisy, jejichž analýzou a kombinací poznatků můžeme se značnou přesností nastínit nejen vzhled zámku před jeho zánikem, ale také podobu středověké tvrze a její stavební proměny.

Ještě na prvních katastrálních mapách z roku 1824 je východně od vesnice zakreslen rozsáhlý vrchnostenský areál, sestávající převážně z hospodářských staveb. Jim vévodí blok zámeckých budov, situovaný mezi vlastní vsí a zemědělskými budovami. Na velké lichoběžné předzámčí navazuje obdélná čtyřkřídlá stavba nevelkého rozsahu s malým stísněným nádvořím. Tato budova je obklopena mírně nepravidelným areálem, ostře ohraničeným a upraveným na zahrady. Máme před sebou původní lesonický zámek, vzniklý postupnou přestavbou středověké tvrze. Zahradní pás, lemující na všech stranách zámeckou budovu, je původním příkopem tvrze, jak nasvědčuje jeho přemostění na jižní a severní straně zámku. Celý komplex zámeckých staveb se tak výrazně odlišuje od stavu, který zde můžeme spatřit dnes.³⁵

Poslední práce, která věnovala historii Lesonic a zdejšímu zámku pozornost, výše zmíněné rozsáhlé místopisné dílo zabývající se oblastí Moravskobudějovicka, uvádí jeden zajímavý fakt.

³³ Moravskobudějovicko, Jemnicko, s. 618, 622. (autor místopisné části K. Smutná)

³⁴ F. Musil a kol., Hrad a zámky na Moravě. Praha 1987, s. 115-116. J. M. Šafránek Břevnovský, Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v Českých zemích. III. díl. Praha 1996, s. 87.

³⁵ MZA Brno, D 11 – mapy stabilního katastru, inv. č. 1255. ÚAZK Praha, císařské otisky map stabilního katastru, sign. B 2/a/5, inv. č. 1498.

Cituje z pramene z roku 1843, který uvádí, že v obci stojí „vrchnostenský zámek v půdorysu malého čtyřúhelníku s příkopem, krytý šindelem“. Již tento fakt, který jinak nebyl v místopisné části publikace, věnované Lesonicím, zohledněn, spolu s údaji katastrální mapy z roku 1824 skýtá myšlenku, že v záležitosti lesonické tvrže nebude vše tak, jako uvádí dosavadní literatura.³⁶

Domněnku potvrzuje také unikátně dochované vyobrazení lesonického zámku z roku 1774, zachyceného do nejmenšího detailu. Pevnostně působící plošně nevelký, ovšem značně mohutný objekt, obklopený hlubokým vyzděným příkopem, přežívání někdejší tvrže v jeho hmotě zcela jednoznačně dokládá.³⁷

Ovšem tyto informace by zdaleka nepostačily k bližší interpretaci podoby zámku, natož k přiblížení vzhledu středověké tvrže a jejího vývoje. K tomu však výrazně napomohl nález poměrně zdařilých plánů jednotlivých podlaží zámku z roku 1863, tehdy uváděného jako „starý“ oproti již existující dvojici velkých obdélných budov, situovaných v místě dřívějšího předzámčí. Z těchto plánů je patrné vnitřní členění budovy, rozdílná síla vnitřních i vnějších zdí a místy i užití klenební konstrukce. Podle všech těchto aspektů bylo možné nastínit poměrně spolehlivě prvotní vzhled lesonické tvrže a nastínit její stavební vývoj po celou dobu trvání až do etapovitého zániku zámku v druhé polovině 19. a ve třicátých letech 20. století.

Tvrz byla umístěna v nižší rovinaté poloze východně od zástavby vlastní vesnice. Jak ukazují mapy z 18. století, tyto partie byly vymezeny oproti vesnici rozsáhlými rybníky, tvořícími dlouhou rybničnou soustavu. Na východě navazovala na plochu tvrže mírná, avšak nápadná vyvýšenina, tvořená dominantním výběžkem stoupajícího terénu. Tento výběžek je zvýrazněn již na mapě obce z počátku 19. století. Nabízí se předpoklad, zda tato poloha nemohla v minulosti sloužit k umístění staršího opevněného sídla, teprve později přesunutého do přístupnější polohy, chráněné vodním zdrojem. Pro tuto hypotézu však nemáme dochovány žádné důkazy, plocha výběžku je dnes upravena na zahrady a nenesou stopy případného opevnění.

S tímto hypotetickým sídlem by bylo možné spojit první zástupce místního šlechtického rodu, zmiňované v průběhu 13. století, pokud zde tehdy ovšem sídlili. Jak již bylo uvedeno v jedné z předešlých kapitol, je možné, že tehdy uváděná šlechta sídlila na tvrzi v Lesonicích u Moravského Krumlova. Tuto otázku mohou v budoucnu rozřešit pouze případné nálezy na plošině zmíněného pahorku.

Je zcela jisté, že v době, kdy se začínají zcela spolehlivě hromadit písemné zmínky o našich Lesonicích a zdejší tvrzi, tedy někdy krátce po polovině 14. století, stálo opevněné sídlo již v rovině pod pahorkem, chráněné alespoň z jedné strany velkými rybníky, z ostatních pak hlubokým vodním příkopem, těmito rybníky napájeným. Rozsah této prvotní tvrže je zřejmý, příliš se nelišil od rozsahu starého zámku z doby před jeho zbořením. Tvrz byla komponována na čtvercovém půdorysu, tvořeném masivní hradební zdí o síle cca 1,5 až 1,6 metru, o velikosti cca 24 na 24 metrů. Obvodová

³⁶ Moravskobudějovicko, Jemnicko, s. 620.

³⁷ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 3068. 20

hradba tvrže byla později zakomponována do vnějších zdí zámku na jihu, východě a západě, pouze na severu probíhala v místech nádvoří zdi severního křídla, které byla vloženo do staršího příkopu. V jihozápadním (západním) koutě areálu, vymezeném hradbou, byl vložen obdélný jednoprostorový palác věžovitěho charakteru. Velikost paláce byla cca 8,6 na 12,2 metru. Na dochovaných plánech se výrazně odlišuje od okolních budov nápadnou silou zdi. Ještě v polovině 19. století byl dochován v úrovni přízemí a suterénu, byl přístupný ze zámeckého příkopu a komunikačně byl propojen s podsklepením celého západního křídla.

Vzhledem k poloze paláce a jeho ochraně je pravděpodobné, že původní přístup do tvrže nebyl, podobně jako v poslední fázi existence zámku, od jihu, ale naopak od severu či severovýchodu. Zde je na nejstarších dochovaných mapách zakreslena přímá osová komunikace, jejíž tvar však byl upraven v souvislosti s parkovými úpravami v průběhu první půle 18. století.

Původní podoba přístupové cesty není známa. Existují varianty, kdy by propojovala tvrž s původní vesnicí, jejíž situace a vzhled však s největší pravděpodobností nekorespondoval s nynějším řešením. Ovšem také mohl být přístup ke tvrzi na vsi nezávislý.

Objekt čtvercové tvrže pravidelného půdorysu s jednoduchou stavbou v nároží není v širším regionu ničím výjimečným. Bylo jej možné použít zejména vzhledem k rovinaté poloze, kdy se tvar tvrže nemusel přizpůsobovat terénu. Tyto typy se ve značném množství objevují v době kolem poloviny 14. století, případně krátce poté. Z blízkých lokalit je možné jmenovat například tvrž, ukrytou ve hmotě zámku v Polici, podobného řešení je také v základech zachovaná tvrž u Bohdalova na Žďársku. Podobné paláce, jako v Lesonicích, byly aplikovány také v Budkově, Oponešicích či Krhově, kde jsou dosud dochovány ve hmotě tamních zámků či samostatně, jako sýpky. Ze vzdálenějších je možno uvést zámek v Konici u Prostějova, tvarem staveniště se lesnická tvrž podobala archeologicky odkrytým zbytkům tvrže v zaniklé vsi Mstěnice u Hrotovic. Všechny tyto objekty s největší pravděpodobností vznikají v rozmezí od počátku do druhé půle 14. století. Někdy v tomto období, zcela spolehlivě však již před rokem 1364, vzniká také tvrž v Lesonicích v podobě, jak bylo výše nastíněno.

Po prodeji statku pánům z Jakubova a posléze s nimi příbuzným Pernštejnům jsou Lesonice rozděleny na dvě části. Vesnice zůstává v držení rodu erbu zubří hlavy, zatímco dominikální část dostává nové majitele, kteří se na zdejší tvrzi usazují. Z toho důvodu také původní tvrž po převzetí statku Pernštejnů nezaniká, jako v mnohých jiných případech, ale udržuje a rozvíjí se i nadále.

Je pravděpodobné, že již tehdy, tedy někdy v rozmezí od poslední třetiny 14. století do počátku husitských válek, je zástavba tvrže rozšířena o další palácovou budovu, připojenou ke starší stavbě na severu. Zcela jistě se nejednalo o jedinou stavbu v objektu tvrže, ovšem zbylé části byly pravděpodobně konstruovány ze dřeva a ve stavbě zámku před jeho zbořením nezanechaly stopy. Nový palác byl sám o sobě dvoupřestorový, podsklepený, jeho výška však zůstává nejasná, v úrovni

obou horních podlažích se již jeho hmota nerýsuje.

V této podobě se tvrz dožívá konce středověku. Součástí tvrze byl podle písemných zmínek také hospodářský dvůr, jehož polohu ani podobu však není možné spolehlivě rekonstruovat. Podle zmínky z roku 1364 ležel tento dvůr „před tvrzí“, podle členění terénu a rozmístění četných rybníků by tomuto určení odpovídala poloha dřívějšího předzámčí, dnešního nového zámku s úřednickou budovou.

K vrchnostenskému hospodářství náležel také mlýn, který je možné ztotožnit s mlýnem mezi rybníky jižně od vsi. Jako součást vrchnostenské ekonomiky se uvádí teprve od začátku 16. století, tedy až v samém závěru středověku. Skutečnost, že dřívější skromné zmínky rozsah dominikálu příliš nerozvádějí a množství rybníků, vhodných k pohonu vodního kola, však umožňují předpokládat jeho existenci již v době vzniku tvrze, tedy nejpozději v polovině 14. století.

Rozsah hospodářského zázemí lesonické tvrze nebyl v průběhu středověku příliš značný. Bylo to dáno stylem života tehdejší šlechty, kde hlavní finanční příjmy závisely na výši poddanských dávek. Doba, kdy si šlechtic zvyšoval svoji společenskou a finanční úroveň vlastním hospodářským podnikáním, nastává teprve s příchodem raného novověku, i když i zde se tento trend místy prosazoval velice těžko. Období od prvních let raného novověku až do začátku třicetileté války, která tuto slibně se rozvíjející etapu rázně ukončila, bude věnována následující kapitola.

LESONICE V 16. A NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

Období 16. století je úzce spjato s výrazným ekonomickým růstem šlechtických dominií a jejich dalším rozvojem. Rozšiřují se vesnická a městská sídliště, při feudálních sídlech vznikají nové ekonomické provozy. Pozvolna ztrácí význam pevnostní složka venkovských tvrzí, které jsou přestavovány v duchu nově importovaných renesančních stavebních stylů. Při dvorech vznikají nová sídla, již v podobě menších zámečků. Staré středověké hrady, položené vysoko v kopcích bez možnosti dalšího stavebního rozvoje a užšího kontaktu s ekonomickým zázemím, jsou opouštěny a nahrazovány pohodlnými renesančními zámky v těsnější blízkosti města či městečka, případně rezidenční vesnice feudálního statku. Součástí tvrze bývají často pivovary, mlýny, u dvorů vznikají ovčiny. Okolí sídel je doplňováno plochami okrasných či užitkových zahrad. Ovšem tento proces byl značně dlouhodobý, mnohdy nebyl ukončen ani v době vypuknutí třicetileté války.

Poloha lesonické tvrze v ploché rybníčné krajině, její pravidelný tvar a půdorys si nevyužívaly výraznější zásahy do struktury vesnice. I nadále tak přežívá v sousedství vsi staré opevněné feudální sídlo, jen dílčí formou upravené a přizpůsobené raně novověkému životnímu stylu.

Novými majiteli lesonického statku se roku 1520 stávají členové vladyckého rodu z Čechtína, vesnice položené na severním Třebíčsku. Poté, co roku 1481 kupují statek Hrubšice u Ivančic, rozšiřují svůj dosavadní predikát do podoby Hrubšičtí či Hrubčičtí z Čechtína. Bohuš, jenž kupuje roku 1520 od bratří ze Rtišovic Lesonice, vlastnil již od roku 1511 nedaleký statek Oponešice s tvrzí, ke kterému roku 1542 připojil panství Budkov, rovněž s rozlehlou tvrzí. Oponešický statek sestával z tvrze s hospodářským dvorem a s přilehlou vesnicí a z vesnice Lomy, zboží v Cidlině, v Budči a pustých Arklebicích. K Budkovu patřila rovněž tvrz s hospodářským dvorem, doplněným o sladovnu s pivovarem, ves Budkov s kostelem a pusté vsi Holubice, Sedliště a Tisová. Lesonický statek obsahoval tvrz s poplužním dvorem, vesnici Lesonice s mlýnem a pustou ves Horky, položenou v lese mezi Lesonicemi a Martínkovem. V roce 1529 přikoupil Bohuš Hrubčický ještě pustou tvrz Babice se vsí, kostelem, jedním osedlým v Cidlině, náležejícím babickému kostelu, šest lánů s rybníčkem v pusté vsi Martinicích u Babic, dále tvrz a ves Bolíkovice a čtyři osedlé v Loukovicích. Celkově tedy vlastnil na počátku čtyřicátých let 16. století Bohuš z Čechtína čtyři stojící a jednu pustou tvrz, dále tři poplužní dvory, devět vsí nebo jejich částí, šest pustých vesnic, patronátní právo ke dvěma kostelům, sladovnu s pivovarem v Budkově a mlýn v Lesonicích. Vcelku

slušný majetek nižšího šlechtice na přelomu středověku a raného novověku.

Právě tato kumulace několika dosud samostatných statků měla za výsledek zánik několika starších sídel, které po ztrátě samostatnosti přestaly splňovat svůj dosavadní účel. Tvrz v Bolíkovcích zmizela beze stopy, stejně jako tvrz v Babicích. Také oponsešická tvrz přestala být využívána jako šlechtické sídlo a byla přeměněna na sýpku. Do dnešních dnů se z ní dochoval mohutný hranolový věžovitý palác, zčásti dosud obklopený zbytkem příkopu. Další období tak přežila s původním využitím pouze tvrz v Budkově a v Lesonicích.

Majetkový vývoj Lesonic, od druhé poloviny 16. století již trvaleji jmenovaných s přídomkem „Horní“, odlišující je od tehdy stejnojmenné vsi východně odsud, je v průběhu tohoto století poměrně nejasný. Zachovalo se značně malé množství přímých písemných zmínek, které by tento vývoj pomohly spolehlivě rekonstruovat. Situaci komplikuje také fakt, že nejsou dostatečně jasné ani genealogické vztahy jednotlivých členů rodu Hrubčických z Čechtína, jimž po značnou část 16. století Lesonice náležely. Od dvacátých let byl držitelem Lesonic Bohuš z Čechtína, později uváděný s plným predikátem Hrubčický z Čechtína. Přestože ještě před koncem dvacátých let skoupil značné majetky v těsném okolí Lesonic, usazuje se nakonec na tvrzi v nepřítli vzdálených Oponsešicích, které byly jeho prvním statkem v této části jihozápadní Moravy. Na Lesonicích se roku 1536 píše Jan Hrubčický z Čechtína, jehož příbuzenský vztah k Bohušovi Hrubčickému není jasně doložen. Podle nezřetelných údajů se jednalo o Bohušova syna, jenž by tak Lesonice získal od svého otce, jenž zůstal věren svému prvnímu sídlu v Oponsešicích. Sourozenci Janovými byly bratři Adam a Tristram, kteří se od roku 1542 píší po Budkově, který Bohuš stejného roku koupil od Viléma Valeckého z Mírova. Stejného roku přikupuje od bratrů Ondřeje a Valentina Dubeckých pustou vesnici Dubec, ležící v blízkosti Cidliny. Současně získávají od Václava Chroustenského z Malovar jednoho osedlého v Cidlině, a to výměnou za čtyři osedlé v Loukovicích. Roku 1544 přikupují k Lesonicím pustý dvůr v zaniklé vsi Martinicích. Ve stejném roce se píší po Lesonicích. Skupováním pustých i osedlých statků v těsném okolí Lesonic se zřejmě snažili všichni tři bratři Hrubčičtí rozšířit dosavadní lesonický statek, který dosud drželi v bratrském nedílu.³⁸

Poté se na krátkou dobu prameny o majitelích lesonického statku odmlčují. Teprve roku 1557 vystupuje Adam Hrubčický z Čechtína, zřejmě totožný s Adamem z trojice synů Bohuše Hrubčického, v roli kupujícího statek Červený Martínkov s tvrzí, vsí, dvorem a pivovarem, kostelem a pustou vesnicí Cidlinkou, ležící v lesích v prostoru mezi Martínkovem a Cidlinou. V dalším roce se již Adam píše po Budkově, který získal po smrti svého otce Bohuše. Jeho původní sídlo – tvrz v Oponsešicích – se po celý zbytek 16. století již neuvádí. Ještě na počátku 17. století byla však osedlá a udržovaná. Je možné, že v době kolem poloviny 16. století se na ní usadil třetí z bratrů – Tristram, o němž chybí v dalším období jakékoliv písemné zmínky. Majitel Budkova – Adam Hrubčický z Čechtína – působil na konci padesátých a počátkem šedesátých let 16. století ve funkci přísedícího

³⁸ ZDB XXVI, s. 317 č. 150, s. 307 č. 101, 103, s. 308 č. 104, s. 312 č. 126. L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, s. 150.

zemského soudu brněnského. Naposled se zmiňuje roku 1563, poté z dějin zcela mizí. Na Budkově se krátce nato uvádí Václav Hrubčický, opět neznámé vazby na své předchůdce, pravděpodobně syn Adamův, po jehož smrti Budkov zdědil. Předešlých dvacet let sídlil na tvrzi, bývalé johanitské komendě, v Horních Kounicích. Ty získal počátkem padesátých let sňatkem s Annou, dcerou Jindřicha z Petrovce. V roce 1581 kounický statek prodává Jindřichu Březnickému z Náchoda, majiteli sousedních Tulešic a nadále se usazuje na Budkově. Ve stejném roce vstupuje do povědomí další Jan Hrubčický z Čechtína, jenž pravděpodobně není totožný se stejnojmenným členem rodu, uváděným v průběhu třicátých a čtyřicátých let 16. století. ten již roku 1574 prodává Mandaleně ze Žlunic ves Radotice s příslušenstvím a roku 1581 pak Jindřichu Klouzalovi z Rynárce statek Červený Martínkov. Již v předešlém roce se píše po statku Brodek u Prostějova, jehož koupi nechal zapsat do zemských desk roku 1583. V roce 1586 se uvádí jako komorník menšího práva zemského olomouckého kraje. Zřejmě se získáním této společensky významné funkce je spojen jeho přesun z oblasti jihozápadní Moravy blíže k Olomouci. Roku 1587 však již nežil a poručníkem statku Brodek je jmenován jeho příbuzný Václav Hrubčický z Čechtína a na Budkově.³⁹

Od roku 1594 se Václav Hrubčický píše nejen po Budkově, ale současně také po Horních Lesonicích. Jak tento rozdíl oproti předešlému Václavovu predikátu, omezujícím se pouze na Budkov, vysvětlit, nevíme. Rovněž není známo, komu náležely Lesonice od poslední písemné zmínky v roce 1544 až do roku 1594, tedy po celou polovinu století. Po toto období zcela chybí jakékoliv zmínky v predikátech, o konkrétních zprávách už nelze vůbec hovořit. Je možné, že v polovině 16. století náležely Janu Hrubčickému z Čechtína, který v době odchodu na Olomoucko vlastnil statek Červený Martínkov, těsně sousedící s Lesonicemi. Je možné, že jejich majitelem zůstal i v době, kdy vykonával důležitou funkci při olomouckém soudu, a to až do své smrti roku 1587. Poté Lesonice dědí jeho příbuzný Václav, který, jak již bylo uvedeno, zastává současně úkol poručníka brodeckého panství.

Od tohoto okamžiku začínají dějiny Lesonic opět získávat pevnější kontury. Z Budkova spravuje také Horní Lesonice a roku 1598 kupuje prostřednictvím Zdeňka Žampacha z Potštejna a na Novém Světlově od svých nezletilých příbuzných Adama Arnošta a Mandaleny Felicie Hrubčických z Čechtína, nevlastních sourozenců zmíněného Zdeňka Žampacha, statek Bořetice na Břeclavsku. Věno na tomto statku zapisuje vzápětí své manželce Marii Anně Kořenské z Terešova, která jej přijímá na toto věno na spolek. Václav Hrubčický umírá nejpozději na počátku roku 1607. Jeho statek Bořetice přechází na základě mocného listu, vydaného císařem Rudolfem II. v únoru roku 1607 na jeho vdovu Marii Annu Kořenskou z Terešova, která jej v dubnu téhož roku odkazuje svým bratrům Joštu a Adamovi Kořenským. Přítomnost nové tvrze v Bořeticích názorně ukazuje, kde si Václav Hrubčický zvolil své sídlo, přestože se až do roku 1603 píše po Budkově a Horních Lesonicích a vykazuje odsud také příznání berně. Je pravděpodobné, že již tohoto roku mu skončila

³⁹ ZDB XXVII, s. 378 č. 32; XXVIII, s. 383 č. 1, s. 408 č. 83; XXX, s. 64 č. 53, s. 125 č. 175, s. 127 č. 183, s. 134 č. 194, s. 164 č. 239; ZDO XXIX, s. 115 č. 152, s. 144 č. 203. L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, s. 131.

poručnická správa obou statků a mohl se plně soustředit na rozvoj bořetického zboží. Ne však příliš nadlouho.⁴⁰

Novým majitelem Lesonic spolu s Budkovem se stává Adam Arnošt Hrubčický z Čechtína. Již roku 1608 nežil a Horní lesonice s Budkovem spravovali poručníci Jiřík Hodický z Hodic a Jan Čejka z Olbramovic. Na Lesonicích se však neoprávněně usadil vladyka Petr Rechenberk z Želetic, majitel nevelkého statečku Louky nedaleko Jemnice. právo bylo sjednáváno soudní cestou. Díky jeho zápisům tak víme, že hlavním důvodem neoprávněného obsazení Budkova a Lesonic byla hospodářská výtěžnost statku. Na obou panstvích nechal Petr Rechenberk vylovit zdejší rozsáhlé rybníky a ryby z nich rozprodal. Využíval rovněž zdejší lesy. Usadil se na oponseické tvrzi a hospodařil zde jako na svém vlastním majetku. Ke svědectví těchto obvinění byli soudem povoláni poddaní jednotlivých vesnic budkovského a hornolesonického statku, kterým ovšem Rechenberk k účasti u soudního jednání bránil. Díky tomuto jeho postupu známe jména některých lesnických obyvatel. Rychtářem byl tehdy Jan Pospíchal. Dále jsou jmenováni Jakub Vahů, Ondra Vlček a Vávra Dohnal. Jak soud skončil, není známo. Oprávněnou majitelkou lesonického a budkovského statku byla po smrti svého manžela Adamova vdova Zuzana z Malejova, která také po ukončení soudních sporů nadále Lesonice spravovala.⁴¹

Vdovou však Zuzana příliš dlouho nezůstala. Krátce nato, pravděpodobně roku 1610, se provdává za majitele sousedního statku Červený Martínkov Zdeňka z Roupova. Jemu také zapisuje do zemských desk právo na budkovské a lesonické zboží, jehož vlastnictví těsně před tím jiným deskovým vkladem potvrdila. Zboží, sestávající z trojice někdy samostatných statků Budkov, Oponseice a Lesonice, obsahovalo zámek v Budkově, tvrze v Oponseicích a Horních Lesonicích, poplužní dvory a ovčírny při všech třech sídlech, pivovar v Budkově, mlýny, patronátní práva kostelů v Budkově a Babicích a vsi Budkov, Oponseice, Lesonice, Lomy, Babice a Cidlinu. Tedy poměrně dobře fungující, i když rozsahem nepříliš velký, feudální statek předbělohorské éry.⁴²

Sňatkem se Zdeňkem z Roupova rozšířila Zuzana nejen svůj dosavadní predikát do podoby Roupovská z Malejova, jak se od této doby uvádí, ale také své pozemkové statky. Martínkovské zboží, koupené v roce 1598 Zdeňkovým otcem Vilémem z Roupova od Mikuláše Klouzala z Rynárce, výrazně rozšířilo dosud poměrně stísněný lesonický statek, jehož součástí zůstává Martínkov již trvale.

V době koupi Martínkova Roupovskými sestával tento statek z tvrze, poplužního dvora a vsi Červeného Martínkova s pivovarem, ovčírnu, mlýnem. Součástí byla také pustá vesnice Horky a polovina pusté vsi Cidlinky, která byla přikoupena od sádeckého panství. Svým hospodářským příslušenstvím plně odpovídá tehdejším drobných šlechtickým statkům předbělohorské Moravy, je

⁴⁰ ZDB XXXI, s. 257 č. 126; XXXII, s. 294 č. 31; XXXIII, s. 311 č. 6, 7; XXXIV, s. 420-422 č. 80, 81. MZA Brno, A 3 – stavovské rukopisy, inv. č. 760, fol. 228.

⁴¹ MZA Brno, A 3 – stavovské rukopisy, inv. č. 760, fol. 426-428.

⁴² ZDB XXXIV, s. 399 č. 47, 48.

srovnatelný s budkovsko-lesonickým panstvím, a to zejména shodnými podniky, spravovanými v režii majitele statku a přinášejícími ekonomický užitek.⁴³

Je zajímavé, že Lesonice postrádaly v předbělohorském období vlastní pivovar. Tento stav by nasvědčoval trvalému připojení Horních Lesonic k Budkovu, který jako jediný z trojice statků pivovarem disponoval, po celé majetkově nejasné období druhé půle 16. století. Kromě absence zmínek o pivovaru, tvořícím jinak podstatnou součást raně novověkého feudálního sídla, v prodejních smlouvách a dalších zápisech v zemských deskách chybí lesonický pivovar také v soupisu těchto provozů na Moravě z roku 1598. Zde se uvádí ve shodě se zemskými deskami pouze pivovar v Budkově.⁴⁴

Konec druhého desetiletí 17. století je doprovázen houstnoucí atmosférou, spojenou s povstáním českých a moravských stavů. Po jeho porážce císařskými vojsky na Bílé hoře u Prahy v roce 1620 a následné císařské odvetě v podobě popravy čelních představitelů vzpoury v Čechách a konfiskacích majetků v obou zemích Koruny nastává téměř tři desítky let trvající válečné období. Zdeněk z Roupova, nekatolík, zástupce panského stavu, vlastnil před Bílou horou statky Budkov, Horní Lesonice, Červený Martínkov a Mladoňovice, které zdědil po svém otci Vilému z Roupova. Tyto statky se 176 osedlými představovaly značné panství, obdařené jedním zámekem, čtyřmi tvrzemi (v Horních Lesonicích, Červeném Martínkově, Mladoňovicích a Slavíkovcích), jednou opuštěnou tvrzí v Oponešicích a rozsáhlým hospodářským zázemím, především trojicí pivovarů v Budkově, Červeném Martínkově a Mladoňovicích. Po otci zdědil ještě zástavu znojemského hradu. Vcelku rozsáhlé panství, ve své alodní části poměrně koncentrované, umožňující snadný vznik velkého prosperujícího dominia.⁴⁵

Do těchto snah však zasáhla bělohorská bitva. V době stavovského povstání, kterého se Zdeněk z Roupova účastnil, se stal pobočníkem Ladislava ze Šlejnic, jenž měl na starost správu zemských financí. Zde můžeme spatřovat důvod, proč v letech 1619 a 1620, tedy v době povstání, vykazoval odhad statků Budkov, Horní Lesonice a Červený Martínkov právě Šlejnic.⁴⁶

Pro účast na povstání bylo Zdeňkovo jméno zařazeno do seznamu potrestaných konfiskacemi majetku. Ovšem jeho aktivity ve stavovské rebelii nebyla natolik zásadní, a proto mu byl trest prominut. Konfiskační protokol z roku 1623 však zmiňuje pouze statek Martínkov, který byl Zdeňkovi z Roupova ponechán, ovšem pouze za předpokladu, že převezme splátky dluhů po svém otci ve výši 9 000 tolarů. Naproti tomu znojemský hrad byl Roupovskému zabaven.⁴⁷

Otázkou je, proč do konfiskace nebyly zařazeny také ostatní Zdeňkovy statky, především Budkov a Horní Lesonice. Je možné, že v této době dosud náležely jeho manželce Zuzaně

⁴³ ZDB XXXII, s. 289 č. 25.

⁴⁴ J. Jirásek, Pivovary na Moravě koncem 16. století. Časopis Moravského musea XLVII, 1962, s. 73.

⁴⁵ F. Hrubý, Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání. Časopis Matice moravské 46, 1922, s. 144.

⁴⁶ F. Matějka, Morava za třicetileté války. Praha 1992, s. 10.

⁴⁷ J. Slovák, Pobělohorský konfiskační protokol moravský z r. 1623. Kroměříž 1920, s. 34.

Roupovské z Malejova a Zdeněk je zdědil teprve po její smrti. Naproti tomu Martínkov získal dědictvím po předcích.

Kdy přesně Zuzana umírá a majitelem Lesonic se stává její manžel, není spolehlivě známo. Roku 1629 byl Zdeněk již ženat s Annou Voršilou z Říčan. V této době se také uvádí jako plnoprávný majitel Budkova i Horních Lesonic.

Ovšem konec dvacátých let 17. století s sebou přináší další osudový zlom. Tím bylo vyhlášení Obnoveného zřízení zemského, které mimo jiné určovalo jako jediné povolené náboženství katolickou konfesi. Majitelům feudálních statků tak nadále zbývalo pouze obrátit se na katolickou víru, případně si ponechat svůj dosavadní náboženský názor, ovšem v tom případě museli opustit země české koruny. Přijetí obnoveného zřízení a s ním spojených dekretů vyvolalo značné pozdvižení. Sám Zdeněk z Roupova ještě před konečnou platností nařízení kontaktoval Karla staršího ze Žerotína, aby si nepříznivé a hrozivé zvěsti ověřil. Žerotín, který byl již s obsahem zemského zřízení seznámen, mu jeho obavy potvrdil.

Ovšem situace nekatolických šlechticů po vydání Obnoveného zřízení nebyla bezvýchodná. Nabízelo se hned několik variant. Buď mohli konvertovat na katolickou víru a své statky si nadále ponechat, nebo je za specifických podmínek mohli řídit ze zahraničí prostřednictvím svých katolických příbuzných či správců. Bylo jim také umožněno prodat svá panství katolickým zájemcům a odejít do zahraničí.

Některé prodeje těchto statků se značně vleky, přestože již uplynula lhůta, vymezená k odchodu jejich dřívějších majitelů za hranice. Většinou byl tento proces zdůvodňován obtížností nalézt vhodného kupce. Několik šlechticů dokonce žádalo o prodloužení lhůt. Mezi ně náležel také Zdeněk z Roupova. Jeho vleklý postup byl zřejmě příčinou, proč u císaře neuspěl pozdní Zdeňkův návrh na přestoupení na katolickou víru, iniciovaný zemským gubernátorem, kardinálem Františkem Ditrichštejnem.⁴⁸

Bezvýchodná situace tak nakonec ještě před samým koncem dvacátých let 17. století donutila Zdeňka Roupovského k prodeji svých zbylých statků, které na jihozápadní Moravě dosud vlastnil. 20. června roku 1629 tak prodává hornolesonický statek, obsahující podle prodejní smlouvy „tvrz a ves Horní Lesonice s dvorem poplužným, s ovčírnou, zahradami, štěpnicemi, též s mlejnem pod Lesonicemi, mlynáři poddanému náležícím, ves Cidlinu, ves Babice, v níž kostel jest, s lidmi usedlými i neusedlými neb z týchž gruntů zběhlejšími... s desátky s rolí slove Panských...“, manželům Jiřímu Adamovi Falkenhonovi z Glošku na Holubicích a Zdislavicích a Evě Šťastné Hostivařské z Kostelce. Nedlouho poté, v listopadu téhož roku, postupuje také Budkov s Oponešicemi a Mladoňovicemi Kristiánu svobodnému pánu z Illova. Lesonice tak opět mění své majitele, i když ne na příliš dlouho.⁴⁹

⁴⁸ T. Knoz, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno 2006, s. 267, 283-285.

⁴⁹ ZDB XXXVII, s. 550 č. 58; XXXIX, s. 671-673 č. 5. 28

Prodej Lesonic byl spojen s jejich odhadem, důležitým pro správné ocenění prodávaného statku. Text odhadu se dochoval v archívu telčských jezuitů, kteří si vytvářeli přehled o charakteru některých statků v oblasti Vysočiny, především z důvodu jejich případné koupě.

Popis hornolesonického statku začíná charakteristikou zdejšího sídla, o kterém hovoří jako o pevném dobře vystavěném zámečku, opatřeném mnohými pokoji. Všechna okna a kamna v zámku jsou však rozbité, je však možná náprava.

K tomu to statku podle popisu náleží tři vesnice, v nichž se nalézá čtyřicet obydlených domů. Na statku leží panský dvůr, v němž je možné chovat 29 kusů vepřového dobytka, dále jedna ovčárna pro 700 ovcí. Dále se zde rovněž nachází jeden pivovar, kde se vaří pivo pro tři hospody. Součástí statku je také 13 rybníků, z nichž některé jsou zpustlé, ovšem lehce obnovitelné, dále lesy, jeden mlýn a farní kostel.⁵⁰

Zdeněk z Roupova se současně s Lesonicemi zbavil rovněž sousedního Martínkova, který prodal 18. srpna 1629 stejným majitelům, jako dříve Lesonice. Jak dokazuje obsah prodejní smlouvy, již v době prodeje Martínkova měly Lesonice nového držitele. Byl jím menší komorník Adam Ladislav Věžník z Věžník, jenž se již tehdy píše po Horních Lesonicích a Budkově (?)⁵¹. Z uvedeného je patrné, že Lesonice v rukou Jiřího Adama Falkenhona příliš dlouho nezůstaly. Také hned následující zápisy v zemských deskách udávají převod statků Horní Lesonice a Červený Martínkov právě na zmíněného Adama Ladislava Věžníka.⁵²

Právě neklidné období po Bílé hoře, spojené s častým střídáním majitelů konfiskovaných statků a současně s nepravdělnými zápisy směn do zemských desk, je typické chaosem v majetkových vztazích, kdy mnohdy neznáme přesnou chronologickou posloupnost držitelů některého panství. Tato situace do značné míry nastává rovněž v případě našich Lesonic, kde dochází místy ke značným časovým posunům oproti skutečné realizaci transakcí.

Koupí Lesonic Adamem Ladislavem Věžníkem se rozvířená majetková situace v Lesonicích opět alespoň na určité období uklidňuje. Trvalým připojením Martínkova je značně rozšířen ekonomický potenciál statku, i když není v plné míře použit. Kromě jedné osedlé vesnice obsahoval statek Červený Martínkov v době prodeje tvrz s poplužním dvorem, dále pivovar, ovčárnu, zahrady, štěpnice, mlýn a kapli v Martínkově. Jmenované objekty se sice ještě nějakou dobu připomínají, jak bude upřesněno v další kapitole, ovšem jen část, která není těsněji svázaná s přítomností obydlého feudálního sídla, přetrvává i v dalších stoletích.

Jak ukazují zmínky o lesonickém „zámečku“, dochované v odhadu z pobělohorské doby, byl tehdy zřejmě nějakou dobu opuštěn. Lze to rovněž odvodit z pozice Zdeňka z Roupova a jeho aktivit v průběhu stavovského povstání. Ovšem, jak sám odhad zmiňuje, poškození nebylo trvalé a bylo

⁵⁰ MZA Brno, E 30 – jezuité Telč, sign. 26/13.

⁵¹ Spíše Bolíkově, tj. Dolním Bolíkově u Slavonic, který držel Adam Ladislav z Věžník v letech 1637 až 1639 a po kterém se píše v zápisu o koupi statku Červeného Martínkova.

⁵² ZDB XXXIX, s. 673-677 č. 6, 7, 8.

snadné jej řešit. Nastítnit stavební vývoj lesonické tvrze v průběhu prvního století raného novověku nám opět umožňují dochované plány jednotlivých podlaží, kombinované s majetkovými vztahy v průběhu vymezeného období a s běžně známými poznatky o životě předbělohorské šlechty a prostředí jejich sídel.

Jak dokládají písemné prameny, po koupi statku Bohušem z Čechtína roku 1520 byla lesonická tvrz ještě po nějakou dobu trvalým sídlem šlechtického majitele. Například roku 1536 zde sídlil jeden z Bohušových synů Jan Hrubčický z Čechtína, před polovinou století se po tvrzi psali všichni tři bratři Hrubčičtí. Poté je aktivní užívání tvrze nejisté, absence pivovaru ukazuje na její trvalejší připojení k budkovskému statku. S tímto předpokládaným vývojem je spojen také stavební růst lesonického sídla. Opustili jsme tvrz ještě v době, kdy setrvávala ve své středověké podobě s věžovitou budovou a přistavěným palácem, obehnanými masivní hradební zdí v původním plošném rozsahu. Je zcela jisté, že již v průběhu první půle 16. století dochází k dílčím úpravám objektu a zcela spolehlivě k jeho rozšíření.

Za produkt období na přelomu středověku a raného novověku lze zcela spolehlivě předpokládat úzký trakt, tvořící před zbořením zámku jeho jihovýchodní křídlo. Tato část o šířce pouhých šesti metrů nebyla podsklepená, zcela jistě byla patrová a do raného období renesanční výstavby ji můžeme položit zejména proto, že dosud respektovala původní rozsah tvrze, určený hradební zdí. V pláncích se nápadně rýsují konstrukce tohoto křídla, mající na nádvorní straně v přízemí šířku cca 1 metr. Všechny prostory v úrovni přízemí byly jednoduše zaklenuty, pravděpodobně valenou klenbou.

Stísněný prostor nádvoří tvrze však příliš dlouho nepostačoval. Zřejmě již v průběhu první půle 16. století dochází k jeho překročení a výstavbě nového obytného stavení, navazujícího konstrukčně i dispozičně na starší vrcholně a pozdně gotické obytné budovy tvrze. tento palác, tvořící severozápadní křídlo zámku, byl prodloužen k severu o další prostoru čtvercového tvaru. Vznik tohoto paláce spolehlivě určuje typ klenebních konstrukcí, užitých v jeho přízemí, pokud však lze údaje na historických plánech považovat za věrohodné. Určitá přesnost a smysl pro detail, typické právě pro dochované plány lesonického zámku, však hovoří pro jejich informační spolehlivost, stejně jako typ zakreslených kleneb, známých z nepříliš vzdáleného okolí Lesonic a aplikovaných na zdejších šlechtických sídlech právě v průběhu první půle 16. století. Dosud byly tyto klenby zjištěny na zámku v Polici a na tvrzi v Dačicích, na obou lokalitách byly zbudovány v průběhu první třetiny 16. století.

Je pravděpodobné, že prodloužení křídla předcházelo vznik další budovy, která již opustila hradbou vymezený areál a byla vložena do severního příkopu tvrze. Tato budova ve velké míře v nadzemních partiích zámku v rámci dalších přestaveb téměř zanikla, v původní podobě se však zachovala v úrovni suterénu. Šlo o nevelkou obdélnou budovu, rozdělenou příčkami do tří téměř

stejných prostor. Délka nového paláce na severozápadě tak reagovala na tuto stavbu, které se výrazně přizpůsobila. Přitom dochází k odstranění severní gotické hradby a jejímu posunutí k severu do míst nového čela objektu.

Mezi severní budovou a prodlouženým palácem tak zůstala pouze nevelká proluka, do níž byl ještě zpočátku vtisněn vstup do objektu. Šíře průchodu byla cca 2,5 metru, což zpočátku dostačovalo. Teprve později, v rámci dalších přestaveb, byl vstup přeřešen zcela odlišným způsobem.

Tento zásah do hmoty tvrze lze spojit až s pozdně renesančními úpravami probíhajícími v posledních desetiletích za držby statku Václavem Hrubčickým z Čechtína. Nelze však vyloučit, že některé stavební fáze probíhaly již dříve, shodně s Budkovem, kde jsou datovány letopočtem na portálku v nádvoří do roku 1555.

Již před polovinou 16. století tak plošný rozsah lesonické tvrze dosáhl konečné podoby. Nový západní palác byl původně pouze patrový, teprve dodatečně byl zvýšen o další podlaží do dvoupatrové podoby.

Ještě v průběhu renesanční fáze je hlavní obytná a reprezentační budova opatřena úzkou nádvorní arkádou, probíhající zřejmě v celé délce nádvorního průčelí. V době jejího vzniku již stálo na severovýchodě nové obytné křídlo, a to ve stejné výši, jako hlavní palác. Arkádový trakt tuto budovu respektoval, zatímco na jihu pokračoval až k obvodové hradbě, kde se nacházelo jednoduché, zřejmě pouze jednoramenné schodiště, spojující arkádový trakt patra s nádvořím.

V době vzniku arkády zaniká vstup do tvrze od severu či severovýchodu a je nahrazen novým, prolomeným uprostřed jižní zdi.

Nabízí se hypotéza, zda vznik arkádového traktu severozápadního křídla tvrze nesouvisí s aktivitami na Bukovském zámku. Podle dochovaných plánů byla jednotlivá pole západní arkády výrazně obdélná, protáhlá, nikoliv, jak bylo v renesanci běžné, čtvercová. Zřetelné analogie je možno dodnes spatřovat právě na Budkově, kde se dochoval zajímavý způsob zaklenutí arkádových polí příčně situovanými valenými klenbičkami vždy s párem protilehlých trojúhelných výsečí s typicky renesančními maltovými hřebínky.

Podobně jako na Budkově i v Lesonicích je vertikální komunikace řešena prostřednictvím točitého schodiště, na budkovském zámku ještě raně renesančního původu. Zatímco na Budkově je schodiště vloženo do koutu nádvoří, v Lesonicích se nacházelo v interiéru jihovýchodního křídla v jeho severní části.

Výstavba tohoto schodiště souvisela se zpřístupněním jednoduché pavlače, druhotně přiložené k nádvornímu průčelí severovýchodního křídla. Právě na ni mířil vstup z točitého schodiště. Je pravděpodobné, že pavlač byla původně pouze dřevěná, i když se opět nabízí zřetelná analogie se zámek v Budkově, s ním se rýsují jisté shody v podklenutí pavlače v úrovni přízemí. Jde o útvar při vstupním průjezdu, který je zde ovšem staršího data a vrcholně renesanční arkáda je k němu

dodatečně přiložena.

Nelze vyloučit, že také v Lesonicích předcházela vznik pavlače nového severovýchodního křídla výstavbě typicky renesanční arkády starého paláce na severozápadě. Ovšem tento předpoklad by odporoval významu obou staveb, je proto pravděpodobnější, že v první fázi vzniká severozápadní arkáda, na niž je již krátce poté přiložena jednoduchá pavlač severovýchodního traktu. Rozvrh a velikost arkádových polí v úrovni přízemí i v obou patrech (kde ovšem respektují charakter polí v přízemí bez vazby na chronologii stavebního vývoje) ukazuje na její pokračování až k někdejší severovýchodní hradební zdi, tvořící tehdy nádvorní průčelí tamního křídla. Přiložením pavlače tohoto křídla dochází k dílčímu zkrácení prvního arkádového pole. Původně zřejmě dřevěná pavlač byla posléze, ještě v renesanční stavební etapě, podklenuta zmíněnými širokými pasy, na nichž byl později vysazen zděný uzavřený koridor.

Ještě v závěru předbělohorského období dochází ke vzniku zástavby vstupní partie sídla jižně a jihovýchodně od vlastního zámku. Vzniká zde velké lichoběžné předzámčí, tvořené trojicí nestejně dlouhých přízemních křídel. Východní křídlo je ukončeno těsně před příkopem tvrze krátkým zalomeným křídélkem, obsahujícím vozovnu a kočárovou, přístupnou dvojicí velkých půlkruhově zaklenutých vjezdů. Na protilehlé křídlo na západě navazovala plošně nevelká budova sýpky, rovněž položená na samé hraně příkopu tvrze. Uprostřed dlouhého jižního křídla se nacházel vjezd do předzámčí, snad již od počátku opatřený nevelkou věžičkou, vyrůstající z hřebene střechy, jak je doložena na vyobrazení obce z roku 1774, případně uplatněnou v celé hmotě křídla. Tento prvek býval v období pozdní renesance běžnou součástí vstupních partií předpolí raně novověkých feudálních sídel. Zde můžeme jmenovat například vstupní část hradu a zámku v Polné, zaniklou vstupní partii zámku v Krasonicích a výjimečně dochované předpolí zámku v Troubsku u Brna. Ve zmenšené podobě drobné střešní věžičky můžeme podobné řešení dosud vidět na tzv. Starém zámku v Batelově.

Původní předzámčí sice podlelo pozdně barokní přestavbě a na počátku čtyřicátých let 19. století demolicí, přesto však můžeme jeho prvotní podobu nastínit. V polovině 18. století obsahovalo kromě sýpky a kočarovny ještě byt správce a oficíra, dále různá skladiště a tři pěkné klenuté konírny pro třicet kusů koní. Stáje se nacházely v předním křídle předzámčí, kde zabíraly pravou část a krátký úsek vlevo od průjezdu a dále celé pravé boční křídlo. V levém (západním) úseku předzámčí se nalézaly obytné prostory.

Snad ještě v před započítím třicetileté války byl zpevněn příkop, obklopující vlastní budovu tvrze a byl v celém rozsahu vyzděn. Zde se můžeme zeptat, proč ještě tehdy byl kladen důraz na uchování terénního opevnění sídla, které postupně měnilo svůj dosavadní charakter ze středověké tvrze na pohodlné raně novověké obydlí. Snad to způsobil průběh důležité obchodní komunikace, směřující z Vídně přes Znojmo a Jihlavu do Čech, snad akutní vojenské nebezpečí, zejména turecké

ohrožení, ale jisté je, že Lesonice nebyly v regionu jediným objektem, který tehdy zdůraznil svoji pevnostní složku. Můžeme zde jmenovat například hrad Sádek nad Čáslavicemi, Starý zámek v Jevišovicích, hrad v Jemnici či tvrz - zámek v Polici. Snad ještě tehdy disponoval s příkopovým opevněním také zámek v Budkově, které později, podobně jako v Polici, podlehl zahradním úpravám.

Je tak zřejmé, že přestože po značnou část 16. století představovala lesonická tvrz pouze druhořadé sídlo v rámci spojeného budkovsko-lesonického statku, její význam neklesal. I nadále docházelo k modernizaci sídla v duchu nových trendů a rozšiřování zdejšího hospodářského potenciálu. To vše získalo na váze až v průběhu 17. století, zejména po skončení válečného období, kdy teprve mohlo dojít k obnově válkou poničeného statku a jeho dalšímu novému zhodnocení.

Přestože se již v předbělohorském období objevují první doklady o lesonických obyvatelích, přesnější údaje díky absenci konkrétnějších písemných pramenů chybí. Není proto zatím možné nastínit vzhled a rozsah vsi, i když nejstarší soupis usedlostí je možné přeneseně vztáhnout již na počátek 17. století.

Již z roku 1535 se však dochoval sumář berňových register znojemskeho kraje, který zachycuje v Lesonicích 9 půllánových usedlostí, dva podsedky a neurčený počet vyhořelých gruntů. Je tak zřejmé, že někdy před tím postihla Lesonice pohroma v podobě požáru, která část vsi zcela zničila.⁵³

Jak velké procento zástavby Lesonic bylo ohněm zničeno a jak dlouho se ves z pohromy vzpamatovávala, však prameny neudávají. Pro určení počtu vyhořelých domů nepomůže ani srovnání s prvním dochovaným soupisem lesonických usedlostí z poloviny 17. století, neboť tehdy byly grunty zřejmě již dílem co do rozsahu pozemků upraveny.

Jak již bylo naznačeno, některé zmínky zejména z období středověku a poté pozdější grafická zobrazení vesnice umožňují předpokládat zcela jinou podobu a rovněž také umístění původní vesnice. Zatímco pozdější historické jádro vsi bylo umístěno na rovné plošině západně od zámku, již doklad z roku 1466, hovořící o dolní polovině vsi, umožňuje uvažovat o jejím druhotném přemístění. V případě pozdější vsi, známé z historických map a vyobrazení, tvořící jádro nynějších Lesonic, položené v celém rozsahu na jediné niveletě, nelze totiž v žádném případě hovořit o horní a dolní části. Dalším zdrojem pochyb je rovněž nejstarší dokumentace podoby vesnice, zachycená na mapě Lesonic z roku 1774, kde je připojeno rovněž detailní vyobrazení obce. Její tehdejší zástavba byla, na rozdíl od jiných vesnic středověkého původu, nápadně pravidelná, až stereotypně řešená podle přesného vyměření a plánu. Zástavba byla tehdy ve všech domech až nelogicky stejná. Z této koncepce nápadně vyčnívá grunt čp. 11, situovaný při západním okraji tehdejší ulicové návsi, který naopak představuje typickou středověkou selskou usedlost. Nabízí se proto teorie o druhotném přeložení vesnické zástavby krátce před jejím vyobrazením na zmíněné mapě z původní středověké

⁵³ E. Nováčková, Husitské války, s. 248.

polohy, snad rozmístěné podél příjezdové komunikace od státní silnice. Jediným reliktem starší vesnice by tak mohl být právě zmíněný statek čp. 11, který po přenesení zástavby vsi do nové polohy na novou koncepci těsně navázal a nebylo jej nutné odstranit.

Určité vodítko přesnější datace přeložení vesnice a motivaci tohoto činu poskytuje podrobný popis lesonického panství, pocházející z roku 1745. O něm bude podrobněji uvedeno v příslušné kapitole, kde bude rovněž celá vesnice spolu se zdejším vrchnostenským areálem popsána.

LESONICE V PRŮBĚHU 17. STOLETÍ

V předešlé části jsme opustili výklad historie Lesonic právě v historicky nesmírně složité situaci, nastalé po rozpoutání třicetileté války. Hned v prvních válečných letech „navštívila“ okolí Lesonic císařská vojenská posádka, která zde zanechala výrazné stopy. Z Jaroměřic nad Rokytnou známe z této doby zmínky o násilí, působené vojáky na usedlících. Radě městečka se tehdy doneslo, že „vůkoličně se zlé věci dějí, že se lidé mordují, šacují a zajímají“. Vojáci ničili také okolí Jaroměřic. V roce 1621 rabovali například v Šebkovicích, příštího roku v Horním Újezdě a na mnohých jiných místech.⁵⁴

Významný vliv na život lesonických obyvatel v průběhu třicetileté války měla poloha vsi blízko důležité komunikace Jihlava – Znojmo, respektive Vídeň – Praha. Ta se tehdy stala důležitou osou pohybu vojenských oddílů. V průběhu roku 1622 a po značnou část roku následujícího se v Moravských Budějovicích usadil oddíl Giovanni Luigi Isolaniho a poté jízda rytmistra Lebla mladšího, kteří nejen město dokázali dokonale vyjíst a vypít, ale zcela spolehlivě se živili také na úkor okolních obcí. Nemůžeme se proto příliš divit, když je lesonický zámek v první půli 17. století uváděn jako zpustlý, s rozbitými okny a kamny. I to byla zcela jistě památka na „návštěvu“ císařských vojsk.⁵⁵

Majiteli lesonického panství v průběhu válečných let byl již zmíněný Adam Ladislav Věžník z Věžníků. Rod Věžníků odvozoval svůj původ od tvrze Věžníky u Vlašimi, kterou dnes připomíná pouze osamocený hospodářský dvůr. V průběhu 16. století se rozdělil na českou a moravskou linii. Moravští Věžníkové se připomínají od poloviny 16. století, na konci téhož století sedí na hradě Cimburku u Moravské Třebové. Právě zde vyrůstal pozdější majitel lesonické tvrze Adam Ladislav.

⁵⁴ R. Fišer, Dějiny kraje v letech 1620 – 1740. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice 1997, s. 259.

⁵⁵ R. Fišer, Dějiny kraje v letech 1620 – 1740, s. 260.

Přestože ještě na počátku dvacátých let 17. století patřili Věžníkové mezi přední nekatolickou šlechtu, Adam Ladislav spolu se svým bratrem Václavem Jiřím a matkou byli roku 1624 svědky na svatbě Jana Amose Komenského v Brandýse nad Orlicí, brzy zřejmě konvertovali a přidali se na katolickou stranu. Proti mohli zakoupit statky nekatolíka Zdeňka z Roupova Horní Lesonice a posléze i Červený Martínkov.⁵⁶

Poté, co získal Adam Ladislav Věžník statek Horní Lesonice, obdržel krátkodobě také statek Dolní Bolíkov u Slavonic výměnou za tři vesnice, oddělené od Lesonic. Ten vlastnil Lesonice s Červeným Martínkovem až do roku 1669, kdy je přepustil svému synovi Markvartu Jiříkovi výměnou za jeho statek Strážovice u Kyjova. Majetkem Adama Ladislava Věžníka na jihozápadní Moravě byl také drobný statek Bítovánky, ležící nedaleko Želetavy v těsné blízkosti Leosnic. Ten vlastnil v průběhu let 1650 až 1672. Je tak patrné, že ani tehdy nedochází ke kompaktnější držbě a ještě v poválečném období se projevují důsledky pobělohorských konfiskací a válečných let, kdy provází majetkovou strukturu na Moravě značná nejednotnost a neorganizovanost.

Markvart Jiřík Věžník z Věžník držel Lesonice spolu s Martínkovem a Šebkovicemi až do roku 1680, kdy tyto statky prodal Pavlovi hraběti Morzinovi. Tento příslušník severoitalské rodiny, pocházející z Furlanska. Pavel spolu se svým bratrem Kamilem Rudolfem se na počátku třicetileté války pohybují ve službách císaře Ferdinanda II., kde také získávají potřebné sociální postavení a finanční hotovost, nutnou k zakoupení nemovitých statků na Moravě. V roce 1632 byl povýšen do panského stavu a roku 1636 obdržel titul říšského hraběte, který mu byl pro české země potvrzen roku 1642. Zpočátku se oba bratři pohybovali spíše v severních Čechách, kde vlastnili lénem hrad Valečov, dále Vrchlábí a jiné statky. Rudolfovým dědicem se po jeho smrti roku 1646 stal bratr Pavel. Ten přikoupil další statky nedaleko Nymburka – Křinec a Doubraviny a mnohé jiné. Usadil se na Křinci, kde rozšířil dosavadní panský dům na rozsáhlý raně barokní zámek, doplněný nádherným parkem. V blízkosti Křince na místě zpuštěného hradu Kuncberka vystavěl nádherný letohrádek, disponovaný na polygonálním půdorysu, který pojmenoval Nový Kuncberk, později jen Kuncberk. Tato úprava do jisté míry připomíná stavby v okolí lesonického zámku – zahradní dům, vložený v centru raně barokní zahrady, a letohrádek na křižovatce hvězdice alejí v oboře, bývalé bažantnici, severně od obce. Letohrádek Kuncberk však na konci 19. století, poté, co byl přeměněn na hospodářskou budovu sousední myslivny, zanikl, stejně jako oba lesonické letohrádky, pro případné srovnání tak chybějí podstatné indicie. K podobě lesonického letohrádku v zahradě se sice z pozdějšího období dochovaly jisté omezené informace, ty budou zpřístupněny později.⁵⁷

Po smrti hraběte Pavla Morziny roku 1688 získává moravské statky Lesonice, Červený Martínkov a Bítovánky jeden z jeho synů Ferdinand Matyáš. Ten neměl o majetky na Moravě zájem, poté, co trojici statků roku 1689 prodal, usadil se na nově koupených panstvích v Čechách. Novým

⁵⁶ J. Pilnáček, Staromoravští rodové, s. 155.

⁵⁷ L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, s. 151. A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl X. Praha 1895, s. 374-377.

majitelem Lesonic s Martínkovem se stává svobodný pán Karel Gottlieb von Aichbüchel. S jeho příchodem se konečně alespoň na téměř jedno století neurovnané majetkové poměry uklidnily, neboť v rukou tohoto rodu zůstávají Lesonice až do roku 1772.

Podrobnější prameny k podobě Lesonic, a to jak vesnické části, tak k dominikální složce, se nedochovaly. Přesto však i to málo, co je dnes dostupné, umožňuje uspokojivě rekonstruovat vzhled a rozsah obou složek. Můžeme se spolehnout na první katastrální operáty, tzv. lánové rejstříky a rektifikační akta, které nastiňují velikost obce a počet zdejších usedlostí včetně jmen jejich majitelů, dále na pozdní mapové a inventární podklady, které s jistou pravděpodobností nastiňují podobu Lesonic již před koncem 17. století. Rovněž chybí urbáře, které byly vypracovány k jednotlivým změnám zdejších majitelů a jejichž existenci máme doloženu z jiných písemností této doby k letům 1678 a 1689. Z nich bylo zřetelné jak rozmístění jednotlivých usedlostí, tak i změny, které nastaly ve vrchnostenském hospodářství, zejména ve výstavbě zámeckých zahrad a budov panské ekonomiky.

Jen dílčí poznatky poskytuje v tomto směru soupis panských budov s udávaným počtem komínů, vypracovaný roku 1671 pro tzv. komínovou daň. Na lesonickém panství se toho roku připomínal v Lesonicích zámek s osmi komíny, dále hornolesonický dvůr s jedním komínem, zřejmě v bytě šafáře, vinopalna se dvěma komíny, ovčín s jedním a pivovar rovněž se dvěma funkčními komíny. V nedalekém Martínkově stála toho roku ještě bývalá tvrz, v níž se uvádí jeden užívaný komín, po jednom komínu měl v Martínkově ještě dvůr a ovčín. Stejný počet komínů uváděly také ostatní vrchnostenské hospodářské budovy v jiných obcích lesonického panství. Při Lesonicích stál tehdy také panský mlýn a obecní kovárna, obě reality opět s jedním komínem.⁵⁸

Výslovná zmínka o charakteru kovárny, o které se v soupisu uvádí, že „není panská, nýbrž vobecní“, svědčí o postupných přeměnách uvnitř lesonického statku po skončení třicet let trvajících válečného běsnění. V roce 1657, kdy je přístupný nejstarší soupis lesonických domů, se uvádějí některé vrchnostenské reality, jako panská kovárna, panská bednárna, pivovar s bytem sládky, domek panského zahradníka, domek panského ovčáka a jiná blíže neurčená panská chalupa. Tyto objekty, pokud nejsou totožné s pozdějšími stavbami, doloženými v 18. století již věrohodně na základě map a popisných čísel, není dnes množné spolehlivě lokalizovat.⁵⁹

Stav zámku, jak je zmíněn v odhadu z první půle 17. století, si zřejmě krátce po uklidnění válečných poměrů vyžádal celkovou obnovu budovy. Tehdejší rozsah úprav není věrohodně znám, překryly jej pozdější adaptace zámku, realizované nejpozději kolem poloviny 18. století, jak bude podrobněji zmíněno v příslušné části této práce. Vzhledem k nutnosti komplexní rehabilitace válkou zničeného vrchnostenského hospodářství nelze předpokládat příliš rozsáhlé práce na obnově zámku, ale pouze nejnutnější zásahy, které napravily nejzávažnější škody a umožnily objekt opět plnohodnotně obývat.

⁵⁸ MZA Brno, D 2 – rektifikační akta, inv. č. 124.

⁵⁹ MZA Brno, D 1 – lánové rejstříky, inv. č. 124.

Nevelké množství materiálů naskýtá pohled na strukturu zástavby obce, i když si zde nejsme jisti, zda podoba vesnice, jak ji zachycují grafické prameny následujících století, byla stejná se stavem v půli století sedmnáctého. V roce 1657, kdy máme dostupný nejstarší soupis lesonických usedlostí, se zde nacházelo 19 obydlí, z nichž osm bylo pustých. Ze všech usedlostí byly tři s rozsahem pozemků o jednom lánu (čp. 11, 16 a 18), dvě byly čtvrtlánové (čp. 4 a 23). Zbylé usedlosti obhospodařovaly půllánové pozemky (čp. 3, 5, 6, 7, 9, 14, 15, 17, 22 a 26). Uvedeného roku byl pustý čtvrtlán čp. 23 a roku 1660 zpustl i druhý čtvrtlán čp. 4, jehož majitel sběhl, dále půllánové usedlosti čp. 3, 22, 26 a roku 1670 byl opuštěn úmrtím majitele také půllán čp. 5. Stav zástavby v poválečném období doplňovaly ještě čtyři domkářské usedlosti bez pozemků, které však není možné lokalizovat, neboť v dalších soupisech chybí jakákoliv návaznost. Z nich byl pustý pouze domek, označovaný jako „pustý mlýn Karlín“. Ten vrchnost údajně obnovila na své náklady. V pozdějších soupisech je k němu přiřazen domek čp. 24, situovaný v řadě drobných usedlostí pod panským pivovarem, dnes sokolovnou. Tato poloha však pro provoz mlýna v žádném případě nevyhovuje, je proto pravděpodobné, že jde o mylné ztotožnění v navazujících katastrálních operátech. Pravděpodobné je, že oním mlýnem Karlínem byl pozdější panský mlýn čp. 37 jihozápadně od Lesonic, zvaný také Nový mlýn nebo v 19. století mlýn Berkův podle tehdejšího majitele. Současně jde o tentýž mlýn, který se v písemných pramenech při Lesonicích uvádí již od roku 1520 a opětovně se připomíná v letech 1629 a 1634 jako „mlýn pod Lesonicemi“. Obtížná lokalizovatelnost mlýna Karlína podle katastrálních operátů je opět způsobena nejasnostmi kolem původního charakteru zástavby vesnice.⁶⁰

Vesnice pobělohorského období procházela pozvolným přerodem. Dávno pryč byly ty doby, kdy zůstávala struktura vesnické zástavby a rustikálních pozemků stabilní. To, co platilo pro středověké období a první století raného novověku, nenacházelo odezvy v létech po skončení třicetileté války. Poničené vrchnostenské hospodářství a potřeba jeho dalšího rozvoje, mnohdy na úkor někdejší poddanské půdy, si vyžádalo dílčí ukrajování rustikálních pozemků. Často přišlo vhod zpustnutí některých usedlostí, které již nadále vrchnost neosadila a ponechala je ladem, příslušné polnosti pak připojila ke stávajícím či nově zakládaným hospodářským dvorům, které provozovala ve vlastní režii.

V Lesonicích není tento proces výslovně doložen, ovšem při srovnání rozsahu poddanské půdy podle stavu z let 1657 a 1672, kdy ji tvořilo 8,5 lánu, a z doby téměř o jedno století později, z roku 1749, kdy vykazuje rustikální část pouhých 7,25 lánu, je zřejmé, že k dílčím „úchvatům“ v rámci reorganizace struktury rustikální držby došlo i zde. Modelovým příkladem v této souvislosti je osud nedaleké vsi Milatice, dnes tvořících místní část Šebkovi. Ta již v průběhu třicetileté války částečně zpustla, nepříznivé podmínky po skončení války však i nadále vedly k jejímu vyklidňování, roku 1667 zde byla ještě dva usedlé lánové grunty, až roku 1672 je zmiňována jako celá pustá.

⁶⁰ MZA Brno, D 1 – lánové rejstříky, inv. č. 124.

V dalších letech však, na rozdíl od jiných částečně nebo úplně zpustlých vesnic nedošlo k jejímu novému osazení a obnovení, ale uvolněné pozemky převzala vrchnost, která zde založila nový hospodářský dvůr. K němu byla také získaná půda připojena. Dalšími vrchnostenskými podniky v někdejších Milaticích byly nadále ještě mlýny Milatický a Holeček. Jiné vsi, snad až na drobné podíly, nebyly raně barokní hospodářskou politikou příliš zasaženy.

Nedostatek písemností z poválečného období nedovoluje historický vývoj Lesonic nastínit více, než bylo podáno v předcházejících řádcích. Údaje, které se do dnešní doby dochovaly, jsou více než skromné a pouze útržkovité. Snad to má na svědomí velký požár Lesonic, ke kterému došlo někdy v rozmezí let 1716 až 1726, kdy mohlo dojít rovněž k poškození zámku či alespoň dominikálního archívu. Na rozdíl od stavu před rokem 1700 však pro 18. a 19. století máme k dispozici výrazně větší množství písemností, které umožňují rekonstruovat historický vývoj a proměny Lesonic přece jen důkladněji a obsažněji.

LESONICE V 18. A 19. STOLETÍ

S nástupem 18. století se v Lesonicích plně rozvíjí hospodářská strategie svobodných pánů von Aichbüchel. Nedaleko Lesonic vzniká v místech zaniklé vsi Horek nedaleko od tehdejší silnice od Moravských Budějovic k Jihlavě, která tehdy vedla jinudy a procházela Martínkovem, panský dvůr, při kterém se usazuje čtveřice chalupníků. Při vlastní silnici je postavena zájezdní hospoda, která zaniká v souvislosti s přeložením silnice v době po polovině 18. století. Také vlastní Lesonice se výrazně rozrůstají, jak nám napoví podrobný popis panství, vypracovaný roku 1745, detailně ocitovaný později.

Dokončení těchto základních proměn se však prvotní majitel panství již nedočkal. Jak ukazují pozůstalostní inventáře z průběhu 18. století, nebyl Karel Gottlieb von Aichbüchel jediným držitelem statku. V roce 1710 totiž ve Znojmě umírá jistý Josef Antonín Gottlieb von Aichbüchel, hejtman znojemského kraje, jehož majetky přecházejí na manželku Marii Annu, rozenou Schaumburgovou. Odhad pozůstalosti zachycuje v majetku zmíněného trojici statků: Ratibořice, Lesonice a Martínkov. Ovšem tento odhad neobsahuje podrobný popis lesonického sídla, ale věnuje se pouze hospodářskému hodnocení panství, přesněji pouze soupisu dobytka v hospodářském dvoře.

Na první podrobný inventář zámku si tak budeme muset ještě chvíli počkat.⁶¹

Karel Gottlieb Aichbüchel umírá poměrně záhy po výše zmíněném, 2. října 1716, a to na zámku v Lesonicích. Zanechává syna Kristiána Josefa Ignáce. Svoji závěť, v níž lesonický statek odkazuje právě jemu, sepisuje již o tři roky dříve, v prosinci roku 1713. Pozůstalostní inventář, vyhotovený krátce po úmrtí, zachycuje pouze statek Lesonice. Je však stejného charakteru, jako předchozí, bez podrobného hodnocení vzhledu Lesonic a tamních vrchnostenských staveb.⁶²

Jak je patrné již se závěti Josefa Antonína Gottlieba Aichbüchla v roce 1710, nesestávalo lesonické panství pouze z vlastních Lesonic, ale náležel k němu také drobný statek Ratibořice, ležící v blízkosti Jaroměřic nad Rokytou a disponující dodnes dochovanou goticko renesanční tvrzí. K Lesonicím byly připojeny roku 1696, a to spolu se sousedními Slavicemi a Mikulovicemi, rovněž s drobnými zámečky, či lépe řečeno ještě tvrzemi. Zatímco slavická tvrz v posledním období zanikla, šlechtické sídlo v Mikulovicích se ještě zčásti ukrývá v silně zpustlé budově bývalého panského dvora v západní části vsi. Poté, co byl k tomuto dílu roku 1720 přikoupen také statek Výčapy se zámek, bylo toto dílem od Lesonic oddělené zboží nazváno „dolní panství“, na rozdíl od vlastních Lesonic s jejich původním jádrem, které se od této doby odlišovaly jako „horní panství“ či „horní statek“.⁶³

Kristián Josef Ignác lesonické panství příliš dlouho nevládl. Umírá již roku 1726, a to právě zde na zámku v Lesonicích, a zanechává vdovu Marii Terezii, rozenou von Antlau a dvě děti: dceru Marii Annu, tehdy již provdanou Berchtoldovou, a čtrnáctiletého syna Karla Rudolfa. Jemu také posléze po dosažení plnoletosti lesonické panství připadne.⁶⁴

Součástí pozůstalostního řízení byl také podrobný inventář zámeckých a hospodářských budov velkostatku, který nám ponejprv zpřístupňuje vzhled a vybavení interiérů zámku. Tomuto tématu bude však věnována samostatná kapitola, proto se zde zastavíme jen u přiblížení povahy jiných staveb v Lesonicích a jejich nejbližším okolí.

Již výše jsme zmínili existenci zahradního domu, umístěného v přísně symetricky komponované zámecké zahradě, známé v původní podobě díky plánům a vyobrazení z roku 1774. Založení této zahrady není známo, je možné její vznik spojit již s aktivitami Karla Gottlieba von Aichbüchla na konci 17. století. Ukazuje na to především ještě renesanční či raně barokní kompozice terasovitě uspořádaného zahradního parteru, obehnaného zdí, s honosnou vstupní branou a druhým průchodem, směřujícím v podobě dlouhé aleje k původní bažantnici východně od obce. Pozůstalostní inventář v roce 1727 o přítomnosti tohoto zahradního domu již podrobněji hovoří a současně stručně vyčísluje jeho mobiliář.

⁶¹ MZA Brno, C 2 – tribunál-pozůstalosti, kart. 1, sign. A 16.

⁶² MZA Brno, C 2 – tribunál-pozůstalosti, kart. 2, sign. A 18.

⁶³ L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, s. 152-153.

⁶⁴ MZA Brno, C 2 – tribunál-pozůstalosti, kart. 3, sign. A 23. 39

Interiér zahradního domu, nebo jak je jindy uvedeno, letohrádku byl vyzdoben především množstvím obrazů. Z nich uvádí inventář čtyři velké krajinky v pozlacených rámech, dále osm menších obrazů rovněž v pozlacených rámech, zachycujících pochodující vojáky. Interiér rovněž zdobilo osm květinových výjevů, osm nástěnných svícňů, zelený koberec a uprostřed se nacházel oválný stůl z měkkého dřeva.

Součástí zahrady byla také celá skupina skleníků a oranžerií, pěstujících především citrusy, muškátovníky, jasmíny a mnohé jiné rostliny. Na zahradu úzce navazovala budova sýpky s přilehlým hospodářským dvorem, v němž bylo chováno 40 kusů dojných krav, 6 telat a 5 býků, dále 6 prasat a množství drůbeže. V blízké lesonické ovčárně bylo ustájeno 587 ovcí. Pod Lesonicemi se nacházel tzv. Nový mlýn s jedním mlýnským složením, v obci dále panská vinopalna. Zástavbu vesnice tvořilo 12 půllánových usedlostí a 5 chalup.

Po smrti Kristiána Josefa Ignáce von Aichbüchla spravovali do dospělosti jeho syna Karla Rudolfa poručníci. Teprve poté, co dosáhl Karel Rudolf potřebného věku, bylo mu panství svěřeno do jeho vlastní péče. Z této doby se dochoval podrobný a velice cenný popis lesonického panství, který důkladně charakterizuje nejen vlastní dominikální složku panství, ale rovněž popisuje a hodnotí jednotlivé vesnice s jejich zázemím, pozemky a příslušenstvím.

Popis hned v úvodní pasáži podává podrobný přehled o všech posledních majetkových změnách, ke kterým v rozsahu celého panství od konce 17. století došlo. Zmiňuje koupi lesonického panství Karlem Gottfrýdem von Aichbüchlem, poté připojení statků Slavice, Ratibořice a Mikulovice a koupi Výčap, o nichž udává dnes zcela neznámý údaj, kdy měly být koupeny nikoliv od Marie Sybilly Hasslerové, ale teprve roku 1723 od hraběte Dionýsa Josefa von Horn. Dále jsou popsány jednotlivé zámky a tvrze, které se tehdy na panství nacházely. Lesonický zámek, kterému bude věnována patřičná pozornost v samostatné části, je popsán jako třípatrový, obklopený valy a vyzděnými příkopy, s pěknými pokoji a kvelby. Na dolním „placu“, tedy předzámčí, se nacházel důstojnický byt, dále skladiště, kočárovna a tři pěkné, klenuté konírny na třicet kusů koní. Střecha zámku byla doplněna věžičkou, krytou olověným plechem, s bicími hodinami. V obou dvou nádvořích se nacházely studny. V předzámčí byl ještě umístěn pivní a vinný sklep na 40 sudů vína 4 velké sudy piva.

Velice zajímavé a přínosné jsou informace, poskytující pohled na podobu vsi Lesonic. Zdejší zástavba byla stavěna z pálených cihel, s krytinou tvořenou šindelem, zatímco u ostatních vesnic lesonického panství byly domy dílem kamenné, dílem dřevěné, s krytinou šindelovou či slaměnou – doškovou. Ve vsi Boňov byly tehdy všechny domy kamenné, zatímco v nedalekých Vacenovicích byly pouze dřevěné, se slaměnou střechou. Charakter vsi na panství by tedy značně různorodý, přesto je zřejmé, že povaha zástavby Lesonic v roce 1745 byla neobvyklá. Vysvětlení najdeme hned za uvedením podoby vesnice, kdy je za její pěkný vzhled vzdáván dík jednomu

z předešlých majitelů Lesonic hraběti Kristiánu Josefu Ignáci von Aichbüchel, na jehož náklady byla vesnice, zničená velkým požárem, opět nově vystavěna.⁶⁵

Zde tedy můžeme spatřovat příčiny nápadného rozdílu v povaze zástavby Lesonic oproti ostatním vesnicím panství, rovněž pak také v nápadně shodném a pravidelném urbanistickém pojetí jednotlivých usedlostí, patrném nejen na mapě vesnice z roku 1774 a na přiloženém detailním vyobrazení Lesonic, ale ještě na přesných katastrálních mapách z roku 1824. Zde se zástavba soustřeďuje do dvou pravidelných řad, položených na ploché terase mezi dvojicí blízkých vodotečí, vytékajících dříve z původně většího Záhumenního rybníka severně od vsi. Je zajímavé, jak takto vymezená zástavba, která na počátku 19. století již oproti pravidelnější kompozici z roku 1774 doznala celou řadu drobnějších úprav a změn, navazovala na starší vrchnostenské výrobní objekty vinopalny, později lihovaru, a panského pivovaru. Také panský hostinec čp. 8, který se svým pojetím od opakujícího se stylu rustikální zástavby výrazně odlišuje, je pevnou součástí nového urbanismu. Pouze dům čp. 11, již od poloviny 17. století půllánová usedlost, z pravidelného řešení vsi poněkud vyčnívá, rovněž svým řešením představuje typičtější středověkou usedlost, nepodléhající principům jednorázové plánovité výstavby.

Nejen vlastní usedlosti jsou řešeny v době kolem poloviny 18. století zcela shodně, ale přesné dělení je patrné rovněž v rozvržení jejich zahradních partií za usedlostmi. Shodně široké pásy jsou pravidelně zakončeny dřevěnými stodolami, celý intravilán je po obvodu pravidelně vymezen a rovněž ukončen a ve vztahu k parcelnímu řešení navazujících pozemků jeví nápadné stopy dodatečného vsazení. Zatímco severní řada usedlostí byla v 18. a na počátku 19. století pouze úzkým pásem obecní louky oddělena od dlouhé hráze záhumenního rybníka, na jihu neorganicky navazovala drobná a hustě parcelovaná trať, zvaná v roce 1774 „Záhumní“.

Pravidelné řešení lesonických usedlostí by tak bylo možné zdůvodnit jejich jednorázovou výstavbou po velkém požáru obce v době mezi léty 1716 a 1726. Dům čp. 11 snad byl tehdy poškozen ušetřen a proto zůstal v původní podobě. Z mapy z roku 1774 je však zřejmé, že tato nápadně vysunutá usedlost je obklopena vrchnostenskými pozemky. Za gruntem se rozkládala již tehdy panská pole, která byla ve své severní části zřejmě druhotně rozdělena na úzké pásy, obhospodařované poddanými. Na jihu navazoval v šířce usedlosti pás panské chmelnice. Přilehlá velká polní trať dominikálních polí nesla v důsledku toho pojmenování „Za chmelencem“. Celkové uspořádání vesnice na terase je tak značně neobvyklé, zejména když koliduje s urbanistickým řešením u většiny dalších vesnic regionu. Rovněž, jak již bylo uvedeno, nekoresponduje s údajem deskovního zápisu z roku 1466, zachycujícím rozdělení vsi mezi syny Jana Pinty z Vranína, zmiňujícím „dolní polovinu vsi“ jako dědictví jednoho z nich – Bohuslava z Lesonic. U zástavby, položené na rovné terase, není rozdělení vsi podle výškové polohy v terénu možné. Je tak pravděpodobné, jak to již bylo uvedeno, že v průběhu dalších let dochází k přemístění vesnice do

⁶⁵ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 3206. 41

dnešní polohy. Kdy tomu tak bylo a z zlých důvodů se tak stalo, není známo. Odpověď na tuto otázku může dát pouze středověká archeologie, a to v případě, že se při nějakých terénních zásazích v místě vesnice či v jejím nejbližším okolí naleznou stopy středověkého osídlení.

Nově postavená vesnice těsně navazovala na objekty panského pivovaru a vinopalny, pozdějšího lihovaru. Ty se již tehdy zřejmě ukrývaly pod pozdějšími popisnými čísly 20 a 2. Ve vinopalně, situované při východním okraji severní řady usedlostí vesnické části Lesonic, byly roku 1745 vykrmováni panští vepři, zřejmě z biologického odpadu, vzniklého při zpracování suroviny. Budova byla situována na břehu Pivovarského rybníka. Vlastní vinopalna obsahovala dva kotle. Panský pivovar, položený proti vinopalně na konci jižní řady usedlostí, sestával ze dvou budov – z vlastní výroby a z bytu sládky, situovaného jižněji. Pivovar byl sice vystavěn z kamene, ale spojovaného pouze hlinou, nebyl klenutý a obsahoval spilku, humno a sladovnu, dlouhé 22,5 sáhu (42,8 m) a široké 4,75 sáhu (9 m). Z toho je patrné, že byl vybudován značně narychlo, jak tomu také odpovídá jeho výskyt v písemných pramenech. Podle nich byl zřízen krátce po bělohorské bitvě, poté, co byly Lesonice odděleny od Budkova a staly se hlavním sídlem panství. V té době prožívaly Lesonice těžké chvíle, zejména díky častým „návštěvám“ císařských vojsk z Jaroměřic a Moravských Budějovic, zámek byl opuštěn a chátral. Je proto jen pochopitelné, že pro dobu přítomnosti vrchnosti na statku bylo nutno zřídit vlastní výrobu piva, třebaže v první fázi pouze provizorně. Ve své provizorní podobě však zůstala více než jedno století. Jak ukazují mladší stavební plány z počátku 20. století, k zaklenutí pivovarských místností nakonec došlo. Kdy, to písemné prameny neuvádějí, podle podoby vrchnostenských staveb, zachycených mapou z roku 1774, však nedlouho po realizaci popisu panství z roku 1745.

Produkty obou výrobních podniků byly zužitkovány v několika panských hostincích, umístěných v jednotlivých vsích a rovněž ve dvou nově zřízených zájezdních hospodách při formanské cestě z Moravských Budějovic do Jihlavy nedaleko Horek a v hospodě zvané Hvízdalka, stojící v místech dnešních Nových Dvorů východně od obce.

Hvízdalka, jinak také Nová Hospoda, stála v roce 1745 při silnici k Moravským Budějovicím, asi čtvrt hodiny cesty vzdálená. Byla vystavěna z kamene, obsahovala dva velké a jeden malý pokoj s komorou. Hlavní budova byla dlouhá 17 sáhů 1,5 stopy (32,8 m) a široká 5 sáhů 1 stopu (9,8 m). Za ní stála souběžná budova stájí o téměř stejných rozměrech, určená pro 36 kusů koní. Od roku 1737 spravoval hospodu nájemce hostinský Vincenc Swingerbruch, profesí tesař.

Ovšem v Lesonicích nebyla zřízena pouze zájezdní hospoda Hvízdalka. Jiná panská hospoda stála přímo ve vsi v místech domu čp. 8. Ležela, jak uvádí popis, „mezi selskými domy“ a nesla typické hostinské pojmenování „U zlaté hvězdy“. Její hlavní budova byla přízemní, dlouhá 14,5 sáhu (27,5 m) a široká 12,5 sáhu (23,7 m). Obsahovala dva pokoje, kvelb, masné lavice, sklep a stáj pro 16 koní. Ta tvořila její boční křídlo. Hospodu spravoval od roku 1741 hostinský Pavel Bauzar.

Snad nejdůležitějším vrchnostenským podnikem byl v Lesonicích roku 1745 hospodářský dvůr. Ten je v popisu uveden polohou za panskou sýpkou proti velké oboře, a byl dobře vystavěn z kamene a vápna. Obsahoval obytné prostory, komory, jeden mléčný sklep, stáj pro 50 kusů hovězího dobytka, dlouhou 33 sáhů (62,7 m) a širokou 6,5 sáhu (12,4 m). Dále zde bylo možné nalézt dvoumlatovou stodolu, rovněž 33 sáhů (62,7 m) dlouhou a 6 sáhů 4,5 stop (12,8 m) širokou. Součástí dvora byla také ovčírna s kapacitou 1000 kusů ovcí, opět s délkou 33 sáhů (62,7 m), široká 7,5 sáhu (14,2 m). Zmíněné budovy, položené ve třech rovnoběžných traktech, vytvářely společně vlastní panský dvůr.

K vrchnostenskému dvoru náležely před polovinou 18. století pozemkové trati Pod bažantnicí, U Záhumenního rybníka, U Štěpánského rybníka, Na Kronice, Za chmelníkem, Na skalce, U staré lednice, Nad rybníkem Utopencem, Pod Babickou cestou, V bažantnici, Ohrada, Kamenný žleb, Pod cihelnou, Dolina, Lesonická Vlčina, Sládkův žlábek, Bednářův žlábek a dále vrchnostenská obora, bažantnice a zelná zahrada.

Volnou součástí dvora byla budova sýpky. Stála v jeho blízkosti, sevřená budovami skleníků, na okraji kuchyňské a ovocné zahrady. Jde o stavbu, která se dochovala až do dnešní doby a podle popisu byla vystavěna v roce 1716 za Kristiána Josefa Ignáce von Aichbüchel „z kamene a vápna“, tedy kvalitně a trvanlivě. Budova má uváděnou délku 19,5 sáhu (37 m) a šířku 6,8 sáhu (12,9 m) a obsahuje pět výškových úrovní.

Ovšem sýpka u panského dvora nebyla v době před polovinou 18. století jedinou budovou svého druhu, která byla v Lesonicích postavena. V těsné blízkosti zámku za jeho budovou stála tehdy na výrazné výšině stavba staré sýpky, vystavěná dosud pouze ze dřeva, dvě patra vysoká, dlouhá 18 sáhů (34,2 m) a široká 5 sáhů (9,5 m). Tato budova představovala zřejmě relikv ještě předbělohorského hospodářského zázemí zámku, i když i tehdy bývalo zvykem stavět skladiště cenného obilí z kamene, především z protipožárních důvodů. Její stavba polovinu 18. století příliš dlouho nepřezila, na mapě Lesonic z roku 1774 již chybí.

Dalším vrchnostenským podnikem v době kolem poloviny 18. století byl tzv. Nový mlýn. Této objekt je zřejmě totožný s tzv. mlýnem Karlínem, zmíněným v roce 1657, kdy byl pustý. V průběhu dalších let byl nově vystavěn a spolu s tím získal také své pozdější pojmenování. Podle popisu z roku 1745 ležel v blízkosti cesty, jdoucí k Martínkovu, pod tzv. Mlýnským rybníkem. T odhadního elaborátu je známo rovněž datum výstavby. Stalo se tak v roce 1737, mlýn byl zbudován z kamene a obsahoval dvě mlýnská složení, která nahradila dřívější jediné složení.

Za Lesonicemi, v blízkosti vozové cesty ke vsi Cidlině, se roku 1745 nacházela panská cihelna. Tento podnik krátce nato zaniká a je přesunut k martínkovské cestě pod hráz rybníka Utopenec. Původní poloha cihelny je dále známa pouze podle názvu „U staré cihelny“, uváděném na mapách 19. století. V nové poloze se cihelna nachází již roku 1774 na příslušné mapě obce Lesonic.

Cihelna měla kapacitu 15 tisíc zdících a klenebních cihel.

Součástí zámeckého okolí byla také okrasná a užitková zahrada. Ta se nacházela v těsném sousedství sýpky, byla dobře a účelně zřízená a byla obklopená zdí. Byla osázená „vlašskými stromy“ a obsahovala dva velké skleníky a uprostřed pěkný a dobře vystavěný „lusthaus“, letohrádek. Plocha zahrady byla členěna alejemi a vycházkovými cestami. Zahrada byla komponována na ploše o rozměrech 100 sáhů (190 m) na 44,5 sáhu (84,5 m). Zahradníkem byl tehdy určen Josef Mlejnek, rodák z Hrotovic.

Pivovarskému provozu sloužily čtyři chmelnice, z nichž u lesonic ležela jedna z nich. Byla umístěna od vsi směrem k Martínkovu pod Štěpánovským rybníkem. Jiná chmelnice se však později nalézala na samém okraji vesnice pod usedlostí čp. 11 za západním koncem vsi.⁶⁶

Rozsah vesnické zástavby se oproti stavu ze sedmdesátých let 17. století téměř nezměnil. Jediným nárůstem je vysazení domku čp. 25, umístěného v řadě drobné zástavby jižně od panského pivovaru, na břehu velkého Pivovarského či Návesního rybníka. K domku bylo přiděleno panské pole o rozsahu čtvrtlánu.

Ovšem natolik beze změny zástavba Lesonic přece jen nezůstala. Ve struktuře zástavby mizí dřívější lánové usedlosti a některé půllány a čtvrtlány jsou dílem redukovány. Výsledkem byla již před polovinou 18. století 12 půllánů a pět čtvrtlánových gruntů. Zajímavé je rozmístění těchto usedlostí v závislosti na jejich rozsahu. Všechny půllány vymezují pravidelnou ulicovou náves na rovné terase, doplněnou pouze vrchnostenskými stavbami vinopalny, pivovaru s domkem sládka a panskou hospodou. Čtvrtlánové usedlosti naproti tomu jsou soustředěny na břehu Pivovarského rybníka jižně od pivovaru. Katastrální operáty z roku 1672 a poté 1749 kladou do těchto míst dvojici půllánových gruntů, jeden čtvrtlán a malý vrchnostenský domek. Toto určení však zcela odporuje uzpůsobení domků na pozdějších mapových podkladech, kdy se jedná zcela spolehlivě o někdejší usedlosti vrchnostenských zaměstnanců, teprve později postoupené po přidělení půdy do rustikální držby. Rozhodně zde není možné předpokládat existenci dvou půllánových gruntů, zejména díky poloze a přístupu k zemědělské půdě. Spíše je možné na břehu rybníka očekávat ony domky panských zaměstnanců, zmíněné v lánovém rejstříku z let 1657 a 1672. Také tato kolize do značné míry dokládá přeměnu urbanismu v průběhu druhého či třetího desetiletí 18. století.

Dílčí rozdělení panské půdy vedlo k přeměně pětice usedlostí na hrázi Pivovarského rybníka před rokem 1775 na půllánové grunty, a to i přesto, že svojí polohou tomuto určení zcela nevyhovovaly. To však nijak nevyklučuje výše nastíněnou teorii. Počet usedlostí, po polovině 18. století rozhojňný o trojici domků čp. 12, 13 a 19 a kovárnu čp. 27, setrvává i nadále stabilní. Teprve v první půli osmdesátých let 18. století byl položen základ ke kolonii drobných domků, postavených na panské půdě na mírném svahu severně od panského dvora. Prvotní kolonie nebyla dnešního rozsahu, ale zabírala pouze jeho západní polovinu v rozsahu domů čp. 39 až 44, 46 až 48. O samotě

⁶⁶ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 3206. 44

východním směrem k bývalému hostinci Hvízdalka byla situována dvojice domků, sloučených již ve dvacátých letech 19. století pod čp. 32. Na západním konci jižní řady domků byla umístěna obytná panská budova, související zřejmě s provozem hospodářského dvora.⁶⁷

Z tohoto období se zachoval výjimečně cenný pramen, detailně přibližující podobu vesnice a zdejšího zámeckého areálu spolu s jeho hospodářským zázemím. Tímto pramenem je mapa obce, vyhotovená v roce 1774 inženýrem Johannem Nepomukem z Grünberga . Mapa zachycuje nejen celé katastrální území obce podle tehdejších měřítek, ale její součástí je také detailní vyobrazení celé obce v pohledu od jihu.

Mapa zobrazuje ještě rozsáhlou rybničnou soustavu v původní podobě, zejména před vypuštěním velkého Pivovarského rybníka, oddělujícího vrchnostenskou část od dominikální složky. Na mapě je tento rybník označen jinde neuváděným názvem „Vesní rybník“, čímž je zřejmě míněn rybník Návesní. Na jeho východním břehu byl položen areál zámku s předzámčím, na západním pak budovy panské vinopalny a pivovaru, na něž na jihu navazovala řada drobných usedlostí. Vlastní zástavba byla zobrazena nápadně jednotně, ovšem s neobvyklou přesností. Každá usedlost sestávala z jedné protáhlé budovy, situované štítem do návsi. Na ni v čele zástavby navazovala nízká zídka, opatřená na jednom svém konci průchodem do dvora usedlosti, uzavřeným laťovými dvířky. Jednotlivé parcely odděloval dřevěný plot, který vymezoval rovněž navazující zahrady. V jejich zadních částech byly umístěny roubené stodoly, rozměrově vzájemně shodné. Severní řada usedlostí měla stodoly volněji rozmístěné. Jedinou nepravidelnou usedlostí byl dům čp. 11, umístěný volně na západním okraji vesnické zástavby.

Všechny domky byly zakončeny sedlovou střechou. Průčelní stěna byla prolomena dvojicí oken. Také průčelí, obrácené do dvora, obsahovalo dvě okna a v zadní části vstup. Do zahrady směřovalo pouze jediné okno. Každá z usedlostí disponovala svojí vlastní studnou, umístěnou v prostoru dvora. Od rustikální zástavby se výrazněji odlišovala panská hospoda čp. 8, která byla řešena jako trojkřídlá přízemní budova a vysokou zvalbenou střechou, doplněnou velkým barokním vikýřem v průčelí. Na rozdíl od malých oken poddanských usedlostí byla okna hostince značně velká a po obvodě lemovaná šambránami, nebo alespoň paspartami. Do dvora hostince ústil průjezd, přístupný velkým půlkruhově zaklenutým vjezdovým otvorem. Dvě domkářské usedlosti v sousedství gruntu čp. 11, totiž domky čp. 12 a 13, byly pouze dřevěné, roubené konstrukce.

Na jižní řadu usedlostí navazovala na vchodě výrazně větší budova panského pivovaru, nápadná zejména svojí výraznou délkou. Tato stavba, zakončená vyšší sedlovou střechou s dvojicí typických střešních větráků nad varnou a hvozdem. Oproti ostatním venkovským stavbám návsi se pivovarská budova odlišovala členěním fasád. Ty byly po stranách zdobeny lizénami a lizénovými rámy, které spolu s římsami lemovaly rovněž trojúhelný štít, prolomený trojicí malých větracích okének. Hlavní pivovarská budova disponovala dvěma vstupy z břehu Pivovarského rybníka.

⁶⁷ MZA Brno, D 2 – rektifikační akta, inv. č. 124; D 4 – tereziánský katastr, inv. č. 184; D 5 – urbaniální fase, inv. č. 18/Z; D 6 – josefínský katastr, inv. č. 1530.

Na pivovar na jihu volně navazovala dvoukřídlá přízemní obytná budova sládka, který působil jako správce pivovarského provozu. Rovněž tato budova byla, podobně jako panský hostinec na návsi, doplněna velkými okny s šambránami či paspartami.

Poněkud izolovaně, severozápadně od zástavby obce, byla situována vrchnostenská potašárna, která byla podle vyobrazení vystavěna pouze ze dřeva roubenou technikou. Jako taková přetrvala až do počátku 19. století, jak dokládá katastrální mapa z roku 1824.

Z dalšího popisu vynecháme zámeckou budovu, kterou se budeme zabývat v následující kapitole, a zaměříme se na charakteristiku vedlejších panských budov s voluptuárním a hospodářským zaměřením.

Před zámkem, respektive rozsáhlým předzámčím, byla situována výrazně protáhlá přízemní stavba, která svojí polohou před hlavním průčelím předzámčí, s ním byla téměř souběžná, vytvářela jakési první volně otevřené nádvoří, které bylo součástí komunikačního systému přístupové situace zámku. Budova na předpolí byla zakončena valbovou střechou a rozdělena v průčelí lizénovými rámy na řadu nestejně širokých polí, vymežujících jednotlivé bytové jednotky zaměstnanců zámku. Každá tato část měla vlastní vstup a byla opatřena jedním až třemi okenními otvory. Vstup i okna byly opět olemovány šambránami, případně omítkovými paspartami. Ze střechy vystupovala řada komínových těles se zdobenými hlavami. Půdní prostory byly odvětrávány jednoduchými vikýři. Na budovu jižním směrem navazovala kratší zahrádka, vymezená roubeným ohrazením. Za zámkem na kopečku, kde dříve stávala stará sýpka, se roku 1774 nacházela pouze menší, trámy vymezená ohrada sed sochou uprostřed, která podle vyježděných cestiček zřejmě sloužila jako jízdárna.

Západně od předchozí budovy v předzámčí se nalézal areál starší zámecké zahrady, komponovaný na obdélném půdorysu, situovaný na k jihu klesajícím svahu, obehnaný zdí. V ose jižního úseku ohrazení byla prolomena piliřová brána, uzavřená dvoukřídlou kovanou bránou. Plocha zahrady byla pravoúhlu sítí cest rozdělena podélně na tři terasovitě uspořádané partery, které hlavní osová komunikace dělila rovněž podélně. V horní třetině na křížení cest byl umístěn zahradní dům – lusthauz – malá stavbička na čtvercovém půdorysu, se zkosenými či zaoblenými nárožními, přízemní, se vstupy zřejmě na všech čtyřech stranách. Každé průčelí bylo současně opatřeno dvojicí symetricky rozmístěných oken s šambránami či paspartami. Budova byla posazena na nízkém soklu, ke každému ze vstupů, snad s výjimkou severního, směřujícího k výše položenému parteru, vedla dvojice stupňů. Letohrádek byl zastřešen stanovou střechou s koulí ve vrcholu.

V centru každého zahradního parteru byl vsazen malý kruhový bazének. Větší bazén s vodotryskem se nacházel uprostřed jižní třetiny zahrady, kterou vyplňoval jeden velký parter. Aleje i cestičky byly lemovány nízkými stromy nebo křovinami. V horní části zahrady zděné ohrazení chybělo, zde byla její plocha oddělena od objektu sýpky se skupinou skleníků a oranžerií řadou vzrostlých stromů.

V ose letohrádku byla ve východním ohrazení zahrady prolomen širší vstup, opět vymezená dvojicí zděných pilířů a uzavřená kovanou branou. Tento vstup ústil na alej, směřující k bažantnici, na mapě označené jako „stará obora“. Jižně od této cesty se k vnějšímu ohrazení zahrady připojoval malý kruhový parter, členěný hvězdicí cest, lemovaných stromky či křovinami, uprostřed s blížeji neidentifikovatelnou kruhovou stavbou. Tento parter postrádal zděné ohrazení, byl zřejmě olemován pouze nízkým plůtkem. Vedla z něj užší branka do velké zahrady, kde korespondovala s příčnou komunikací, oddělující dolní dvě třetiny zahradní plochy.

Západně od zahrady byla umístěna střelnice, sestávající z malého domku s širokým otvorem, určeným ke střelbě, prolomeným v jižní stěně objektu a izolované stěny, situované při jihozápadním nároží zahradního areálu. Prostor mezi oběma částmi střelnice byl upraven na užší koridor, vymezený vzrostlými stromy. V sousedství zdi stála malá kruhová stavbička, opatřená kopulovou stříškou, s jediným úzkým vstupem, sloužící pravděpodobně obsluze terčů, kterou chránila před zbloudilými střelami.

Horní část zahrady uzavírala skupina staveb, převážně skleníků a oranžerií, kterým vévodila mohutná budova sýpky. Obě zahradní stavby, které jsou v sousedství sýpky zachyceny, jsou řešeny v podobě malého domku, zakončeného sedlovou střechou, s jediným vstupem, jediným oknem v boční stěně a malým okénkem ve střešním štítě. Sousední skleník je roku 1774 vyobrazen v typické podobě s čelní šikmou stěnou, nahoře předsazenou mohutnou fabionovou římsou s kruhovými větracími otvory. Vlastní stěna je prolomena čtveřicí velkých obdélných oken. Horní římsa objektu je po stranách zakončena dvojicí koulí.

Vedle skleníku stojí velká budova panské sýpky, která měla podle vyobrazení průčelí pročleněny třemi řadami ležatě obdélných okének. V tomto případě jde zřejmě o drobnou úpravu autora kresby, protože okna dnešní sýpky, která je s největší pravděpodobností totožná s objektem, jenž v Lesonicích stával již roku 1774, jsou kruhového tvaru. Půdní prostor, který rovněž sloužil k ukládání obilí, je na kresbě kryt vyšší valbovou střechou, prolomenou třemi řadami odvětrávacích vikýřů.

Nedaleko od sýpky zachycuje historické vyobrazení obce areál vrchnostenského dvora. ten sestává jak podle kresby, tak také podle přiložené mapy, z trojice souběžných křídel, z nich severní dvě jsou svojí délkou stejná, zatímco nejjihnější křídlo je nápadně delší. Tato křídla jsou vzájemně propojena ohradními zdmi s prolomenými vjezdovými branami uprostřed jednotlivých úseků. Severní křídlo, na vyobrazení posunutě do pozadí a v důsledku toho také poměrně nejasné, má vzhled jednoduché stáje, snad ovčína. Prostřední trakt je prolomen trojicí širokých obdélných vjezdů, mezi nimiž jsou vloženy šterbinové větrací otvory. Jižní budova, zachycená s největším smyslem pro detail, obsahuje ve východní části stáj, odvětrávanou řadou ležatě obdélných oken, v západní pak obytnou partii dvora, byt šafáře. V této části vyrůstá z valbové střechy komín. Fasády jižní budovy

jsou zdobeny lizénovými rámy, olemovány jsou rovněž zdejší okenní otvory. Na budovu navazuje na jihu menší ovocná zahrada, vymezená jednoduchým plotem laťové na koso kladené konstrukce. Podobný plot spojoval jižní křídlo dvora s drobný domkem východně a trojkřídlou přízemní budovou nejasného účelu. Také tato budova je členěna na průčelích lizénovými rámy a je patřena okny s šambránami či paspartami. O jejím obytném účelu svědčí řada komínů, vyrůstajících ze sedlové střechy. Za touto budovou se nacházela malá zahrádka, lemovaná jednoduchým laťovým plotem.

Mimo vyobrazení se dostává objekt tzv. Nového dvora, dnešních Nových Dvorů, ležících východně od obce. Jde o bývalou zájezdni hospodu Hvízdalku, která se po zřízení nové císařské silnice v době po polovině 18. století dostává mimo trasy hlavních cest, podobně jako stará hospoda u Horek, a je změněna na panský dvůr. Jeho areál sestává z dvojice rovnoběžných křídel, popsanych roku 1745, kdy ještě sloužily hostinskému účelu. Tato křídla svírala plochu nevelkého dvora obsahujícího rovněž studnu. Poloha budov se přizpůsobila severojižní trase, dvůr byl průjezdný, což bylo jedním se základních požadavků tehdejších zájezdních hostinců. Hospoda byla založena na staré trase silnice, směřující z Moravských Budějovic přes Brtnici k Jihlavě. Vznik nové silnice z Moravských Budějovic k Želetavě a teprve poté k Jihlavě tuto trasu zcela odstavil a zapříčinil tak zánik hospody Hvízdalky a její úpravu pro vrchnostenské hospodářské využití.

V údolí jižně od obce se kromě mlýna, situovaného pod hrází tzv. Mlýnského rybníka v roce 1774 nacházela také nová cihelna, která nahradila starou cihelnu, umístěnou západně od vsi při cestě k Cidlině a uváděnou jako funkční ještě v roce 1745. Nová cihelna se nalézala pod hrází rybníka Utopence mezi ním a menším rybníkem Sádeckým, dnes zaniklým, který připomíná pouze těleso hráze v lukách nad Mlýnským rybníkem. Cihelna sestávala s vlastní pece a jednoduchého volného přístřešku na zděných pilířích, kde byly ukládány cihly k vysušení.

Severně od obce se nalézala rozsáhlá obora, členěná hvězdicí cest, v jejichž středu byl postaven kruhový letohrádek, podle údajů popisu z roku 1745 dřevěný. Také tato stavba se nalézá již mimo oblast, zachycenou vyobrazením, proto její přesnou podobu neznáme. Nedaleko se nalézala budova hájovny.⁶⁸

Vrchnostenský areál zabíral na přelomu 18. a 19. století značnou část obce. Tvořilo jej celkem 36 budov. Je zajímavé přiblížit jejich výčet a utvořit si tak představu o charakteru jednotlivých staveb. Na budovu zámku navazovalo předzámčí, před kterým se nacházela dvojice dlouhých budov s byty zaměstnanců zámku. Za zámkem stála samostatná panská budova. Dále se v Lesonicích nalézaly tyto panské objekty:

- cihelna
- vinný a pivní sklep
- bednárna
- byt sládka

- pivovar
- potašárna
- panská hospoda
- vinopalna
- hospodářský dvůr
- panský ovčín u dvora
- pět obytných budov v blízkosti dvora
- pět stodol v blízkosti dvora
- panská sýpka
- čtyři skleníky v sousedství sýpky
- letohrádek v zahradě pod sýpkou
- střelnice, umístěná v sousedství zahrady
- lovecký dům v bažantnici
- lovecký dům v oboře s hájovnou a kůlnou
- Nový dvůr
- panský ovčín v Horních Lažanech

Rod Aichbüchlů vládl na Lesonicích do roku 1772, kdy prodal Karel Rudolf von Aichbüchel spolu se svými sestrami panství uherskému šlechtici Františku hraběti Nadasdy. Za tohoto majitele byla nejen vypracována podrobná mapa obce a její vyobrazení, jak bylo detailně popsáno v předešlém textu, ale v Lesonicích a jejich okolí dochází roku 1775 také k velkému povstání poddaných. Po něm vlastnil statek Kryštof svobodný pán Stäckelberg, který jej roku 1810 prodal Terezii hraběnce Trautmannsdorfové. Ta vlastnila Lesonice pouze do roku 1823, kdy je prodává hraběnce Emilii Reichenbachové. Reichenbachové si název statku a vesnice připojují ke svému dosavadnímu predikátu, a to i přesto, že tento proces nebyl v daném období již příliš běžný. Nadále nesou pojmenování rodu Reichenbach-Lesonitz. Po smrti Karla Gustava hraběte Reichenbach-Lesonitz byly roku 1874 Lesonice zapsány Pavlíně hraběnce Reichenbach-Lesonitz, provdané roku 1880 princezně „Löwenstein-Wertheim-Freudenberg. Od roku 1929 vlastnil velkostatek Udon princ Löwenstein-Wertheim-Freudenberg, kterému bylo panství po druhé světové válce zkonfiskováno a jenž umírá teprve roku 1980. Právě pouze okrajový zájem posledních šlechtických majitelů na zdejším panství se výrazně podepsal na zániku starého lesonického zámku, nahrazeného pouze dvojicí mohutných úřednických domů, jak bude podrobněji nastíněno v další kapitole.

Do počátku 19. století se Lesonice opět částečně rozrostly, zejména o nové domky, vystavěné na vrchnostenské půdě. Ke starší dvouřadě kolonii, situované severně od hospodářského dvora, byly přistavěny nové domky, rozmístěné podél cesty, směřující k Novým Dvourům. Šlo o domky čp. 49, 53 až 56, 62, 63, 65 a 66. U Nových Dvourů, tehdy ještě nazývaných v jednotném tvaru Nový dvůr, vzniká

současně domek čp. 64. Další drobná zástavba se soustředila v blízkosti panské potašárny na západním okraji obce, kde vznikly domky čp. 50 a 51 a zejména na hrázi velkého Pivovarského rybníka, tehdy zrušeného a vysušeného, jižně od budovy panského pivovaru. Zde jsou v sousedství starších domků vystavěny nové usedlosti čp. 57 až 61 a poněkud jižněji, v blízkosti panského sklepa, osamocený domek čp. 52. Všechny tyto nově vzniklé usedlosti nedisponovaly pozemky, jejich majitelé se živili buď řemeslem, nebo službou při vrchnostenských objektech.

V místech Pivovarského rybníka byla po jeho vysušení založena louka, která zůstávala v dominikálním majetku. Napříč loukou byla přibližně v dnešních místech vytyčena drobná pěšinka, která zjednodušovala komunikační spojení mezi zástavbou jižně od pivovaru a tamními vrchnostenskými objekty se správnými budovami v předzámčí. Tato pěšinka nebyla oficiální komunikací, neobjevuje se proto na většině tehdejších katastrálních map. Zachycuje ji pouze indikační skica z roku 1824, a to jen v podobě řady stromů, které její trasu lemovaly.⁶⁹

Také v tomto období docházelo ke stavebním úpravám nejen vesnických domků na návsi, ale také v okrajových partiích obce. Jejich rozsah však díky značné modernizaci převážně většiny domů není možné postihnout. Spolu s tím je výrazně přestavěna rovněž budova vrchnostenského lihovaru, dříve vinopalny, čp. 3, která dosud nese zřetelné znaky klasicistního slohu. Za ty je možno považovat půlkruhově ukončená okna v přízemí, obdélná okna z rovnými nadokenními římsami a šambránami v úrovni patra a pásové členění přízemní fasády a lizénový řád v úrovni patra. Ze stejné doby pochází rovněž velký vikýř, vyrůstající v ose hlavního průčelí z plochy střešní konstrukce, zakončený trojúhelným štítem. Stavbu v této podobě je možné časově zařadit do průběhu prvních dvou či tří desetiletí 19. století, kdy nahradila protáhlé, hloubkově orientované křídlo, zachycené mapou z roku 1774, do novostavby zakomponované. Klasicistní přestavbě nešel ani objekt hospodářského dvora nad zámkem. I ten nese dodnes přes četné účelové úpravy množství prvků tohoto slohového období. V sousedství lihovaru ještě po určité období přetrvával horní konec bývalého Pivovarského rybníka, jehož hráz po zrušení větší části tohoto vodního díla na konci 18. století vytvořila přístupová cesta z návsi k zámeckým objektům. I tento rybník však byl kolem poloviny 19. století zrušen a přeměněn na panské louky. Ve stejné době byl výrazně zmenšen také Záhumenní rybník severně od vesnice, jehož plocha byla omezena jen na východní polovinu, zatímco západní díl byl vysušen. Původní rozsah dnes připomínají jen pozůstatky dřívější dlouhé hráze za zahradami severní řady usedlostí historického intravilánu Lesonic.

Zatímco změny v zástavbě rustikální části Lesonic není možné do detailu postihnout, právě z důvodů nedostatku srovnávacího materiálu, vývoj zámeckého okrsku v průběhu 18. a 19. století je možné zachytit vcelku detailně a se značnou podrobností. Jeho nástin současně přináší množství dosud neznámých informací, které umožňují v celkovém kontextu poněkud jiný náhled na dějiny lesonického šlechtického sídla, než byl dosud presentován.

---

⁶⁹ MZA Brno, D 7 – matrika pozemkového výnosu, inv. č. 227/Z; D 9 – indikační skica, kart. 305, sign. 1255; D 10 – stabilní katastr, inv. č. 1255.

ZÁMEK LESONICE

Budovu původního lesonického zámku jsme opustili v době stavovských rebelií na počátku 17. století. Naše poslední informace patřily renesanční přestavbě sídla, které změnilo starou středověkou tvrz na alespoň částečně moderní raně novověké sídlo renesančního šlechtice. Toto sídlo však dosud respektovalo středověký areál, vymezený téměř na všech stranách masivní hradební zdí a obklopený hlubokým příkopem, ke konci raně novověkého období vyztuženým vyzdívkou. Také vlastní budovy byly nejednotné, přestavovaly spíše umírněný a opevněním sevřený shluk staveb různorodé výšky a účelu. Kromě hlavní obytné budovy, nejspíše umístěné v severozápadním křídle, tvořily zámek či tvrz před rokem 1620 také stavby podružného účelu, jako byty zaměstnanců, sklady a komory, případně drobné chlévky. Nemáme sice pro tuto charakteristiku v případě Lesonic dochovány přímé písemné doklady, stejné řešení je však známo z jiných objektů podobného druhu a sociálního zařazení.

Omezené využití tvrze na přelomu 16. a 17. století, kdy místní šlechta jako své hlavní sídlo využívala jiné objekty, vedlo k ustrnutí jejího stavebního vývoje. Teprve před vypuknutím stavovského povstání na konci druhého desetiletí 17. století je zřejmě lesonické tvrzi věnována výraznější pozornost. Případné stavební zásahy, modernizující goticko renesanční objekt s markantně vyvinutou pevnostní složkou, však zůstávaly na dílčí úrovni. První léta třicetileté války nejen zastavila další vývoj tvrze, ale díky vojenským útokům zasáhla i do jejího stávajícího stavu. Jak ukazuje názorně dochovaný odhad panství, byla tvrz či zámeček, jak je v odhadu zdejší sídlo specifikováno, výrazně poničena. Po uklidnění poměrů v regionu tak přichází na řadu celková obnova sídla, a to již v duchu nastupujícího baroka, respektive poslední fáze renesance – manýrismu.

Přesnou dataci této přestavby dnes již nemůžeme určit. Chybí nám k tomu nejen potřebné písemné podklady, které se z tohoto období dochovaly jen zřídka, ale zejména samotná stavba, jejíž architektonický rozbor by mohl tuto etapu podrobně analyzovat a specifikovat. Ojedinelé dostupné doklady zachycují zámek až v době, kdy již prošel adaptacemi mladších slohových období. Z toho důvodu se můžeme opřít jen o fakta, která máme, a není jich pro starší období mnoho.

Značné proměny vzhledu šlechtického sídla v Lesonicích dokládá také změna jeho názvu. Dosavadní tvrz, zmíněná ještě roku 1634 při prodeji statku Věžníkům, je v nedatovaném odhadu uvedena jako zámeček („Schlössel“). Poté nastává období, kdy o zdejším sídle chybí jakékoliv

zmínka, a to až do roku 1671, kdy se v soupisu komínů panských budov jmenuje na prvním místě „hornolesonický zámek“. Od tohoto data je pro objekt užíván pouze tento termín. Je pravděpodobné, že přeměna pojmenování vycházela z určitých stavebních změn, které sídlo nejen zmodernizovaly, ale rovněž jej významně rozšířily, i když jeho půdorysný rozsah byl trvale omezen hlubokým příkopem, obklopujícím objekt na všech stranách. I když i tento prvek, vycházející z terminologie pozdního středověku, by mohl představovat jednu z příčin proměny názvu.

Zcela spolehlivě za působení Věžníků na Horních Lesonicích ke stavební obnově sídla docházelo. Ovšem jistotu o výraznějších zásazích máme až pro pozdější dobu, datovanou na přelom 17. a 18. století, respektive na počátek 18. století, kdy se na zámku dlouhodoběji usazuje rod hrabat Aichbüchlů. Napomáhá nám k tomu dochovaný pozůstalostní inventář sídla, vyhotovený po smrti Kristiána Josefa Ignáce von Aichbüchel, jenž umírá 11. září roku 1726 na lesonickém zámku. K vyhotovení inventáře dochází ihned po smrti bývalého majitele 16. září a, na rozdíl od jiných pramenů tohoto druhu, vztahujícím se k Lesonicím první půle 18. století, podrobněji vyhodnocuje nejen hospodářskou produkci panství, ale rovněž přihlíží k vybavení zdejšího šlechtického sídla.⁷⁰

Inventář popisuje v nejhornějším podlaží, tedy v úrovni druhého patra, devět místností. Výčet začíná zámeckou kaplí, situovanou v severovýchodním křídle. Na dochovaných plánech zámku z šedesátých let 19. století není již kaple, která musela představovat honosně vyzdobenou prostor, zachycena, neboť krátce před tím byla zrušena a v jejích místech byla rozšířena sousední zámecká knihovna.

Kaple obsahovala oltář s obrazem sv. Šebestiána, jemuž byla také kaple zasvěcena, doplněný 19 dalšími svatými obrázky. Osvětlení zajišťovaly dva mosazné svícný. Inventář kaple doplňovala kovová socha P. Marie, kovový krucifix, stříbrný kalich s patenou a jiné běžné církevní náčiní. Po výčtu kaplového mobiliáře následuje hodnocení jednotlivých obytných či užitkových místností zámku. Není jisté, i když pravděpodobné, že výčet je veden polohou v budově zámku, snad v návaznosti na prvně uváděnou kapli. Soupis hodnocených místností je následně předložen téměř v plném znění, vynechány jsou jen běžné součásti nábytku, které nijak výrazněji nepřibližují specifický charakter dané prostory.

Biliárový pokoj

- biliár s příslušenstvím
- 10 plechových nástěnných svícňů
- 8 stolků z měkkého dřeva
- 2 staré kanape se zelenými potahy
- 11 rozličných velkých a malých malovaných obrazů

Modrý rohový pokoj

⁷⁰ MZA Brno, C 2 – tribunál-pozůstalosti, kart. 3, sign. A 23. 52

- modré zlatě zdobené tapety
- postel se světle hnědým přehozem
- 4 páry podobných okenních závěsů
- 2 páry dveřních závěsů z modrého sukna
- 2 malované obrazy
- 10 starých kožených židlí
- špatná válenda
- 2 stolky z měkkého dřeva
- oválný špatný stůl

Červený pokoj

- postel s kartounovým přehozem
- 2 páry dveřních závěsů z červeného sukna
- 2 páry podobných okenních závěsů
- čtyřrohý stolek
- skříňka s „bratrským“ nádobím
- 6 zeleně potažených židlí
- 2 malované krajinky

Žlutý pokoj

- bílé a zlatě zdobené tapety
- 4 páry žlutých okenních závěsů
- 3 žluté dveřní závěsy
- čtyřrohý stolek se sametovým žlutým přehozem
- černý oválný stůl
- 5 červeně potažených židlí
- válenda se žlutým potahem
- malovaný obraz
- 2 portréty císaře Leopolda I. a císařovny Eleonory Magdaleny Falckoneuburské

Velký zelený rohový pokoj

- 6 velkých malovaných krajinek ve vyřezávaných pozlacených rámech
- obraz „Ecce homo“ (vyobrazení Krista na kříži)
- postel s červeným soukenným přehozem a s nebesy
- 3 zelené dveřní závěsy

- 5 párů podobných okenních závěsů
- 2 staré černé stoly
- dubový prádelník
- 9 starých kožených židlí
- hnědý půloválný stůl

Alkovna

- červené, zlatě zdobené tapety
- velká postel s nebesy a s červeným přehozem
- velká postel s červeným atlasovým přehozem
- 2 červené dveřní závěsy
- 3 páry červených soukenných okenních závěsů
- čtyřrohý stůl se zeleným plyšovým přehozem
- 6 židlí s plyšovými potahy
- 2 obrazy holandských malířů
- válenda se zeleným potahem

Malý zelený pokoj

- zelené plátěné tapety se zlatými ozdobami
- 2 postele s kartounovými přehozy
- 4 plyšové židle
- taburet se zeleným potahem
- černý oválný stolek
- 2 páry zelených okenních závěsů
- 2 zelené dveřní závěsy
- čtyřrohý černý stolek se zeleným přehozem
- válenda s červeným soukenným přehozem

Dále následovala komora, v níž bylo složeno několik předmětů, náležejících do jiných dříve jmenovaných pokojů. Výčet pokračoval místnostmi prvního patra zámku. Také ty byly honosněji zdobeny, i když většinou sloužily k obývání majitelům zámku a jejich rodinám a návštěvám nebyly běžně přístupny. Přesto i zde byl učiněn pokus o reprezentativní úpravu interiérů, jak naznačí následující inventární soupis.

Jídelna

- malované tapety
- 2 nástěnné hodiny
- výčepní stůl z dubového dřeva, s vinnými a pivními sklenicemi
- 2 hrací stolky z tvrdého dřeva
- 6 oválných zrcadel v pozlacených rámech
- 18 židlí s koženými potahy
- půloválný stolek z měkkého dřeva
- 3 krajinky v pozlacených rámech
- měděný kotlík na vodu
- 3 páry bílých plátěných okenních závěsů
- 5 párů zelených okenních suken
- 4 skleněné svícny s příslušenstvím
- čtyřrohý stůl se zeleným přehozem

Parádní pokoj

- malované tapety
- 2 velké krajinky v pozlacených rámech
- velké zrcadlo v pozlaceném rámu
- 6 zeleně potažených židlí
- 6 podobných taburetů
- zeleně potažené kanape
- čtyřrohý stolek z dubového dřeva
- oválný stolek se zeleným přehozem
- 2 páry červených okenních závěsů
- 2 psací skříňky s mosazným kováním

Hraběcí ložnice

- malované plátěné tapety
- 2 krajinky v pozlacených rámech
- 1 pár zelených okenních závěsů
- 6 sametem potažených židlí
- 3 podobné taburety
- velká postel s damaškovým přehozem barvy mořské zeleně
- železná truhla

Slečnin pokoj

- žluté a bílé tapety se zlatými ozdobami
- 2 krajinky v pozlacených rámech
- postel se žlutým soukenným přehozem
- špatná čtyřrohá skříňka se žlutým přehozem
- 2 špatné černé skříňky
- 4 žlutě potažené židle
- 2 taburety
- 4 okenní závěsy

Panin pokoj

- postel s červeným přehozem
- 4 krajinky
- stará skříň z měkkého dřeva
- podobný prádelník
- velký černý prádelník
- půloválný stolek

Poté následovala ve výčtu chodba, poté jakýsi „Schallen“ pokoj, dále rohový pokoj, místnost, situovaná proti rohovému pokoji, všechny vybavené běžným užitným nábytkem bez velké hodnoty. Poté následoval obytný pokoj majitele panství.

Pokoj pana hraběte

- šedé zlatě zdobené tapety
- velké čtyřrohé zrcadlo v pozlaceném rámu
- čtyřrohý stolek s červeným sametovým přehozem
- druhý stolek z dubového dřeva
- 8 židlí s podobnými potahy
- 3 portréty v pozlacených oválných rámech
- 2 páry červených okenních závěsů

Hraběcí ložnice

- tapety s barevným melírem
- 1 pár červených okenních závěsů
- čtyřrohý stolek s červeným přehozem

- stará postel s červeným karmazínovým přehozem
- válenda z dubového dřeva

Rohový pokoj vedle ložnice

- zelené plátěné tapety
- 6 židlí se zelenými sametovými potahy
- 2 páry zelených okenních závěsů
- válenda z měkkého dřeva
- 2 portréty v oválných pozlacených vyřezávaných rámech
- železná truhla
- skříň z měkkého dřeva na pušky

Výčet místností prvního patra uzavírala komora, situovaná vedle posledně jmenovaného rohového pokoje, v níž bylo uloženo množství rozličných předmětů, mimo jiné rovněž knihy a úřední spisy, především listiny a smlouvy. Výčet dále pokračoval kvelném pod kůlnou, protilehlou spižírnu, důstojnickým pokojem, pokojem lokaje, kuchyní a magacínem. V případě těchto prostor není jisté, zda se ještě nacházela v budově vlastního zámku, nebo byly již součástí přilehlého předzámčí. Mladší prameny sice umísťují kuchyň do přízemí severozápadního zámeckého křídla, všechny ostatní prostory však podle popisu z počátku 19. století náleží předzámčí.

Přes naprostý nedostatek jiných informačních zdrojů můžeme na základě předešle presentovaného inventáře alespoň náznakově specifikovat podobu zámku na počátku 18. století. Zmíněný popis zachycuje v úrovni druhého patra pouze prostory severovýchodním a v severozápadním křídle budovy. Je tak možné, že roku 1727 ještě nebyla budova zámku výškově sjednocena a původně ryze účelové trakty zámku dosud jednotné výšky nedosahovaly. Stejně tak je pravděpodobné, že nebylo zbudováno ani široké hlavní schodiště, vložené později do sousedství hlavního vjezdu v jihozápadním křídle. Při srovnání s dochovanými plánky, kdy je pravděpodobná jejich značná přesnost, doložená v případě soudobého plánu dochovaného západního úřednického křídla v předzámčí, rovněž koliduje rozvrh v inventáři zmíněných prostor a počet jejich okenních otvorů. Zajímavé je, že tato situace koresponduje pouze v případě, kdy místnost ještě v polovině 19. století disponovala tzv. sdruženými okny. Jednalo se o dvě větší prostory v severním a západním nároží druhého patra zámku. Je pravděpodobné, že tento prvek, typický pro pozdní renesanci a rané baroko, jednoduše řečeno pro období manýrismu, obsahovaly také ostatní místnosti nejvyššího podlaží zámku. Při srovnání dispozičního řešení prvního a druhého patra obou zmíněných křídel, především křídla severozápadního, je zřejmé, že do roku 1863, kdy byly vypracovány dochované plány, došlo k dispozičním úpravám horního podlaží. Zdejší prostory jsou na plánu odděleny značně

subtilními příčkami nejspíše až pozdně barokního či klasicistního původu, které nekorespondují s řešením prostředního podlaží. Naopak při přizpůsobení dispozice druhého patra patru prvnímu je možné zmíněné místnosti, popsané v inventáři z roku 1727, včetně okenních a dveřních otvorů bez potíží lokalizovat.

Ve východním nároží druhého patra tak byla umístěna zámecká kaple, která není již na dochovaných plánech zachycena, neboť k jejímu zrušení dochází již ve dvacátých letech 19. století, kdy ustoupila rozšiřující se zámecké knihovně. Její rozsah je však opět zřetelný z dispozice spodnějšího podlaží. S ní sousedil biliárový pokoj, přeměněný později na knihovnu. Na tento pokoj navazoval v severním nároží vetknutý modrý rohový pokoj. Severozápadní křídlo obsahovalo v úrovni nejvyššího podlaží od severu červený pokoj, žlutý pokoj a v západním nároží vložený velký zelený pokoj.

V úrovni prvního patra byla dispozice a řazení místností následující. Jídelna se s největší pravděpodobností nalézala v západním nároží budovy pod velkým zeleným pokojem. Severně od ní, v severozápadním křídle, byl umístěn parádní pokoj. Následovala ložnice hraběnky (hraběcí ložnice) a poté, v severním nároží budovy, pokoj slečny. Zde se opět uplatnila dvojice sdružených manýristických oken. S ním sousedila, již ve hmotě severovýchodního křídla, pokoj paní hraběnky. Na něj v popisu navazuje chodba, obíhající snad již tehdy kolem celého obvodu zámeckého nádvoří, případně omezená pouze na nádvoří trakt severozápadního křídla. Následuje „Shallen“ pokoj a rohový pokoj, vložený pod zámeckou kaplí. Popis dále postupuje ve výčtu místností jihovýchodního křídla, které nebylo v inventáři druhého patra zámku vůbec zachyceno: pokoj vedle (proti) rohovému pokoji, obytný pokoj hraběte, hraběcí ložnice a vedlejší rohový pokoj, nacházející se v jižním nároží zámku. Zajímavé je, že není v inventáři vůbec zachyceno hlavní dvouramenné schodiště a přilehlé prostory, vytvářející hlavní hmotu jihozápadního dvoutraktového křídla. Je možné, že v roce 1727 dosud neexistovaly, stejně jako druhé patro jihovýchodního křídla, které bylo výškově sjednoceno s ostatními teprve později.

Nastíněná fakta, získaná srovnáním údajů, poskytnutých inventářem, s dochovanými plány stavby, včetně přihlídnutí k základním konstrukčním a dispozičním vztahům, přináší nesmírně důležité informace. Jejich význam se neomezuje pouze na rekonstrukci určité stavební etapy zaniklé zámecké budovy, ale výrazně přesahuje i do oblasti poznání stavebního vývoje tohoto dispozičního typu zámeckých budov.

Jediné dochované vyobrazení zámku, vypracované v roce 1774, o kterém se ještě podrobněji zmíníme v další části práce, představuje lesonické feudální sídlo v podobě jednotného a výškově srovnaného čtyřkřídleho útvaru. Presentuje jej tak v jeho závěrečné podobě, v jaké zůstal až do své postupné demolice o století později. Zdánlivě tak takto zobrazený útvar zámku působí jako stejnoměrně a pravidelně rostlé sídlo, a to již od prvních let či desetiletí raného novověku. Skutečnost

je však poněkud jiná. Rovněž v případě jiných v jádru renesančních čtyřkřídlných zámků vyplývají jako důsledek nových cílených průzkumů skutečnosti, řadící pravidelný čtyřkřídlný útvar nikoliv jako produkt raného novověku, ale teprve jako výsledek celé řady stavebních proměn a dostaveb.

Stejný postup je možné sledovat také v případě lesnického zámku. Již v průběhu středověku představovalo dominantní část objektu k severozápadu natočené křídlo, zprvu omezené pouze na zástavbu západního nároží. Pozdní středověk a zejména navazující renesance rozšířily starší objekt o další obytný trakt, přiložený vně severovýchodní úsek gotické hradební zdi. Obě tyto partie poté převzaly úlohu obytné a reprezentativní složky lesnické tvrze a později zámku. Další křídlo na jihovýchodě, vyvíjející se snad již od závěrečného období středověku, bylo původně pouze ryze účelové povahy. Z tohoto důvodu bylo výškově odlišné a méně dominující. Jihozápadní úsek ohrazení zámku byl až do dvacátých let 18. století ponechán volný, komunikaci zřejmě až do tohoto období zastávalo jednoduché jednoramenné schodiště, vedoucí na renesanční arkádu severozápadního křídla.

Jako třípatrový zámek, 17 sáhů dlouhý a 13 sáhů široký, s pěknými dobře tapetovanými místnostmi, obklopený valy a vyzděnými příkopy, hodnotí lesnické sídlo popis panství z roku 1745. Ovšem ani z tohoto není jisté, zda již tehdy disponoval vstupním křídlem se schodištěm. Popis sice hovoří o věžičce, pokryté plechem, obsahující bicí hodiny. Při srovnání s vyobrazením z roku 1774, které zobrazuje obdobné hodinové věžičky jak na vstupním křídle zámku, tak na čelném traktu předzámčí, není jisté, o které věžičce popis hovoří. Vzhledem ke skutečnosti, že zmínka o věžičce se v textu váže na hodnocení předzámčí, je pravděpodobné, že na budově vlastního zámku tento útvar dosud neexistoval a je tedy dílem stavební fáze, vložené mezi léta 1745 a 1774.⁷¹

Zmíněné vyobrazení obce a vrchnostenských budov z roku 1774 zachycuje zámeckou stavbu již ve výsledné čtyřkřídlné podobě, výškově sjednocené a vyrovnané. Objekt byl zakryt průběžnou sedlovou střechou s mírným námětkem, otevřenou řadou symetricky rozmístěných vikýřů. Ze střechy vyrůstalo několik komínů s ozdobnými hlavami. V ose vstupního křídla byla v hřebeni střešní konstrukce vložena hranolová věžička, zakončená cibulovou bání a obsahující kromě malého okénka rovněž hodinový ciferník, vsazený pravděpodobně ve všech čtyřech stranách věžičky. Stěny věžičky byly zdobeny po stranách plochými pilastry. Uprostřed zadního severovýchodního křídla vybíhal z hmoty střechy směrem do nádvoří výrazný vikýř s velkým obdélným otvorem. Plocha nádvoří stěny pod ním je zachycena v podobě jednoduché pavlače, doplněné subtilními sloupky, podpírajícími střešní konstrukci.

Vlastní budova zámku byla roku 1774 dosud obklopena hlubokým příkopem, odbíhajícím objekt na všech čtyřech stranách. Příkop byl z vnitřní strany vyzděn velkými kvádry, z vnější strany byl olemován nízkou ohradní zídou, posazenou na někdejší val. Budova zámku tak byla posazena na masivním šikmém soklu, opticky zvyšujícím pevnostní dojem sídla.

⁷¹ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 3206. 59

Uprostřed vstupního – jihozápadního – křídla zámku byl roku 1774 vložen hlavní vjezd do objektu v podobě širokého půlkruhově zaklenutého otvoru, olemovaného portálem nejasného tvaru a stáří. Hlavní průčelí je prolomeno v horních podlažích sedmi okenními osami, rozdělenými vysokými pilastry, probíhajícími v celé výšce průčelí, do tří symetrických částí. Jednotlivá pole po stranách obsahují po dvojici oken, prostřední disponuje trojicí okenních otvorů. Všechna okna jsou olemována šambránami. Krajní pole v přízemí obsahují opět dvojici oken, oproti otvorům v horních podlažích však výrazně menších rozměrů. Po stranách vjezdu se nacházejí dvě malá okénka. Obdobné řešení, kromě přítomnosti vjezdového otvoru, je uplatněno rovněž na všech ostatních průčelích. Severovýchodní fasáda opět obsahovala vjezd, tentokrát ústící do zahradní plochy. Tento otvor představuje pozůstatek původního vstupu do areálu tvrze. Příkop před hlavním vjezdem byl překonán podklenutým kamenným mostem, zachyceným ještě na katastrální mapě z roku 1824 včetně bočních opěrných pilířů. Plocha mostu byla dlážděna a lemována po stranách nízkými zídkami. Vstupní část vymezovala dvojice hranolových pilířů po stranách, zakončených jehlancovými stříškami.

Budovy předzámčí vymezovaly roku 1774 lichoběžný dvůr, částečně otevřený směrem k zámku. Všechny stavby předzámčí byly přízemní, zakončené mansardovými střechami. Výjimku tvořila pouze střecha nad kočárovou v severním křídle, pokud ovšem je na kresbě její konstrukce správně zachycena. Jedinou dominující stavbou předzámčí byla hranolová sýpka, navazující na západní křídlo předzámčí, umístěná na hraně zámeckého příkopu. Tato sýpka je zde zakreslena jako dvoupatrová, v dolním podlaží s obdélnými, v horním s kruhovými větracími okénky. Delší průčelí sýpky bylo tříosé, kratší disponovalo v každém podlaží dvojicí okenních otvorů. Všechny fasády sýpky byly po stranách lemovány hladkými lizénovými rámy. Budova sýpky byla zakončena římsou a vloženou střešní konstrukcí se středním úžlabím.

Střechy předzámčí byly směrem do nádvoří otevřeny řadou vikýřů. Uprostřed hlavního jižního křídla se nalézala hranolová věžička, zakončení cibulovou bání a nesoucí hodinový ciferník. Vzhledem ke směru pohledu neznáme příliš dobře utváření průčelí bočních křídel. Je pouze patrna existence dvojice širokých půlkruhově ukončených vjezdů do prostoru kočárovny v severním křídle, uzavřených dvoukřídlými svlakovými vraty. Západní křídlo, obsahující okna a dveře, bylo s největší pravděpodobností obytné. Hlavní křídlo na jihu bylo podle řešení průčelí rozděleno účelově do dvou částí. Uprostřed plochy byl vložen široký vjezdový otvor, opět půlkruhově zaklenutý. Otvor lemoval portál či šambrána, v jejímž vrcholu byl vsazen erb majitele panství, snad s datací přestavby objektu. Díl křídla vpravo od vjezdu sloužil podle ležatých okének k ustájení koní. Stáje se nacházely také v malé prostoře vlevo od vjezdu. V levé části průčelí se nalézala čtveřice velkých stojatě obdélných oken, které signalizovaly přítomnost obytných prostor v této části předzámčí. Fasáda vstupního křídla byla členěna hladkými lizénovými rámy do nevelkých obdélných polí vždy o jednom okenním otvoru.

Na konci západního křídla předzámčí, v blízkosti sýpky, je na vyobrazení zřetelná studna, lemovaná zděným roubením a krytá stříškou, nesenou kovanou mříží. Poloha studny koresponduje s jejím zachycením na mapě zámeckého areálu, které je součástí stejného zdroje, jako vlastní kresba. Jiná studna, umístěná v ploše vnitřního nádvoří zámku, byla vložena v jižním koutě této plochy.

Modelace fasád zámeckých objektů – vlastního zámku a budov předzámčí – jednoznačně specifikuje dvě základní barokní stavební fáze, při nichž dostává zámek svoji zřejmě konečnou podobu, v jaké je vyobrazen na mapě z roku 1774 a v níž setrval až do etapovité demolice ve čtyřicátých letech 19. století (předzámčí) a na konci téhož století.

Zjištěná fakta nám poskytují následující stavební vývoj zámku v období baroka. Přes naznačenou hypotézu o vzniku vstupního křídla zámku s hlavním schodištěm až mezi léty 1745 a 1774, a to zejména podle absence hodinové věžičky vlastního zámku v popisu budovy roku 1745, je pravděpodobnější, že k dokončení stavebních proměn zámecké budovy dochází krátce po roce 1727, kdy můžeme dosud sledovat její nevyrovnané a nesjednocené řešení.

Určitým vodítkem pro zařazení zásadní vrcholně barokní přestavby lesonického zámku je členění jeho fasády. Určité řešení vzhledu zámeckého průčelí bylo již nastíněno na základě dochovaného vyobrazení. Přes jeho značnou přesnost však nemůžeme zcela spolehlivě detail vnější výzdoby specifikovat. Ovšem nabízí se nám zde jistá forma srovnání s nedalekým zámeckým komplexem v Jaroměřicích nad Rokytnou, kde v prvních desetiletích 18. století vzniká za podpory hraběte Jana Adama z Questenberka velkolepé zámecké sídlo, projektované a realizované významnými staviteli své doby Jakobem Prandtauerem a Tobiášem Orávaným. Jeho řešení částečně připomíná modelaci průčelí lesonického zámku. Přestože vyobrazení z roku 1774 můžeme přičíst určitou schematičnost, alespoň v případě ozdobných detailů fasád, dostupné informace určité srovnání umožňují. Nabízí se dokonce varianta, kdy by základ členění hlavního průčelí starého lesonického zámku byl ve zjednodušené formě, podmíněné pozdnímu klasicistnímu stylu, aplikován na obě štítová průčelí úřednicích domů v předzámčí, která se výrazně odlišují od obou delších fasád těchto budov. Také zde je uplatněn vysoký pilastrový řád, oddělující jednotlivé okenní osy, v plochém rizalitu pokračující také v pásově bosovaném přízemí. V základní kompozici se toto řešení podobá právě zámeckým fasádám v Jaroměřicích nad Rokytnou. Okna prvního patra jaroměřického zámku jsou zdobena segmentovými frontony, jejichž stopy v podobě schematických čar lze spatřit rovněž na vyobrazení lesonického zámku. Nelze proto vyloučit, že vrcholně barokní přestavba zámku v Lesonicích proběhla současně, nebo s menším zpožděním, s realizací „questenberského“ projektu v Jaroměřicích. Hlavní průčelí lesonického zámku obsahuje, stejně jako čela jaroměřických rizalitů, po stranách zdvojené pilastry. Jednotlivé okenní osy však nejsou, jak je zvykem u starších barokních stavitelských počinů, odděleny pilastry, ale jsou pilastrovým řádem slučovány do menších skupin. V Lesonicích na hlavním průčelí v rytmu 2 – 3 – 2.

Je tak pravděpodobné, že vrcholně barokní přestavba lesonického zámku proběhla někdy ve dvacátých či třicátých letech 18. století. Zda se omezila pouze na výškové sjednocení dvoupatrové budovy, připojení jihozápadního křídla s velkým dvouramenným schodištěm a na nové členění vnějších fasád, není známo. Snad rovněž interiéry zámku dostávají nový vzhled. Je však pravděpodobné, že v tomto období získává lesonický zámek podobu, jako se prezentuje na vyobrazení z roku 1774 a jakou si snad podržel až do svého zániku v poslední čtvrtině 19. století.

Přestavbou vlastního zámku však stavební činnost v Lesonicích neskončila. Na řadu přicházejí vedlejší budovy v předzámčí, následované hospodářskými a výrobními objekty vrchnostenského areálu – pivovarem, vinopalnou, hospodářským dvorem, sýpkou a dalšími přidruženými stavbami. Tyto stavby se pojetím fasád, zachyceným na vyobrazení z roku 1774, od koncepce zámeckých průčelí nápadně odlišují. Uplatnění lizénových rámců, lemujících buď celou plochu průčelí, nebo určitý úsek o jedné či více okenních a dveřních osách, aplikace mansardových střech, posouvá dataci přestavby těchto objektů do pozdního období baroka, snad do doby kolem poloviny 18. století. Přesné datum stavebních prací opět neznáme. Jak však ukazuje popis objektů z roku 1745, již tehdy se nacházely v podobě, jakou zachycuje veduta z doby o téměř tři desetiletí později. Je proto pravděpodobné, že pozdně barokní přestavba pouze dílem upravila a částečně rozšířila starší stavby, které zde existovaly nejméně již od 17. století. Pouze malá část budov může svůj vznik spojit s touto stavební epochou.

Kresba Lesonic z roku 1774 tak zachycuje zámecký areál v jeho vrcholné fázi. V dalším období, zejména v průběhu 19. století, dochází k jeho postupné degradaci a nahrazení sice modernějšími a ekonomicky výhodnějšími, i když umělecky méně hodnotnými stavbami. Ještě před tímto zásahem přibližuje podobu zámku a okolních staveb popis, vypracovaný roku 1811. Ten specifikuje zámek jako stavbu, vybudovanou z dobrého tvrdého materiálu, dvě patra vysokou, obsahující 31 pokojů, 2 kaple, 3 kvelby a kuchyni. Zámek byl tehdy pokryt šindelovou střechou s věžičkou, nesoucí bicí hodiny, měl velké klenuté sklepy o obsahu 54 sudů. V předzámčí bylo umístěno velké skladiště, dále dva byty zámeckých úředníků. Naproti se nacházela konírna pro 20 koní, 3 kočárovny a dva sklepy na 10 sudů. Budovy byly klenuté, kryté šindelovou střechou.⁷²

Ve stejné době zachycuje podobu zámeckého areálu alespoň v půdorysu mapa obce Lesonic, zaměřená na zachycení vrchnostenských staveb a dominikální půdy. Zámek je zobrazen dosud s příkopovým opevněním, jeho delší osa navazuje na přímou alej, směřující k severovýchodu. Severně od zámku se tehdy nalézal velký park ve stylu anglické zahrady, ohraničený na severu hrází Záhumenního rybníka.⁷³

Podobu, v jaké je zachycen prameny od 18. století, si lesonický zámecký areál zachoval až do počátku čtyřicátých let 19. století. Ještě před tím je v celé své kráse zachycen první přesnou katastrální mapou, vyhotovenou pro znojemský kraj v roce 1824. V roce 1845 však nastává první

⁷² MZA Brno, C 14 – odhady moravských panství, inv. č. 42.

⁷³ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 3075. 62

krok, vedoucí ve svém důsledku k zániku zdejšího zámeckého sídla. Toho roku je zbořeno staré předzámčí na půdorysu nepravidelného lichoběžníka a je nahrazeno novostavbou dvou „zámků“, jak jsou mohutné dvoupatrové budovy pracovně již v době svého vzniku nazývány, což později vedlo k mylné domněnce, ztotožňující jedno ze křídel s historickou zámeckou stavbou. Ve skutečnosti sloužily obě budovy k umístění kanceláří správy zámku, bytů zaměstnanců vrchnostenského úřadu, koníren a kočárovém. V podstatě se tedy jednalo o jakési „amtshausy“, jak je nazývají soudobé písemnosti, v české terminologii úřednické domy. Ty se svojí výškou vyrovnaly starému zámku, který tím ztratil svoji dominanci, naopak značnými půdorysnými rozměry jej převýšily.

Vlastní zámek již od dvacátých let 19. století ztrácel svůj dosavadní význam a stával se pozvolně spíše než šlechtickým sídlem pouhou správní budovou s prostorami, určenými pro občasný pobyt panstva. Již v průběhu dvacátých let 19. století byla zrušena kaple, umístěná ve východním nároží druhého patra zámku a její prostora byla připojena k sousední knihovně. Roku 1829 jsou sepsány místnosti zámku včetně základního mobiliáře. Tehdy se na lesonickém zámku nalézaly následující místnosti.

V prvním patře byly prostory počítány od nástupní podesty na hlavním schodišti jihozápadního křídla, kterou soupis označoval ve shodě s pozdějšími plány jako předsíň či předpokoj. Následovala zámecká jídelna, vložená rovněž v jihozápadním křídle v jeho vnějším traktu. Další místnosti byly popisovány po směru hodin, ve výčtu proto následoval velký obytný pokoj, dále modrý pokoj s květinovými tapetami, tři kabinety, zelený rohový pokoj a modrý pokoj se záchodem, který byl již součástí severovýchodního křídla zámku. Zmíněný záchod je na plánu zachycen jako šikmý výklenek ve vnější zdi zámku. Dále je uveden pokoj paní domu, garderoba, zelený rohový pokoj, umístěný pod kaplí ve východním nároží budovy, dále pokoj se šnekovým schodištěm, modrý pokoj a růžově malovaný pokoj. Tím byl výčet prostor prvního patra ukončen. V druhém patře začínal soupis prostor u šnekového schodiště při východním nároží zámku. Je uveden rohový pokoj vedle šnekového schodiště, následují ve směru hodin další pokoje jihovýchodního křídla: červený pokoj, kuřácký žlutý pokoj s modrým nátěrem, modrý pokoj, dva pokoje, oddělené vloženou dřevěnou stěnou, umístěné vedle hlavního schodiště, velký rohový pokoj v západním nároží, zelený kuřácký pokoj, žlutý kuřácký pokoj, rohový pokoj popelové barvy, bíle natíraný, v severovýchodním křídle pak knihovna a zámecká kaple s předpokojem. V přízemí se tehdy nacházely opět jen účelové prostory, zmíněn je pouze pokoj sloužících, spižírna, zámecká kuchyně s dvojicí pokojů kuchařky a velký kvelb.⁷⁴

V roce 1847 pak vyhlížela zámecká budova následovně:

Zámek byl staven do čtyřúhelníka, s uzavřeným nádvořím, kromě přízemí obsahoval ještě dvě patra. Hlavní průčelí bylo obrácené k jihozápadu, budova byla 17,5 sáhů (33 m) dlouhá a 13,5

⁷⁴ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 3020.

sáhů (25,6 m) široká, vystavěná z kamene a cihel. Střechu pokrývala pálená taška a doplňovala ji hodinová věžička.

V přízemí, vpravo do zaklenutého průjezdu, vloženého uprostřed hlavního křídla, se nacházelo hlavní schodiště, dále spízní kvelb, kuchyně s předsíní a nakonec místnost se šnekovým schodištěm. Vlevo od průjezdu bylo umístěno několik kvelbů, určených k uskladnění dřeva a dva spízní kvelby. V zadním traktu proti hlavnímu vjezdu se nalézal další klenutý průjezd, vpravo od něj byly dva kvelby a vlevo kvelb na dřevo se záchodem. Všechny prostory v přízemí byly klenuté.

Do prvního patra vedlo hlavní schodiště, vložené v předním křídle, ze kterého byl vstup do velké jídelny a z ní pak vlevo do malé jídelny. Vpravo se nacházel velký salón s navazující komunikační chodbou – koridorem. V levé části se nalézaly dva pokoje a místnost se šnekovým schodištěm. Pravé boční křídlo obsahovalo malý salón, pracovnu, ložnici a tři kabinety. V zadním severně ležícím křídle se nacházela koupelna, černý salón a kabinet.

Prostřednictvím klenutého schodiště vedl vstup do druhého patra, kde ústí do koridoru, z něhož ústí vstupy do jednotlivých prostor. Nejprve v předním křídle, kde se nacházejí tři navazující místnosti. V pravém křídle se nalézají další tři místnosti a pokoj se šnekovým schodištěm. Na levé straně byly rovněž tři pokoje a dva kabinety, umístěné v dvorním traktu v příčkami předělené nádvorní chodbě. Zadní křídlo obsahovalo dva pokoje a knihovnu.

V obou patrech byly pokoje, koridory a komunikační prostory opatřeny štukami. Na střeše předního křídla se nalézala dřevěná oplechovaná věžička, opatřená hodinovými ciferníky, malovanými olejovými barvami.

V předzámčí stála tehdy nově vystavěná dvoupatrová úřednická obydlí. Levé křídlo bylo 34 sáhů 4 stopy 6 palců (66 m) dlouhé a 7 sáhů (13,3 m) široké. První vstup ústil do předsíně se schodištěm, vlevo od ní se nacházela kuchyně s pokojem a komorou a na nádvorní straně dvě věžeňské prostory. Vedle byl byt kočího s komorou na postroje, dále panská stáj pro 11 koní, dlážděná kamennými čtverci. Jednotlivá stání byla oddělena dubovými příčkami. Krmná koryta byla kamenná, ve tvaru mušlí. Klenební konstrukci stájí nesly čtyři kamenné sloupy. Také všechny ostatní místnosti byly klenuté.

Z druhého vstupu se schodištěm byl přístupný dřevník a záchod, navazovala velká kočárovna se dvěma vjezdy, záchod a prádelna.

V úrovni prvního patra, v přední části budovy, se nalézala úřednická kancelář s dvěma pokoji pro písaře, bytem důchodního s předsíní a pěti pokoji, dále kuchyně, byt sloužícího a záchod. Vedle se nalézal byt úředníka se čtyřmi vytápěnými pokoji, předsíní a spížírnou. Na konci traktu se nacházel velký sklad. Všechny místnosti prvního patra disponovaly rovnými stropy a prkennými podlahami, předsíně a schodiště byly dlážděny kamenem.

Druhé patro obsahovalo trojici schodišť, 3 předsíně, 17 vytápěných pokojů a tři záchody. Na

konci křídla se opět nalézal velký sklad. Budova byla částečně podsklepená.

Pravé úřednické křídlo bylo 29 sáhů (55 m) dlouhé a 7 sáhů (13,3 m) široké. V přízemí obsahovalo skladiště, dále schodiště a vstupní chodbu, vedle ní záchod, dále komoru na postroje a konírnu pro 22 koní. Všechny místnosti přízemí byly klenuté. První patro obsahovalo byt lékaře s předsíní, třemi pokoji, kuchyní a komorou, dále komoru na byliny, lékárnou a záchod. Dále se zde nacházel byt hospodářského správce, sestávající z šesti pokojů, kuchyně a záchodu. Všechny místnosti byly opatřeny rovnými stropy.

Budova dále obsahovala byt obročního o jedné komoře, spižárně, třech obytných pokojích a kuchyni se záchodem. Navazoval byt lesního správce se šesti obytnými pokoji s kuchyní a záchodem. Budova obsahovala sklep o dvou odděleních.⁷⁵

V roce 1868 byl vypracován podobný, ovšem ve srovnání s popisem z roku 1847 výrazně podrobnější popis zámeckých budov. Ten sice detailně specifikuje stav jednotlivých prostor a jejich konstrukční podobu, ovšem jinak podobu zámku nijak výrazněji neupřesňuje. Jsou zde zachyceny takové detaily, jako charakteristika jednotlivých oken, která byla v úrovni přízemí zamřížována, dveřní a okenní výplně, žaluzie v oknech, způsob dláždění podlah v jednotlivých místnostech a podobně. Popis navíc podrobněji zachycuje pouze přízemní úroveň, obě patra jsou hodnoceny již výrazně stručněji a bez větší vypovídací schopnosti, především s odkazem na přiložené plánky. Snad jedinou výrazně hodnotnou informací pramene je popis arkádových traktů, o nichž se předchozí popisy příliš nezmiňovaly. Podél tří zámeckých křídel byly arkády v úrovni přízemí zaklenuty, ovšem západní či spíše severozápadní trakt byl zazděn, zbylé dva byly ponechány otevřené, jak je patrné ostatně z přiložených plánek. V obou vyšších podlažích již byly chodbové trakty zazděny směrem do nádvoří v celém rozsahu, byly plochostropé, podobně jako ostatní místnosti horních pater. Ve starším arkádovém traktu při severozápadním křídle byla uzavřená chodba předělena v obou patrech vloženými příčkami na dvojici menších prostor, v obou podlažích vytápěných.⁷⁶

V průběhu klasicismu tak dostává lesonický zámek svoji závěrečnou podobu, která však příliš dlouho netrvala. Je zřejmé, že na konci 18. a v první půli 19. století byly nejen zazděny arkádové trakty, zejména z důvodu zateplení interiérů, nově předěleny některé patřící budovy, zejména v druhém patře severozápadního křídla a rozšířena knihovna na úkor staré zámecké kaple. Již v osmdesátých letech 19. století dochází k postupnému odbourávání starého zámku a jeho degradaci na pouhou obytnou budovu zaměstnanců zámeckého areálu. Byla ponechána pouze přízemní úroveň a sklepy. Přitom zřejmě zaniká také příkopové opevnění, které bylo zasypano mimo jiné sutí ze zbořených partií budovy. Příčinou zániku zámku byly snad jisté statické poruchy, které stavby tak značného stáří, jako byl lesonický zámek, často potkávají. Ovšem hlavní důvod lze spatřovat, jak již bylo dříve naznačeno, v jistém nezájmu majitelů velkostatku o jeho údržbu. Jejich hlavní sídlo se nacházelo jinde a pro příležitostné pobyty byly zřejmě upraveny prostory v druhém

⁷⁵ MZA Brno, C 14 – odhady moravských panství, inv. č. 264.

⁷⁶ MZA Brno, F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 267. 65

patře západního křídla předzámčí, tzv. novém zámku. Snad tedy již v době výstavby těchto budov se o demolici starého zámku uvažovalo. Jeho zbytky, které zde přetrvaly až do třicátých let 20. století, nejsou bohužel zachyceny na žádné z četných fotografií a pohlednic, takže jediným zdrojem poznání této bezesporu velice historicky i umělecky a neméně architektonicky hodnotné stavby zůstávají dochované plánky spolu s popisem z šedesátých let 19. století a poté jeho detailní vyobrazení z roku 1774.

HORNÍ LAŽANY – POČÁTKY VESNICE

Součástí dnešních Lesonic je také malá vesnička s názvem Horní Lažany, umístěná východně od Lesonic při silnici k Jaroměřicím nad Rokytnou. Tato vesnice odvíjí svoji historii po celou dobu trvání od dějin lesonického statku, její existence však není příliš dlouhá.

Začíná někdy v průběhu první půle 18. století, jejím základem se stala budova vrchnostenského dvora, která stávala v jižní části obce a dnes je až na malý úsek zaniklá. Budova dvora má svůj původ na počátku 18. století, kdy vzniká jako produkt reorganizace vrchnostenské ekonomiky panství Jaroměřice nad Rokytnou, ke kterému Horní Lažany po celou dobu své existence až do poloviny 19. století náležely. Ponejprv se uvádí v tzv. dominikální fasi, vypracované v polovině 18. století, která zachycuje přehled a ekonomickou produktivitu vrchnostenských podniků. Pozemky, které tehdy dvůr obdělával, nebyly velké, ze všech dvorů jaroměřického panství náležel k nejmenším. Podle zmíněného pramene obdělával pouhých 128,2 měřic.⁷⁷

Ves Dolní Lažany, k níž původní Horní Lažany náležely, je ve svém územním katastru značně protáhlého tvaru položena výrazně excentricky. To by nasvědčovalo možné existenci další dnes zaniklé osady, situované v opačné části katastrálního území, přibližně v blízkosti dnešního Horních Lažan. Z tohoto pohledu jsou zajímavé traťové názvy „Doubková“ a „Sedliště“, která označují lesní parcely jižně a jihovýchodně od Horních Lažan. Les „Doubková“ evokuje možnou polohu zaniklé vsi Dubec, která se sice v období středověku uvádí jako majetek vladyckého rodu z Cidliny a které byla před polovinou 16. století již pustá. Dosavadní práce ji sice hledali právě vzhledem k majetkovým poměrům v blízkosti Cidliny, ale držba tamním šlechtickým rodem ještě nemusí znamenat také územní návaznost. Trať „Sedliště“, podobně jako stejnojmenná poloha v lese

---

⁷⁷ J. Radimský, M. Trantírek, Tereziánský katastr moravský. Praha 1962, s. 294.

mezi Martínkovem a Horkami, zcela spolehlivě značí zaniklé osídlení, které by bylo možné podle konfigurace terénu hledat na prameništi Vícenického potoka nepříliš daleko od Horních Lažan.

Poloha zaniklé vsi byla sice ještě v průběhu raného novověku pokryta rozsáhlým lesním masívem, jeho dílčí vykácení v severozápadní partii dalo základ pro vznik panského dvora. Při tomto dvoře na rovině vznikají již krátce po jeho založení které ojedinělé usedlosti. Podle dostupných dokladů z roku 1754 jsou jako první vystavěny domky čp. 2, 3, 4 a 5, které byly situovány severně od budovy dvora a dílem také v izolované poloze severozápadně od něj. Krátce nato vzniká domek čp. 7 a nedlouho poté také domky čp. 8 a 9. Uprostřed západní řady se tehdy nalézala panská myslivna. Někdejší vrchnostenský dvůr byl někdy po polovině 18. století přeměněn na ovčírnu.⁷⁸

Horní Lažany, vysazené při někdejším lažanském dvoře jaroměřického panství, si svoji podobu, kterou získaly do počátku 19. století, zachovaly až dosud. Jako součást Dolních Lažan zůstala vesnice i v dalším období, teprve od roku 1956 jsou přiřazeny k Lesonicím, kam náleží dodnes. Přes zajímavé zachování stavu z doby před více než dvěma stoletími zde chybí budova bývalého dvora a poté ovčírny, jejímž pozůstatkem je dlouhá hospodářská stavba, položená v jižní části vsi. Zaniká zřejmě v souvislosti s proražením nové silnice, probíhající v místech jeho budov. K podobě dvora nebyly zjištěny žádné detailní prameny a vyobrazení, takže zřejmě jeho vzhled, obsahující snad ve své hmotě některé prvky z doby výstavby jaroměřického zámku, s nímž vznikal téměř současně, zůstane již trvale utajen.

PRAMENY

Moravský zemský archív Brno (MZA Brno):

A 3 – stavovské rukopisy, inv. č. 760.

C 2 – tribunál-pozůstalosti, kart. 1, sign. A 16; kart. 2, sign. A 18; kart. 3, sign. A 23.

C 14 – odhady moravských panství, inv. č. 42, 264.

D 1 – lánové rejstříky, inv. č. 124.

---

⁷⁸ MZA Brno, D 5 – urbaniální fase, inv. č. 14/Z; D 6 – josefínský katastr, inv. č. 1450; D 10 – stabilní katastr, inv. č. 739.

D 2 – rektifikační akta, inv. č. 124.
D 4 – tereziánský katastr, inv. č. 184.
D 5 – urbaniální fase, inv. č. 14/Z, 18/Z.
D 6 – josefínský katastr, inv. č. 1450, 1530.
D 7 – matrika pozemkového výnosu, inv. č. 227/Z.
D 9 – indikační skica, kart. 305, sign. 1255.
D 10 – stabilní katastr, inv. č. 739, 1255.
D 11 – mapy stabilního katastru, inv. č. 1255.
E 30 – jezuité Telč, sign. 26/13.
F 169 – velkostatek Lesonice, inv. č. 267, 3020, 3068, 3075, 3206.

Ústřední archiv zeměměřičsko katastrální Praha (ÚAZK Praha):

Císařské otisky map stabilního katastru, sign. B 2/a/5, inv. č. 1498.

Edice:

CDB I, s. 299 č. 326, s. 301.
CDB II, s. 260 č. 268.
CDM II, s. 294 č. 261.
CDM IV, s. 135 č. 132, s. 210 č. 151, s. 240 č. 218, s. 265 č. 242.
CDM V, s. 226 č. 12.
CDM VI, s. 54 č. 76, s. 137 č. 181.
CDM VII, s. 774 č. 142.
CDM X, s. 107 č. 84.
ZDB III, s. 42 č. 533.
ZDB IV, s. 51 č. 122, s. 59 č. 278.
ZDB VII, s. 187 č. 653, s. 198 č. 885, s. 204 č. 1003.
ZDB IX, s. 254 č. 26, s. 275 č. 366, 367.
ZDB X, s. 282 č. 21, s. 286 č. 98.
ZDB XI, s. 299 č. 161, s. 307 č. 318.
ZDB XII, s. 390 č. 870.
ZDB XIV, s. 411 č. 4, s. 412 č. 12, s. 415 č. 48.

ZDB XVII, s. 107 č. 147.

ZDB XX, s. 168 č. 9.

ZDB XXVI, s. 317 č. 150, s. 307 č. 101, 103, s. 308 č. 104, s. 312 č. 126.

ZDB XXVII, s. 378 č. 32.

ZDB XXVIII, s. 383 č. 1, s. 408 č. 83.

ZDB XXX, s. 64 č. 53, s. 125 č. 175, s. 127 č. 183, s. 134 č. 194, s. 164 č. 239.

ZDB XXXI, s. 257 č. 126.

ZDB XXXII, s. 289 č. 25, s. 294 č. 31.

ZDB XXXIII, s. 311 č. 6, 7.

ZDB XXXIV, s. 399 č. 47, 48, s. 420-422 č. 80, 81.

ZDB XXXVII, s. 550 č. 58.

ZDB XXXIX, s. 671-677 č. 5, 6, 7, 8.

ZDO XXIX, s. 115 č. 152, s. 144 č. 203.

LITERATURA

Fišer, R. 1997: Dějiny kraje v letech 1620 – 1740. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko.

Brno, Moravské Budějovice, Jemnice, s. 257-274.

Fišer, R. 2001: Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství.

Brno.

Foltýn, D. a kol., 2005: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha.

Hosák, L. 1938: Historický místopis země moravskoslezské. Praha.

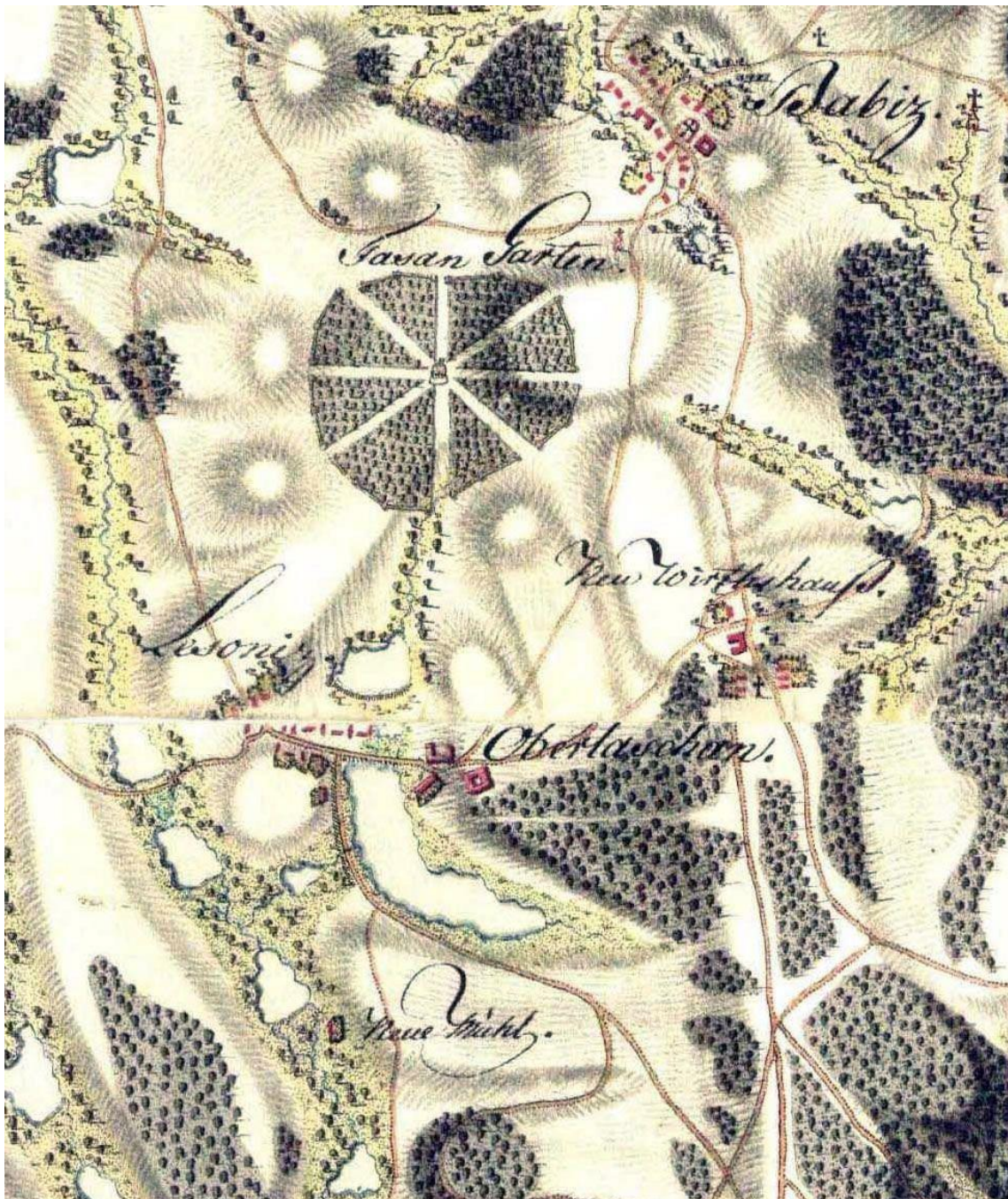
Hosák, L., Zemek, M. 1981: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1.

díl. Jižní Morava. Praha.

Hrubý, F. 1922: Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání. Časopis

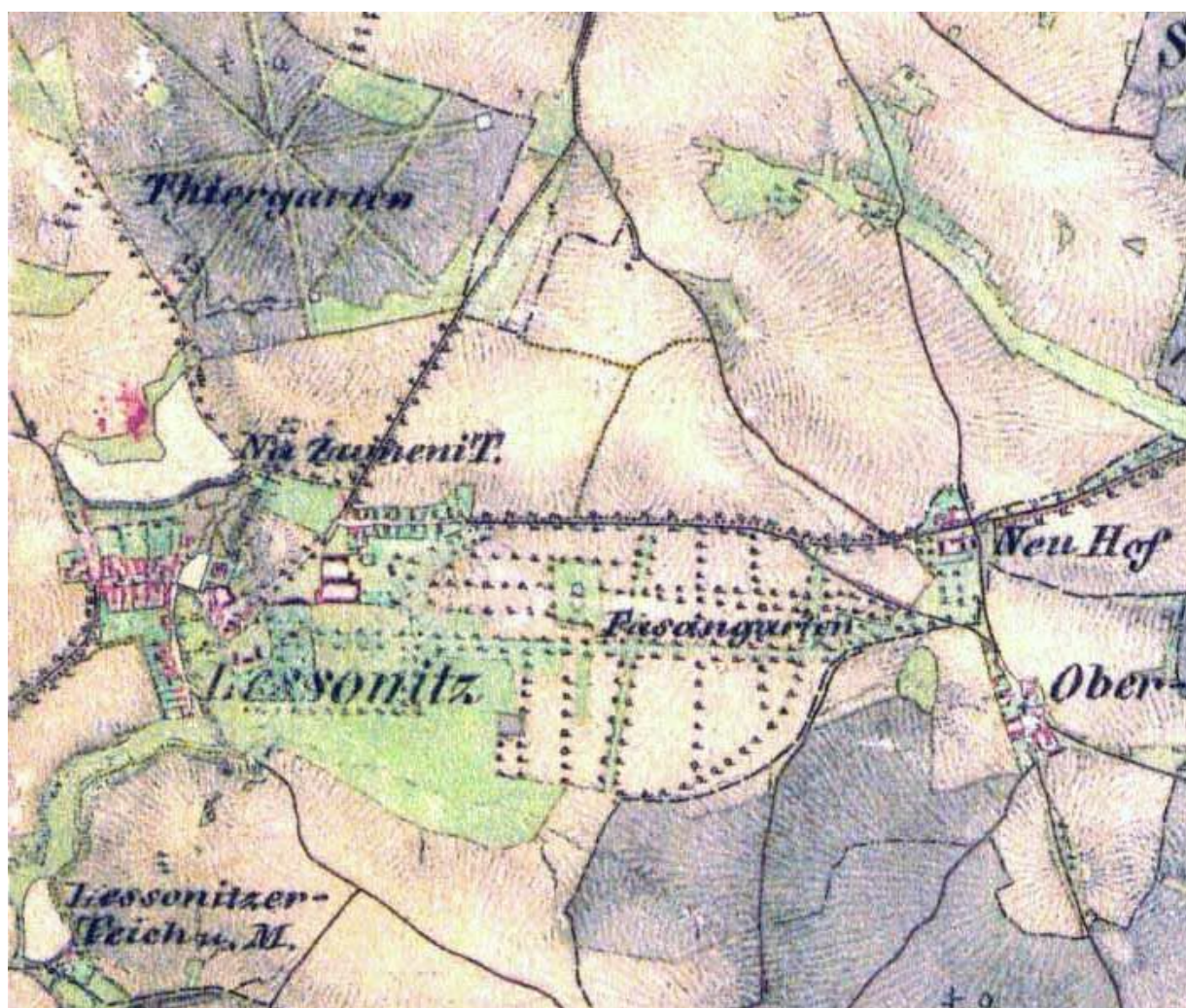
- Matice moravské 46, s. 107-169.
- Jirásek, J. 1962: Pivovary na Moravě koncem 16. století. Časopis Moravského musea XLVII, s. 67-75.
- Knoz, T. 2006: Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty. Brno.
- Konečný, L. J. 2005: Románská rotunda ve Znojmě. Ikonografie maleb a architektury. Brno.
- Košťuřík, P., Kovárník, J., Měřínský, Z., Oliva, M. 1986: Pravěk Třebíčska. Brno – Třebíč.
- Matějek, F. 1992: Morava za třicetileté války. Praha.
- Měřínský, Z. 1997: Od připojení Moravy v rámeček českého státu do válek husitských. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice, s. 151-239. Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice 1997.
- Musil, F. a kol., 1987: Hrady a zámky na Moravě. Praha.
- Nekuda, V. 2006: Jihozápadní Morava. Vývoj osídlení na jihozápadní Moravě od pravěku do pozdního středověku. Brno – Raabs an der Thaya.
- Nekuda, V., Unger, J. 1981: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno.
- Nováčková, E. 1997: Husitské války. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno, Moravské Budějovice, Jemnice, s. 241-256.
- Pilnáček, J. 1996: Staromoravští rodové. Brno.
- Radimský, J., Trantírek, M. 1962: Tereziánský katastr moravský. Praha.
- Sedláček, A. 1895: Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl X. Praha.
- Slovák, J. 1920: Pobělohorský konfiskační protokol moravský z r. 1623. Kroměříž.
- Sovadina, M. 2005: Jindřich z Lipé. Brno.
- Šafránek Břevnovský, J. M. 1996: Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v Českých zemích. III. díl. Praha.
- Šmahel, F. 1993: Husitská revoluce. Díl 3 – Kronika válečných let. Praha.
- Vávra, I. 1969: Haberská cesta. Historická geografie 3, s. 8-32.

Mapy

Mapa I. vojenského mapování z let 1764 – 1768. Výřez nejbližšího okolí Lesonic a Horních Lažan se zájezdní hospodou a s letohrádkem v oboře severně od obce.

Mapa II. vojenského mapování z roku 1838. Výřez okolí vsi Lesonic s oborou, parkovou úpravou, bažantnicí a Horními Lažany.

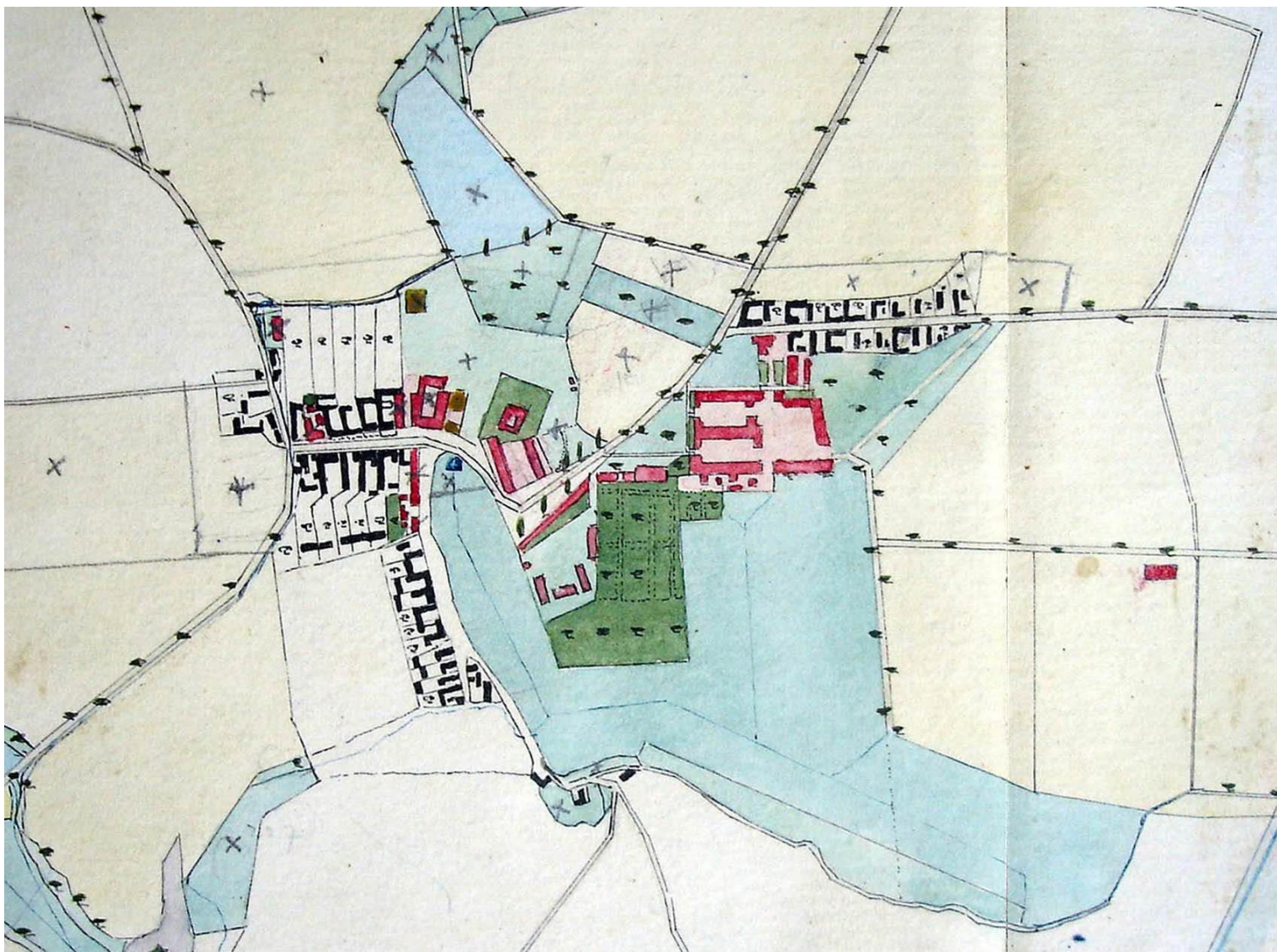
Mapa III. vojenského mapování z let 1875 až 1877. Detail vsi Lesonic se zámeckým areálem a jeho hospodářským zázemím.

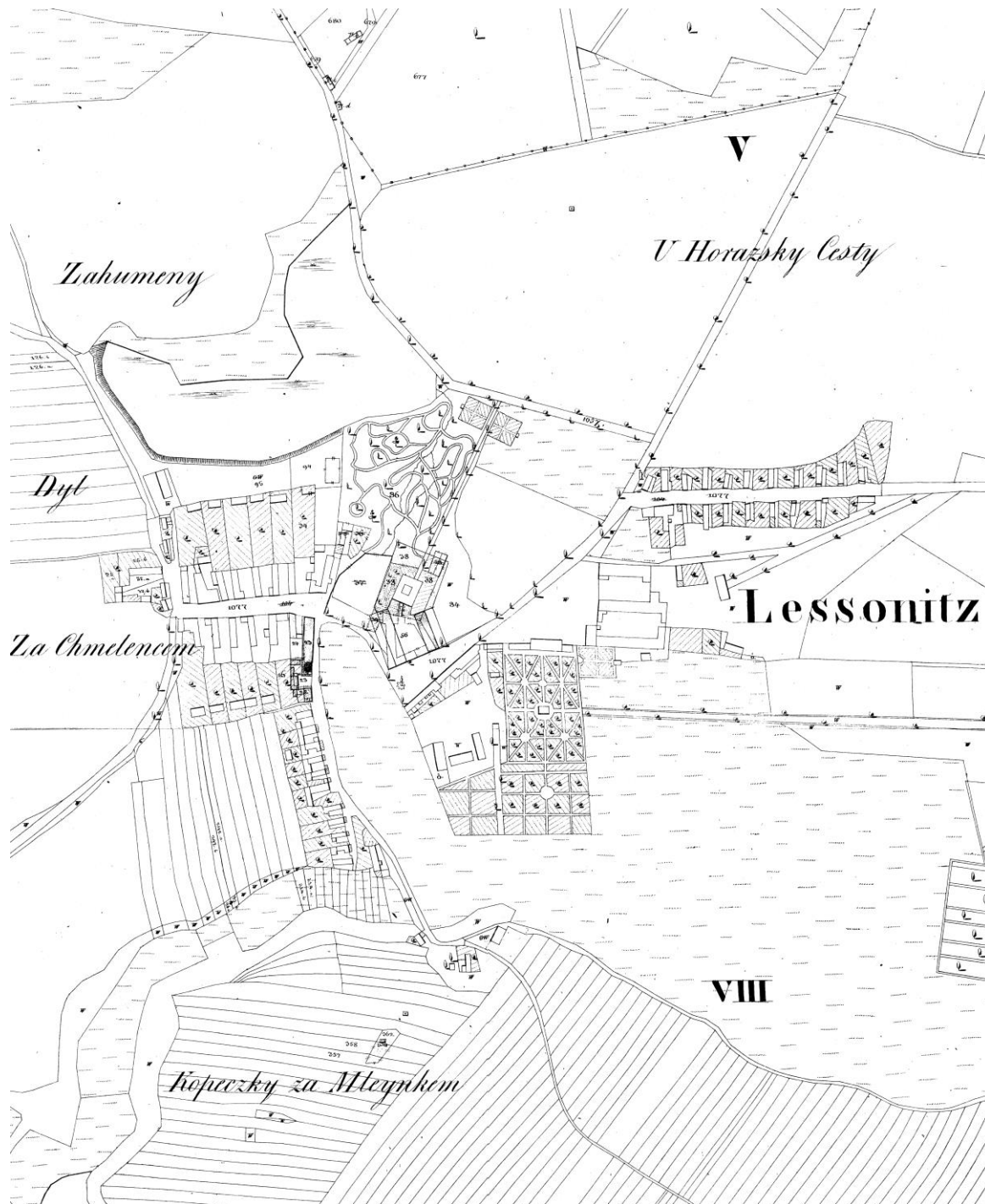
Lesonice – mapa obce z roku 1810.

Lesonice – mapa obce z roku 1890.

Mapa stabilního katastru Lesonic z roku 1824.

Mapa stabilního katastru Horních Lažan z roku 1824.

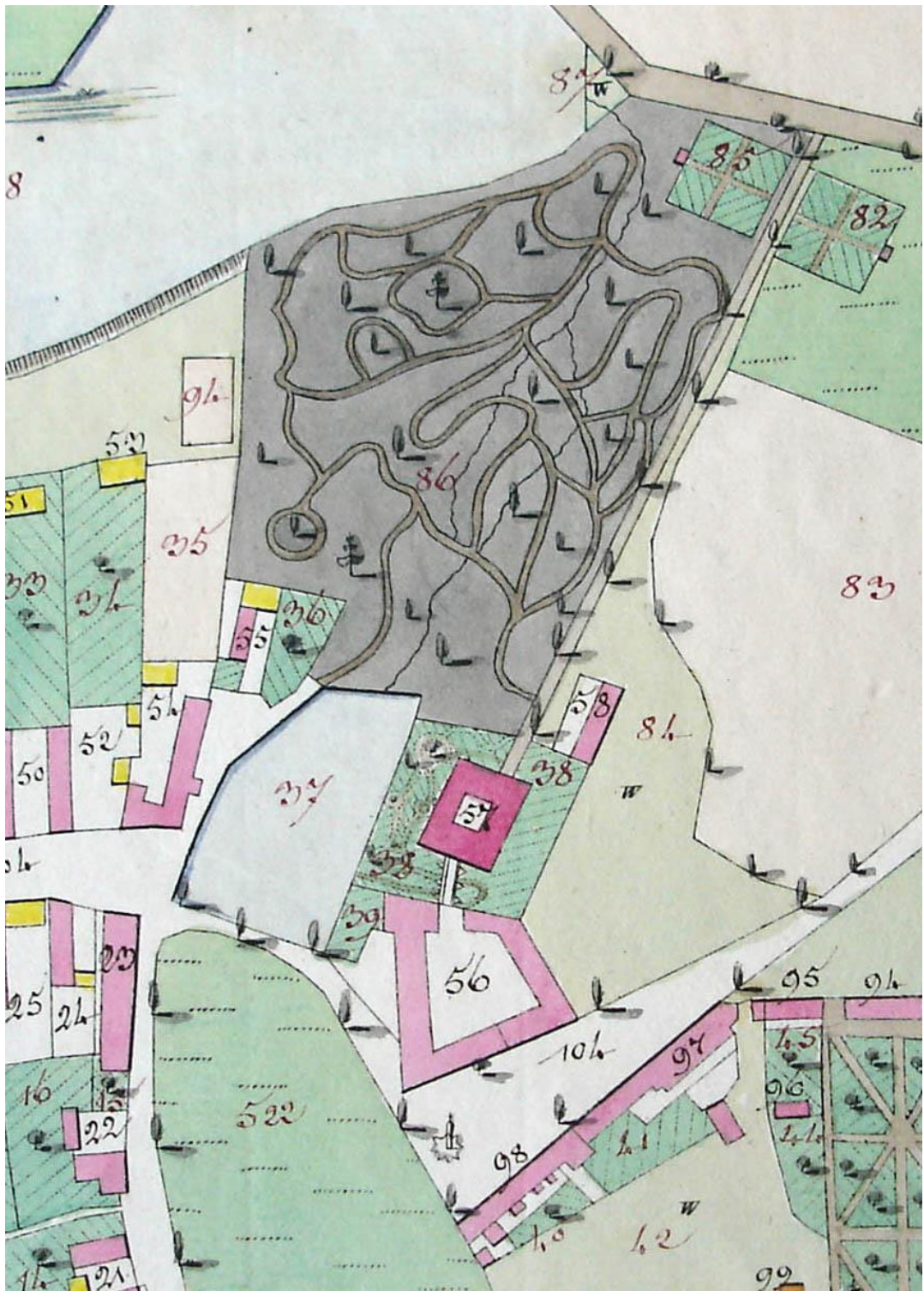
Lesonice – mapa stabilního katastru – tzv. císařský otisk – z roku 1824.

Lesonice – mapa stabilního katastru – tzv. císařský otisk – z roku 1824.
Detail výřez zástavby obce.

Lesonice – mapa stabilního katastru – tzv. císařský otisk – z roku 1824. Detail areálu zámku.

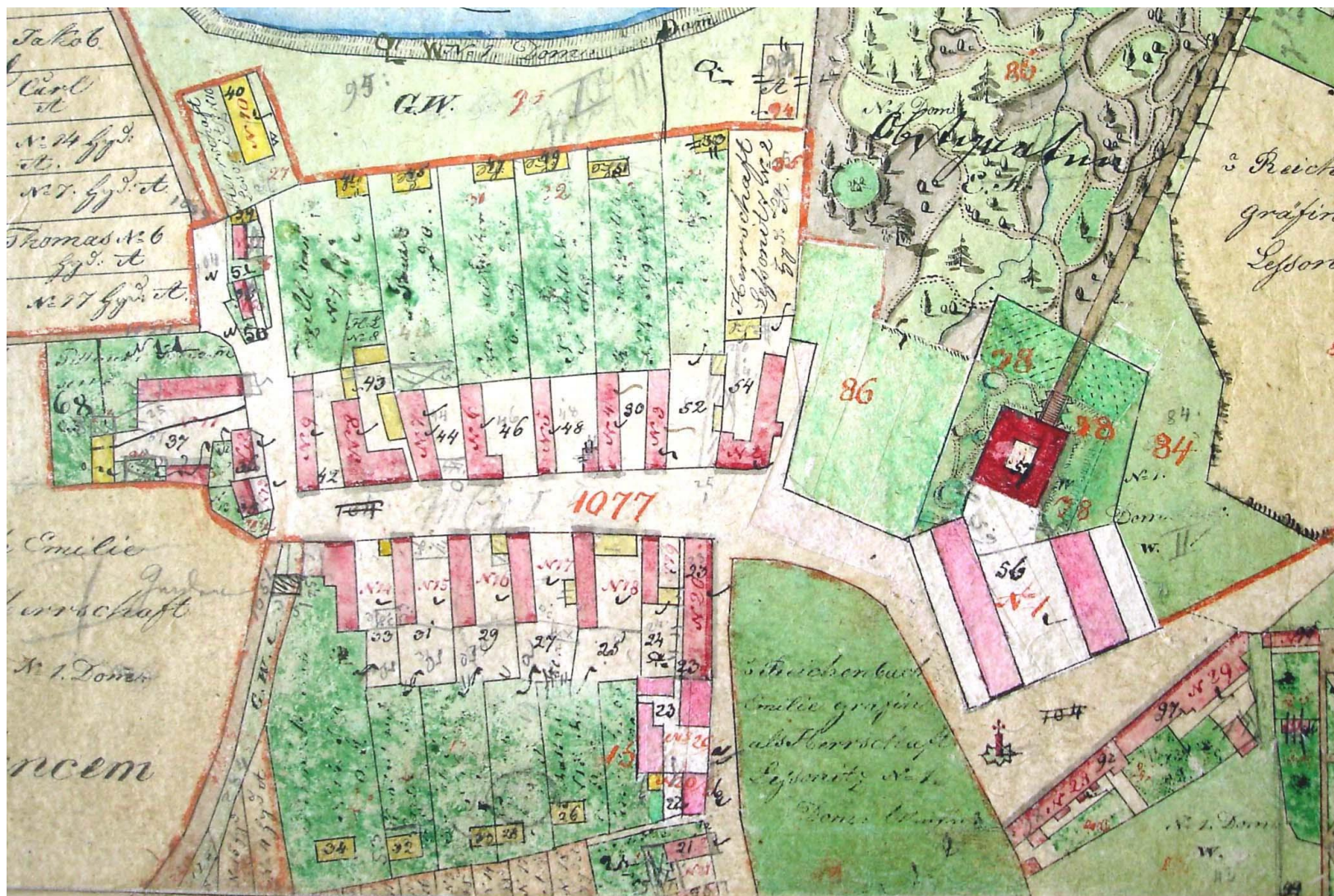
Horní Lažany – mapa stabilního katastru, tzv. císařský otisk, z roku 1824.

Lessonice – indikační skica stabilního katastru z roku 1824.

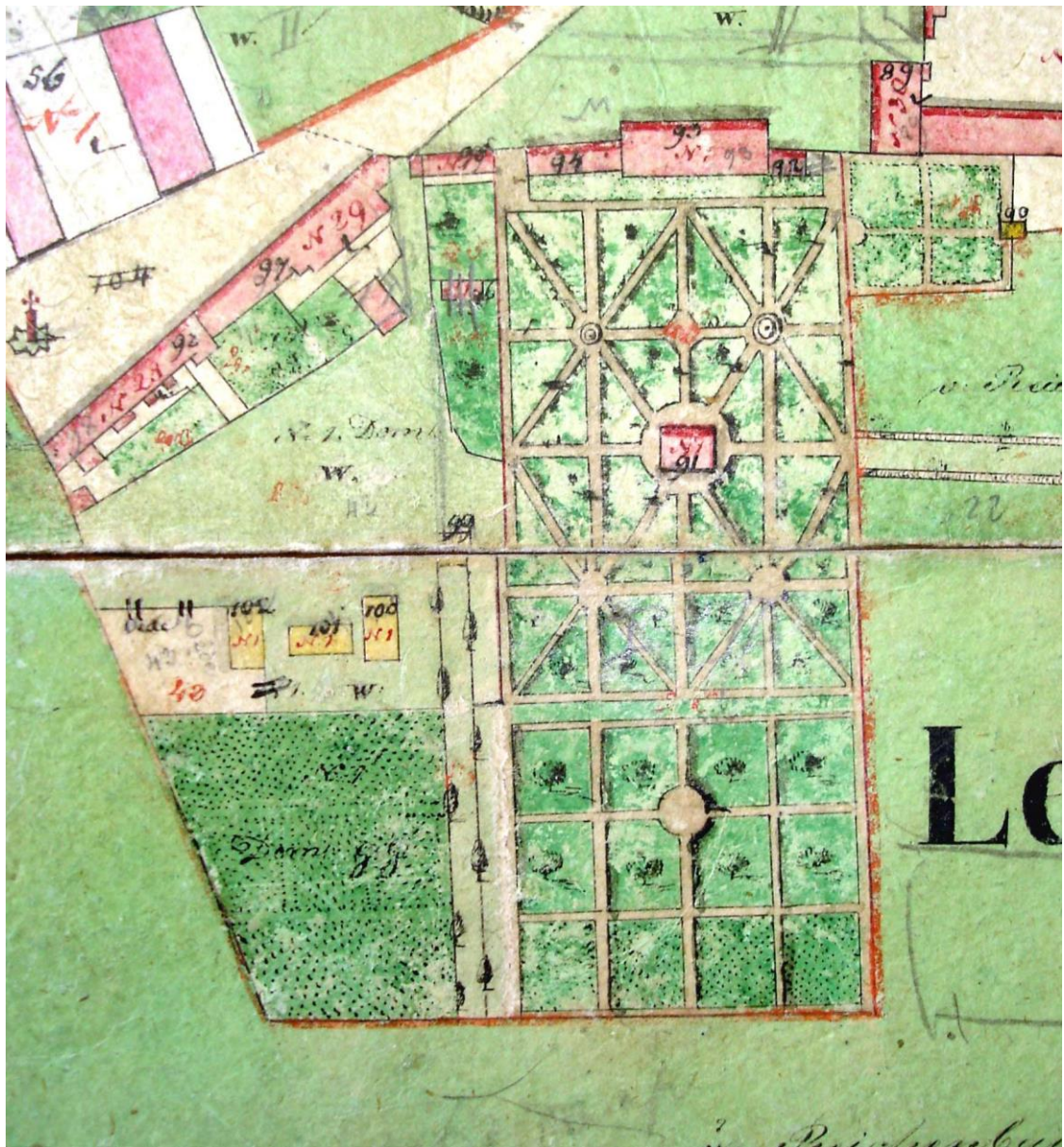
Lesonice – indikační skica stabilního katastru z roku 1824. Detail zástavby obce.

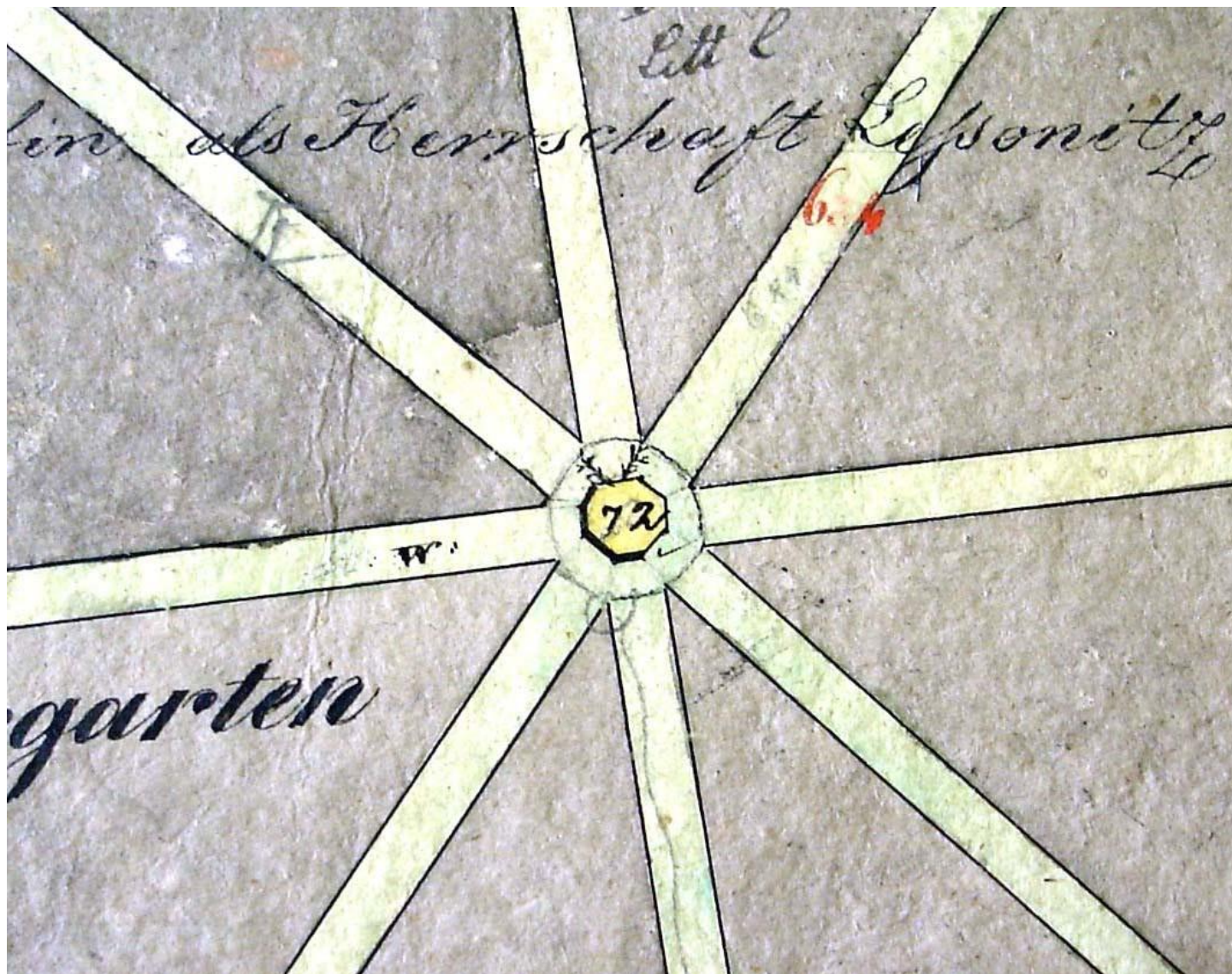
Lesonice – indikační skica stabilního katastru z roku 1824. Detail zámku s dodatečně zakresleným novým předzámčím, tzv. novým zámkem, a parkovou úpravou ve stylu anglického parku.

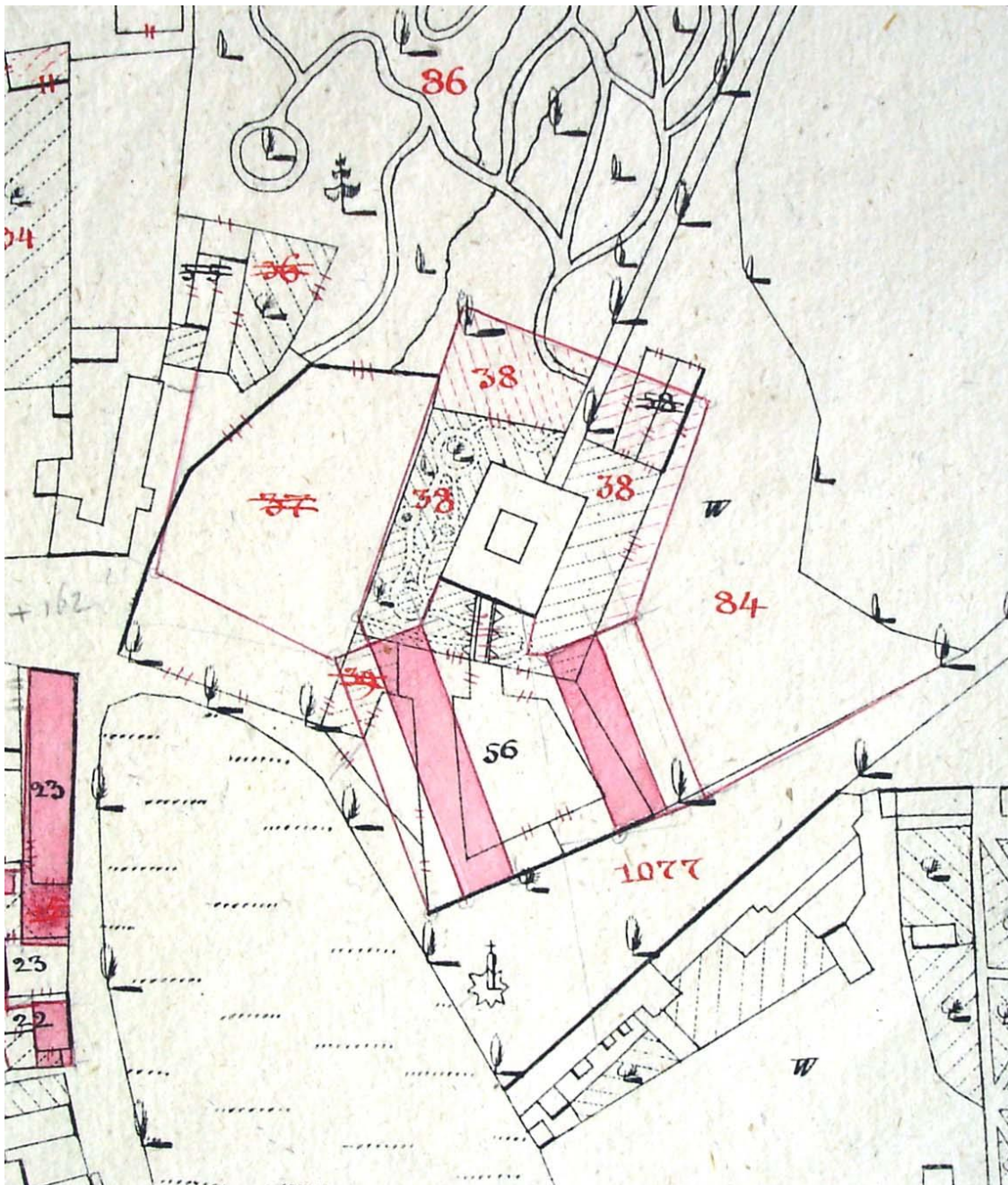
Lesonice – indikační skica stabilního katastru z roku 1824. Manýristická parková úprava s letohrádkem jihovýchodně od zámku.

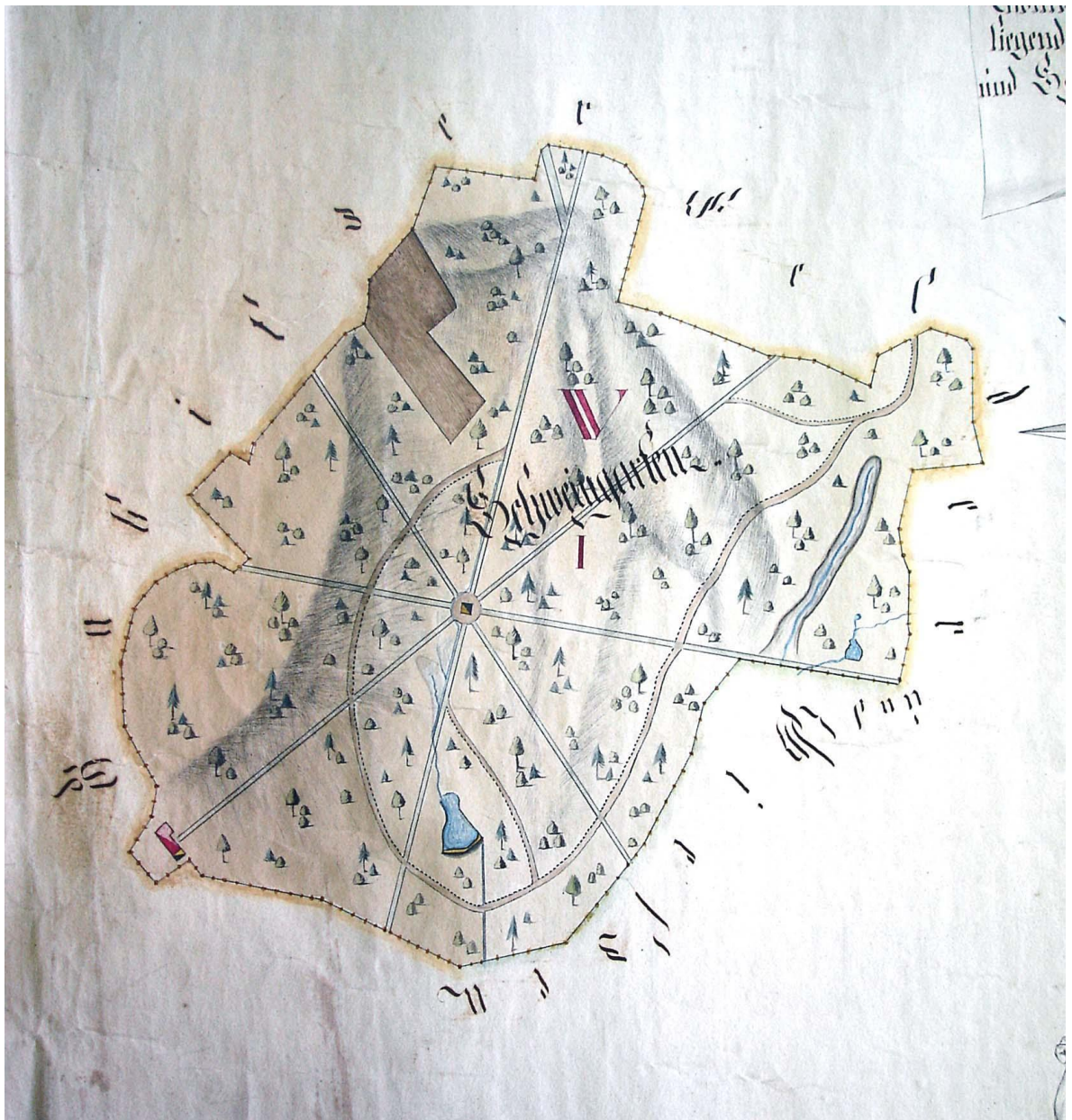
Lesonice – indikační skica stabilního katastru z roku 1824. Osmiboký letohrádek na křižovatce průseků v oboře severně od obce.

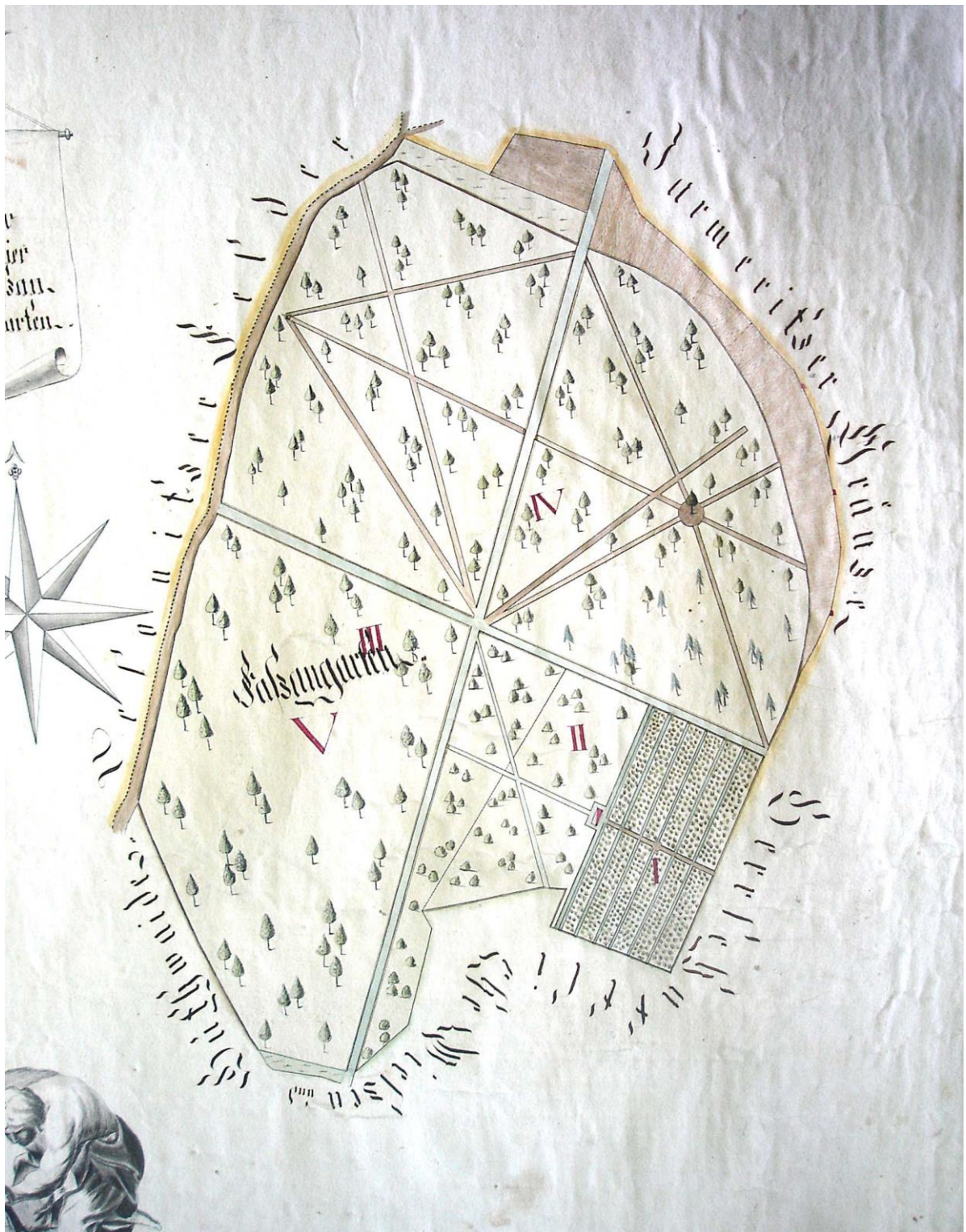
Lesonice – mapa stabilního katastru z roku 1824. Detail zámku s dodatečně zakresleným novým předzámčím, tzv. novým zámekem, na místě starého renesančního předzámčí.

Plán lesonické obory z roku 1802.

Plán lesnické bažantnice z roku 1802.

Plán staré lesonické bažantnice z roku 1802.

Plán obce Lesonice z roku 1774. Sever je umístěn dole.

Plánek obce Lesonice z roku 1774 se zámeckým areálem a okrasnou zahradou manýristického stylu s letohrádkem v jejím středu. Sever je umístěn dole.

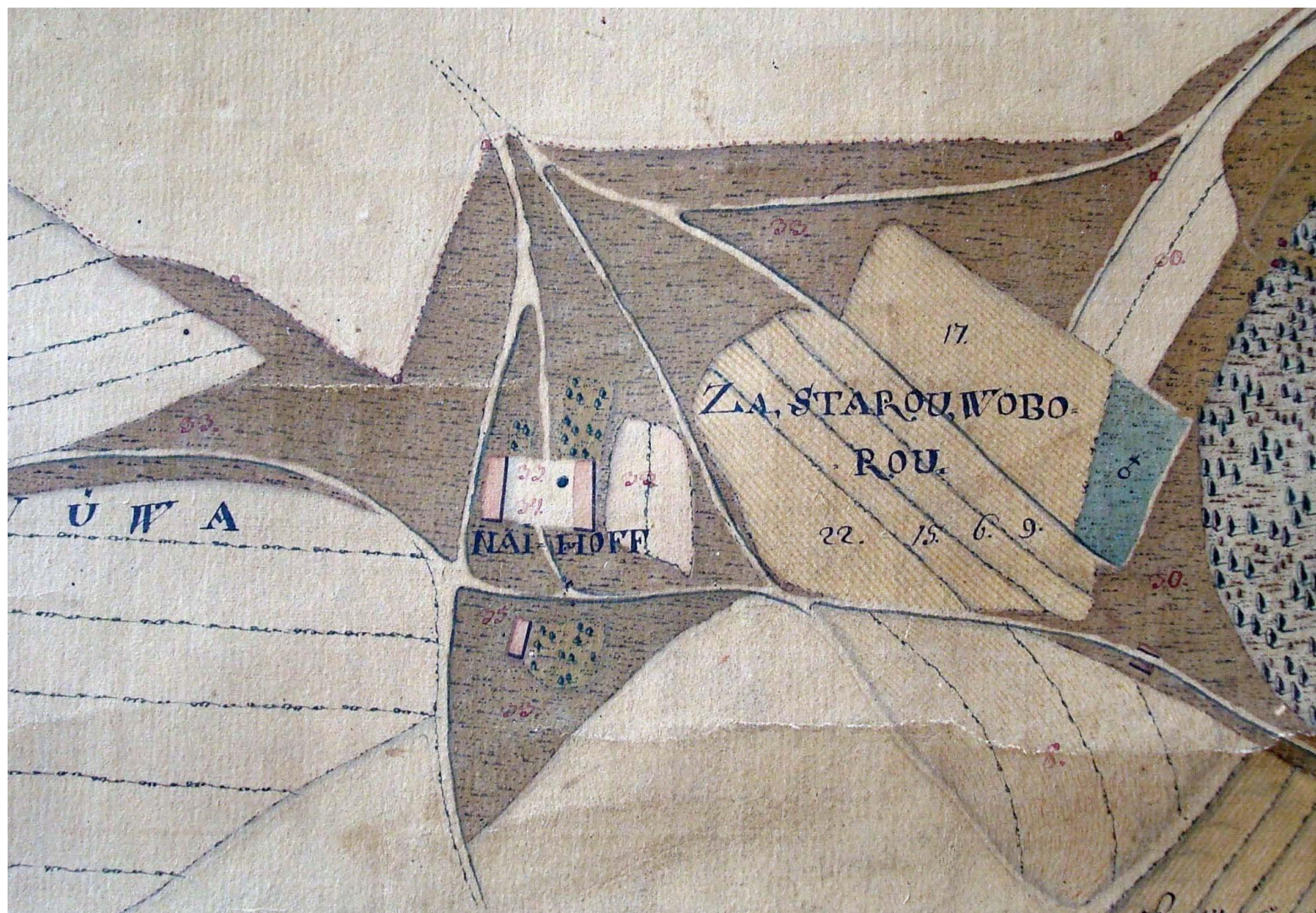
Plánek obce Lesonice z roku 1774. Zobrazení obory severně od obce směrem k Babicím s letohrádkem ve svém středu na křížení hvězdicově rozmístěných alejí. Sever je umístěn dole.

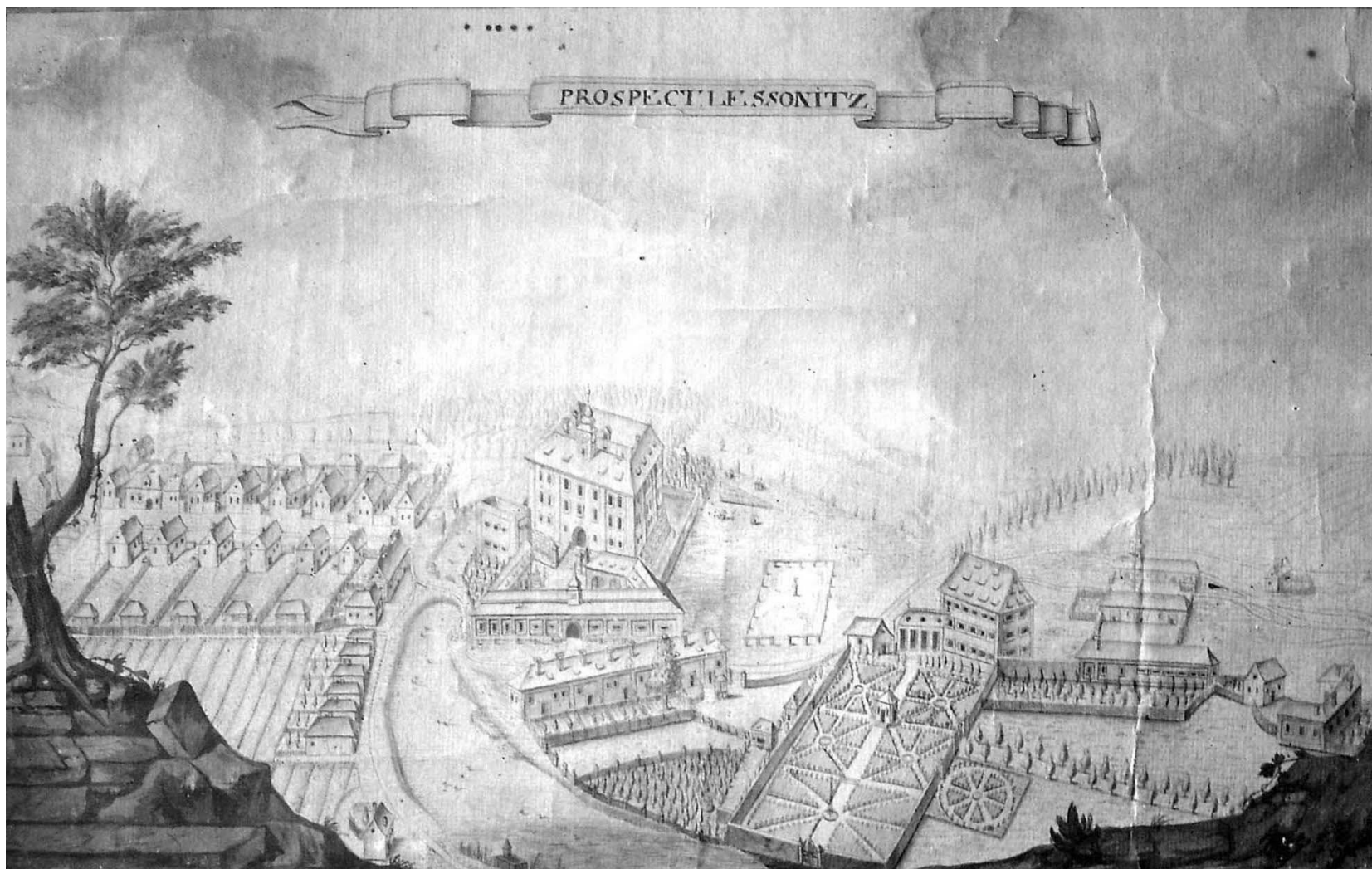

Plánek obce Lesonice z roku 1774. Zobrazení později zaniklé bažantnice, situované východně od zámku směrem k Horním Lažanům. Sever je umístěn dole. Vlevo horní konec velkého rybníka, oddělujícího náves od zámeckého areálu, krátce nato zaniklého.

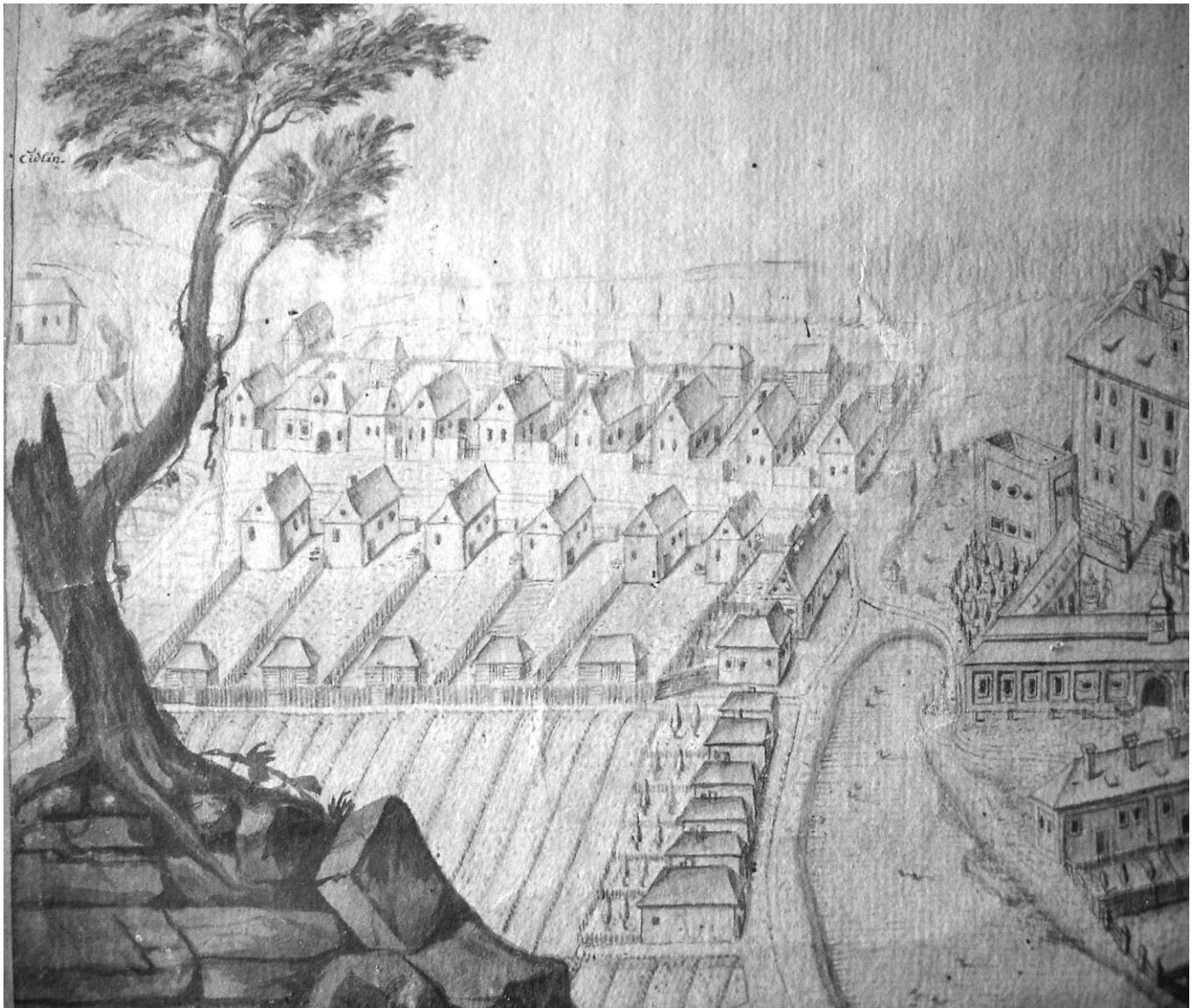

Plán obce Lesonice z roku 1774 – výřez okolí Nového dvora. Sever je umístěn dole.

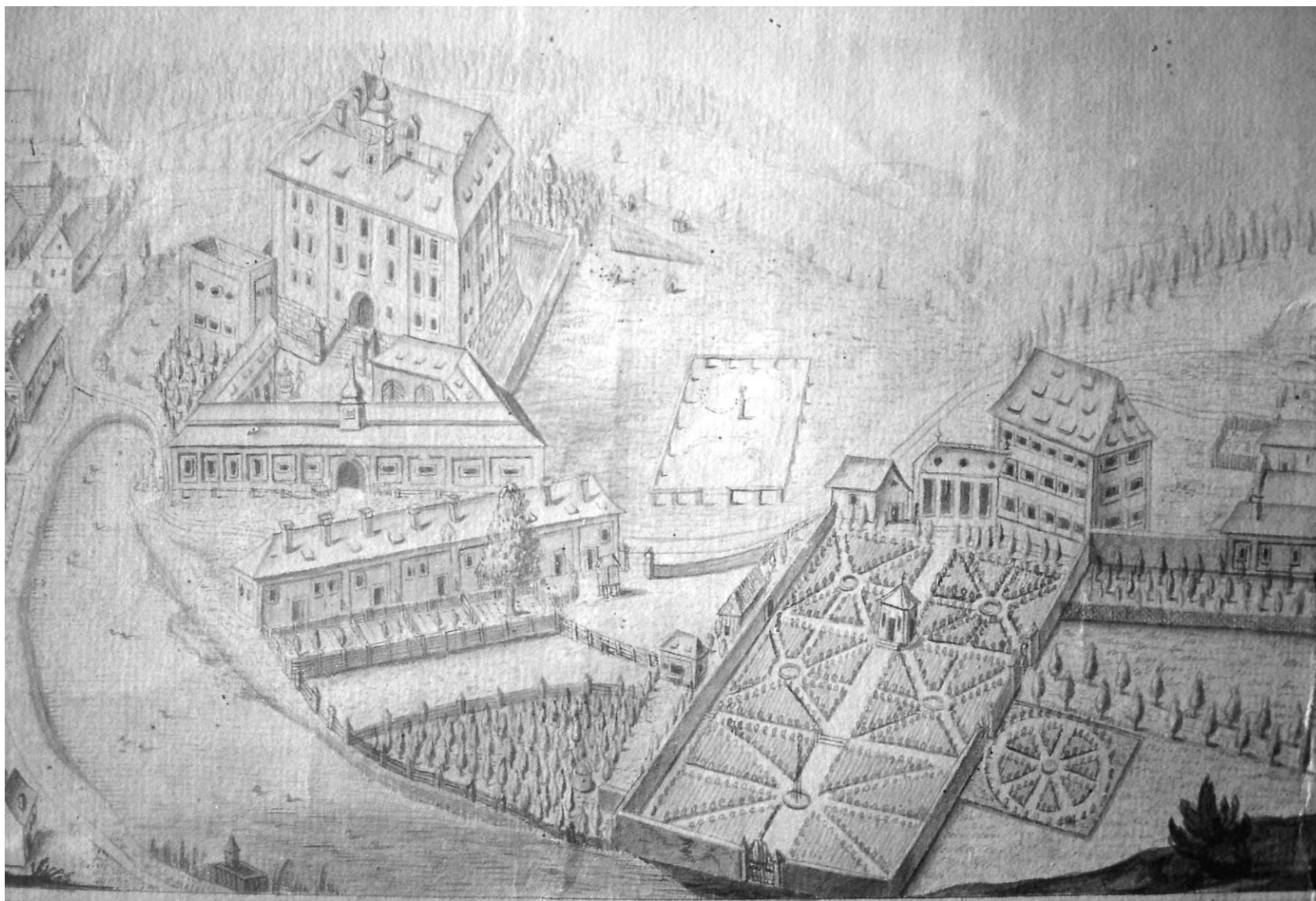

Vyobrazení vsi Lesonice z roku 1774 z mapy obce – celkový záběr.

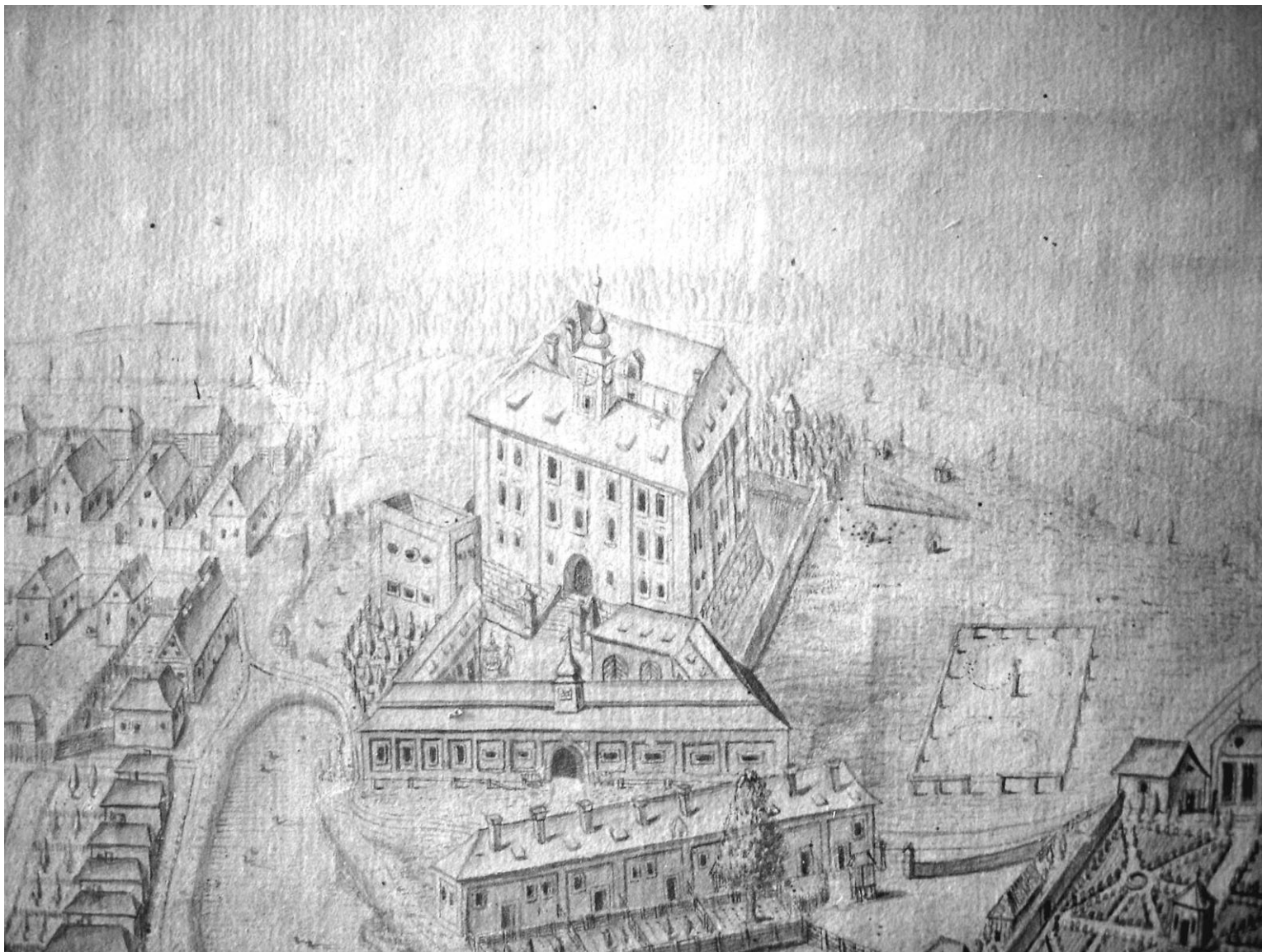

Vyobrazení vsi Lesonice z roku 1774 z mapy obce – detail zástavby vesnice.

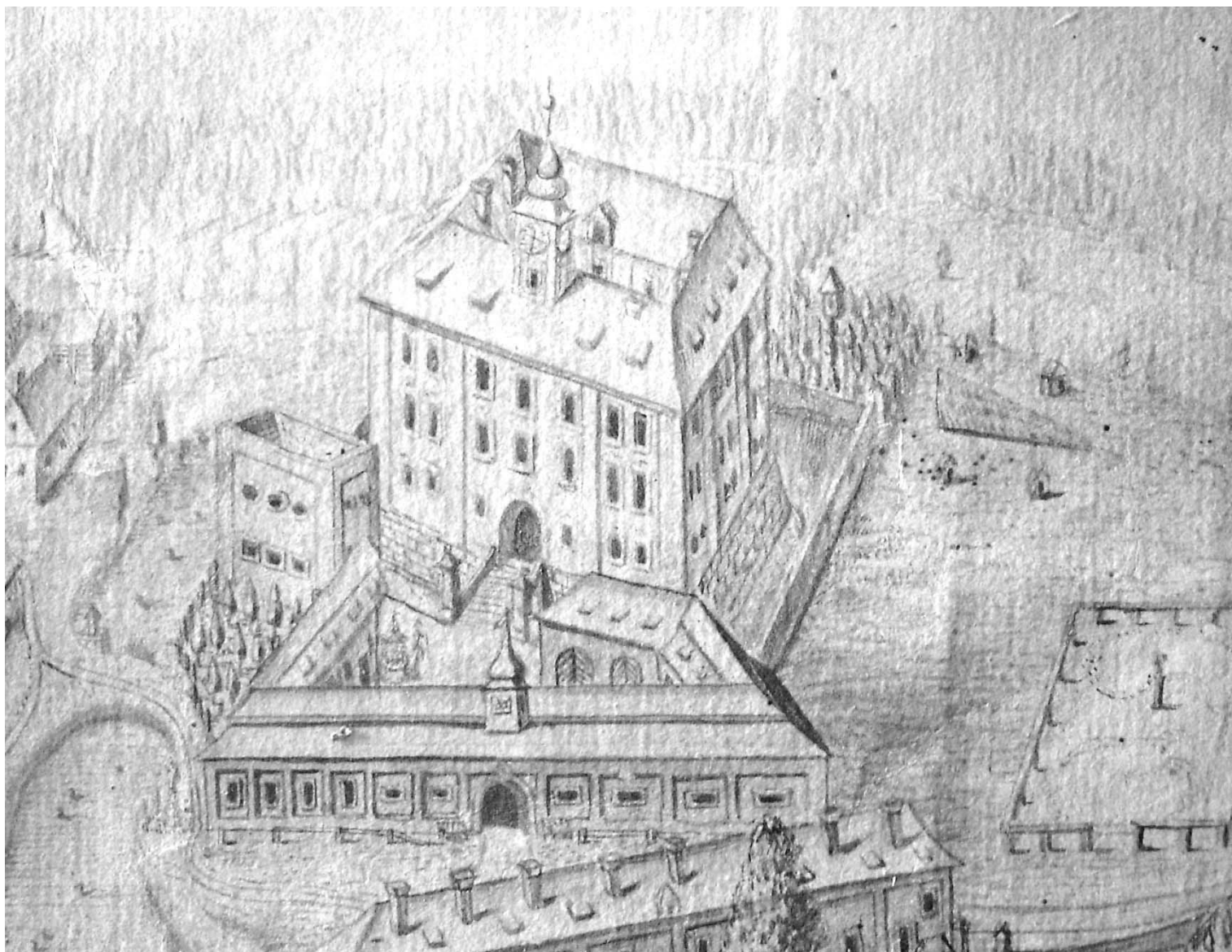

Vyobrazení vsi Lesonice z roku 1774 z mapy obce – zámecký areál.

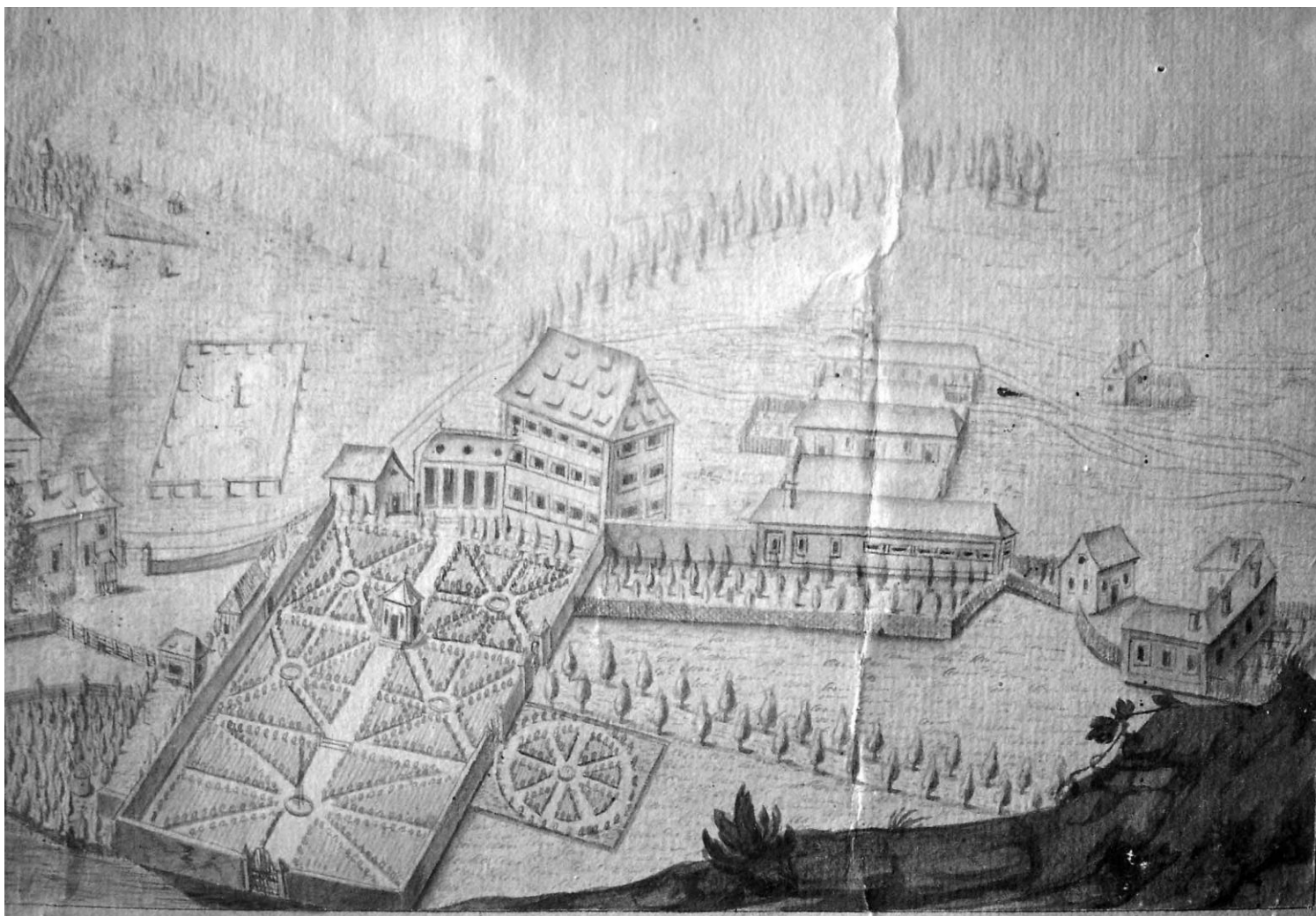

Vyobrazení vsi Lesonice z roku 1774 z mapy obce – detail zámku s předzámčím.

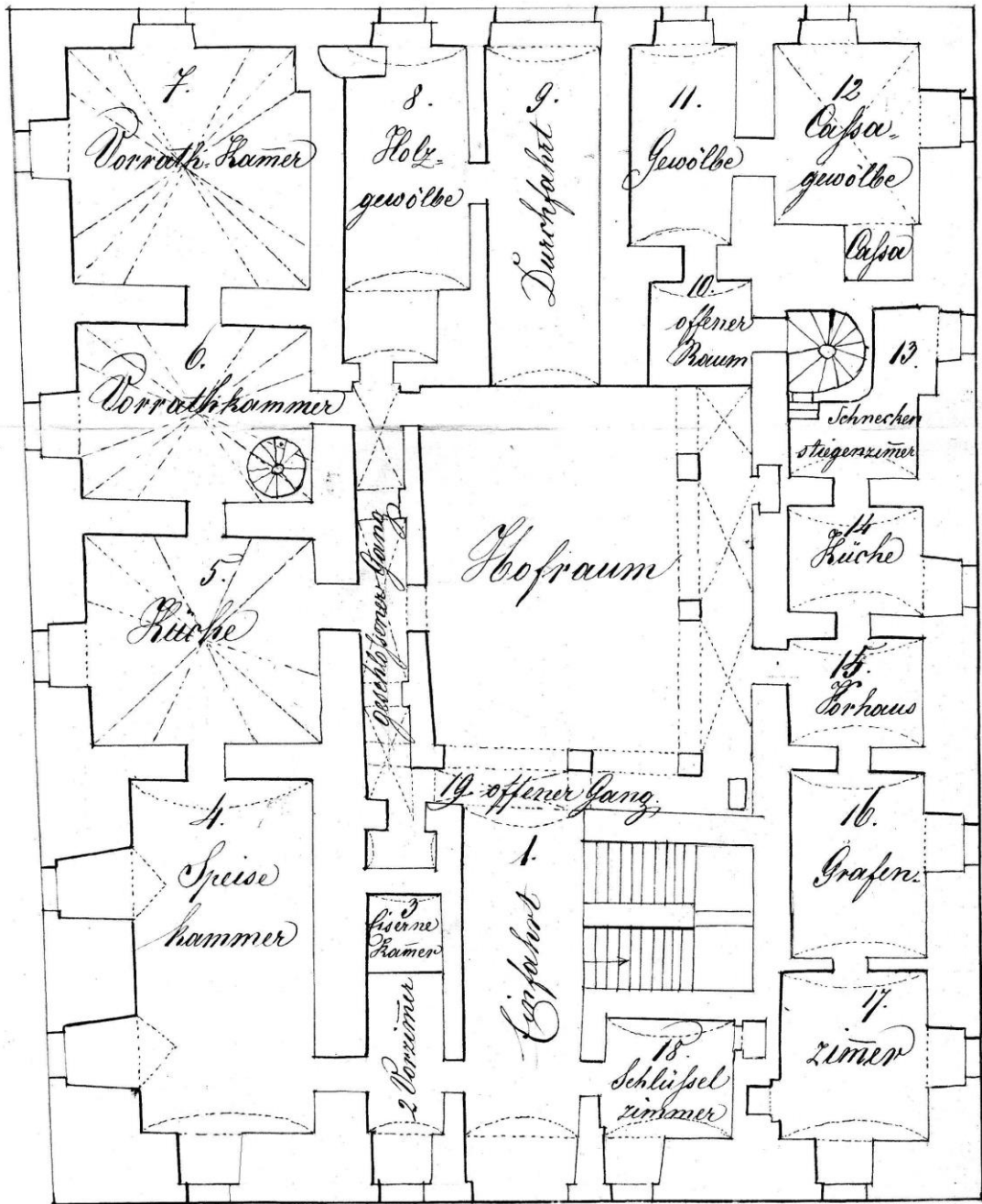

Vyobrazení vsi Lesonice z roku 1774 z mapy obce – detail zámku.

Vyobrazení vsi Lesonice z roku 1774 z mapy obce – hospodářský areál zámku s parkem.

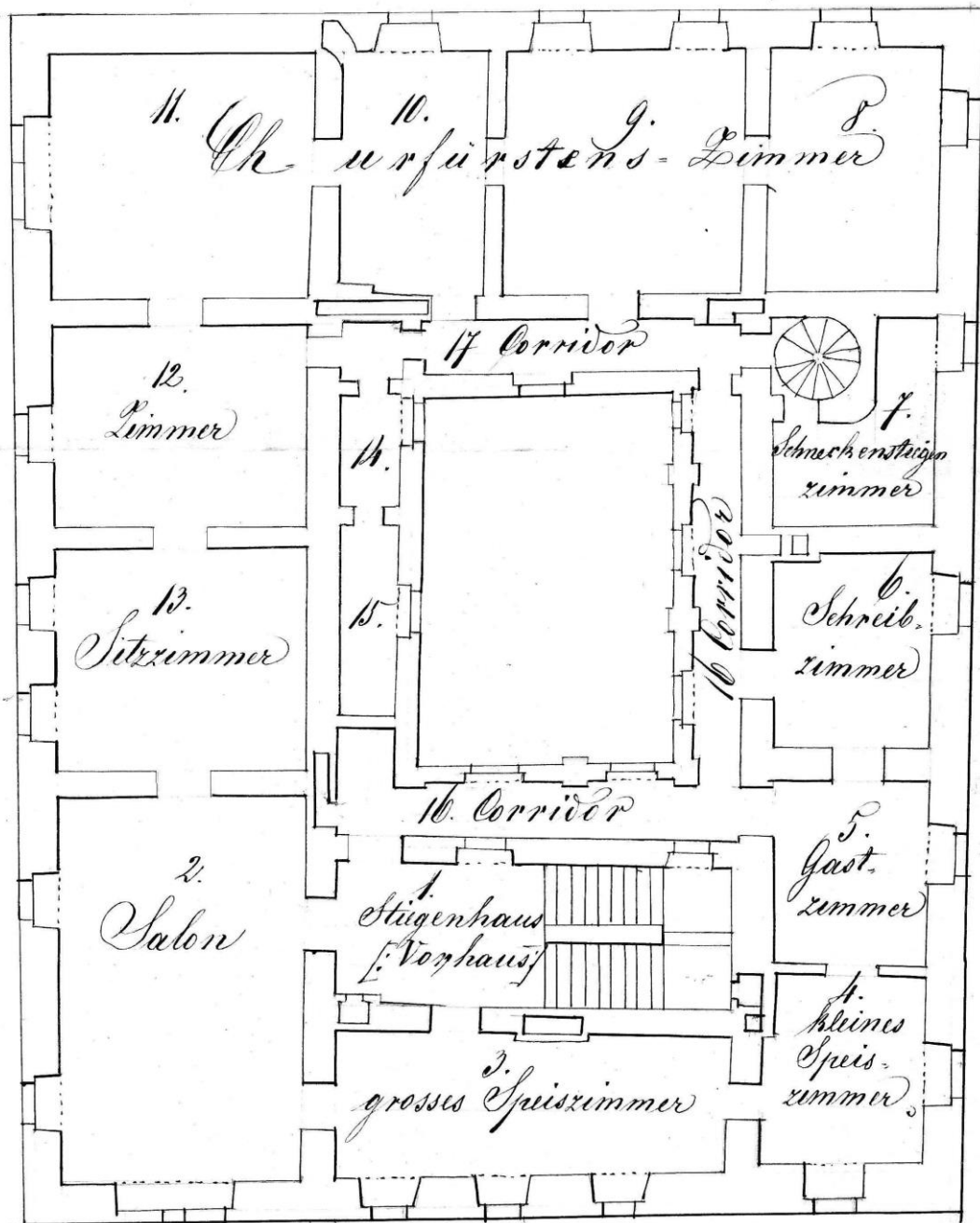
zur
ebenen Erde

Zjednodušený plánek budovy starého zámku z roku 1868 – přízemí.

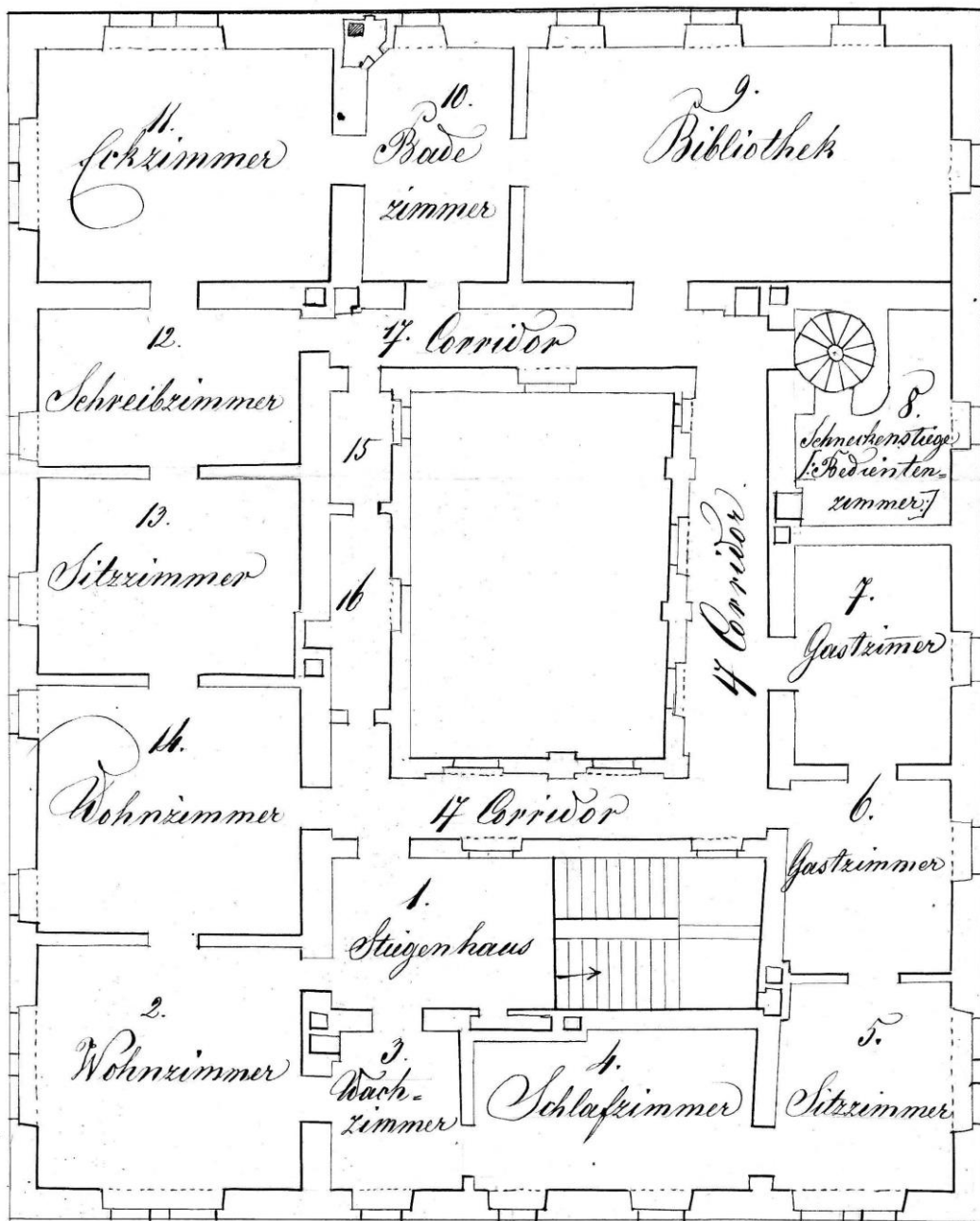

1ster Stock

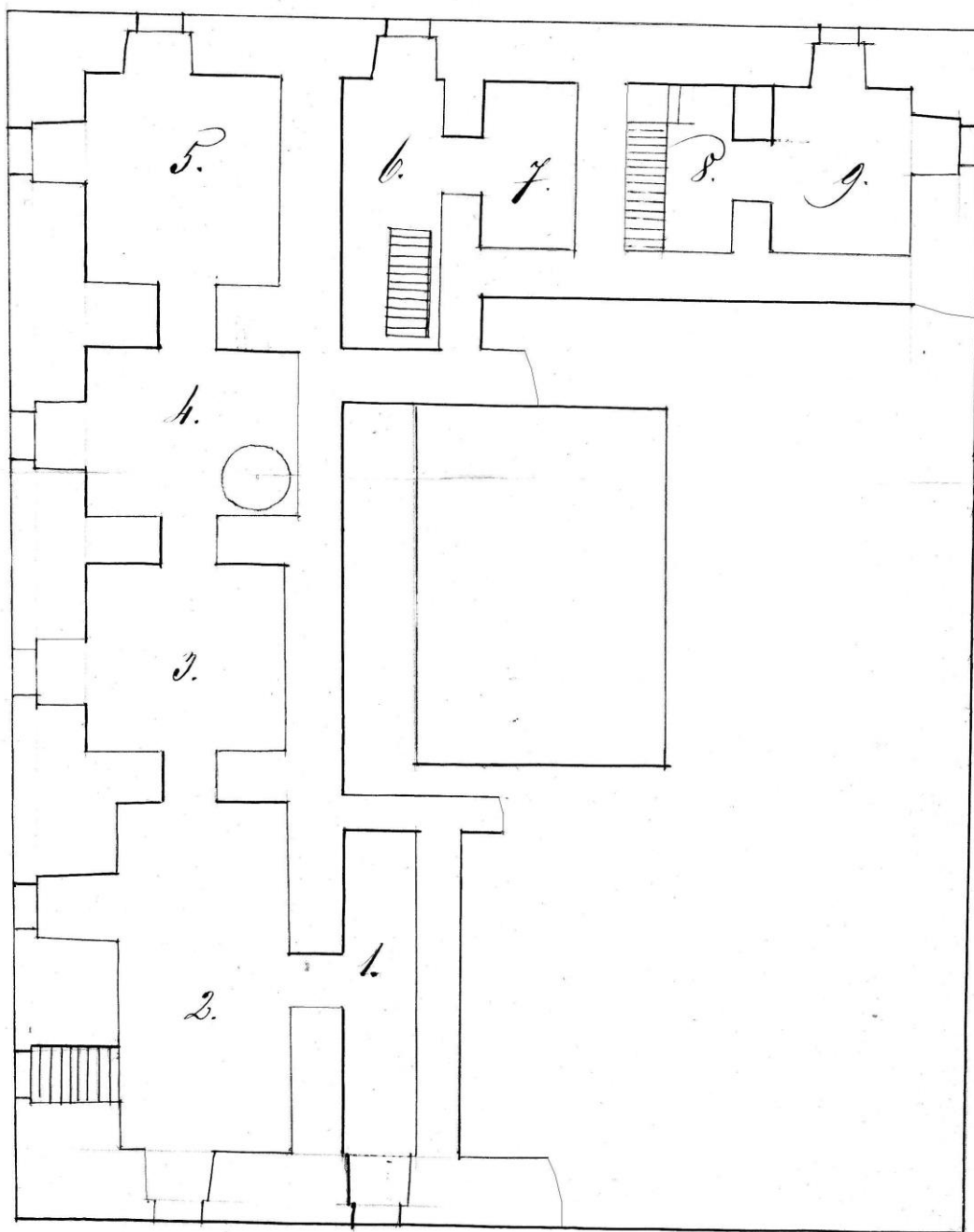
Zjednodušený plán budovy starého zámku z roku 1868 – 1. patro.

zweiter Stock

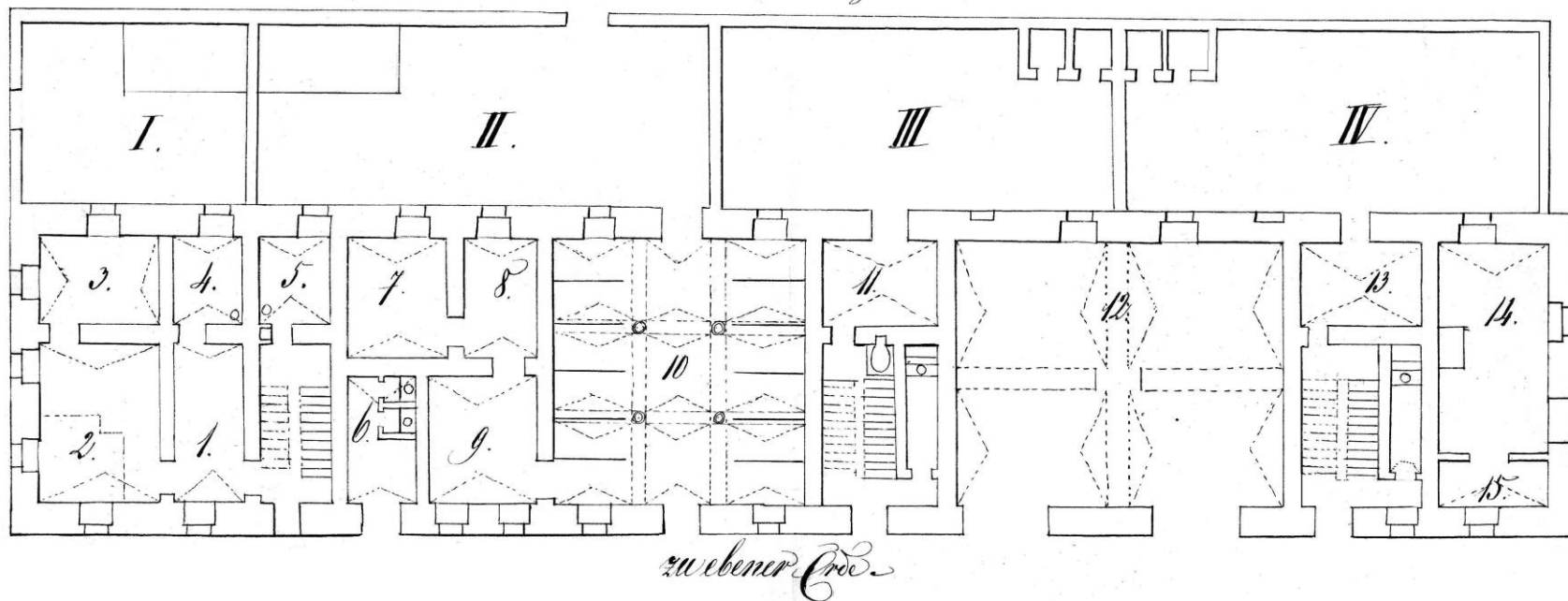
Zjednodušený plán budovy starého zámku z roku 1868 – 2. patro.

^m
Kellergeschoße

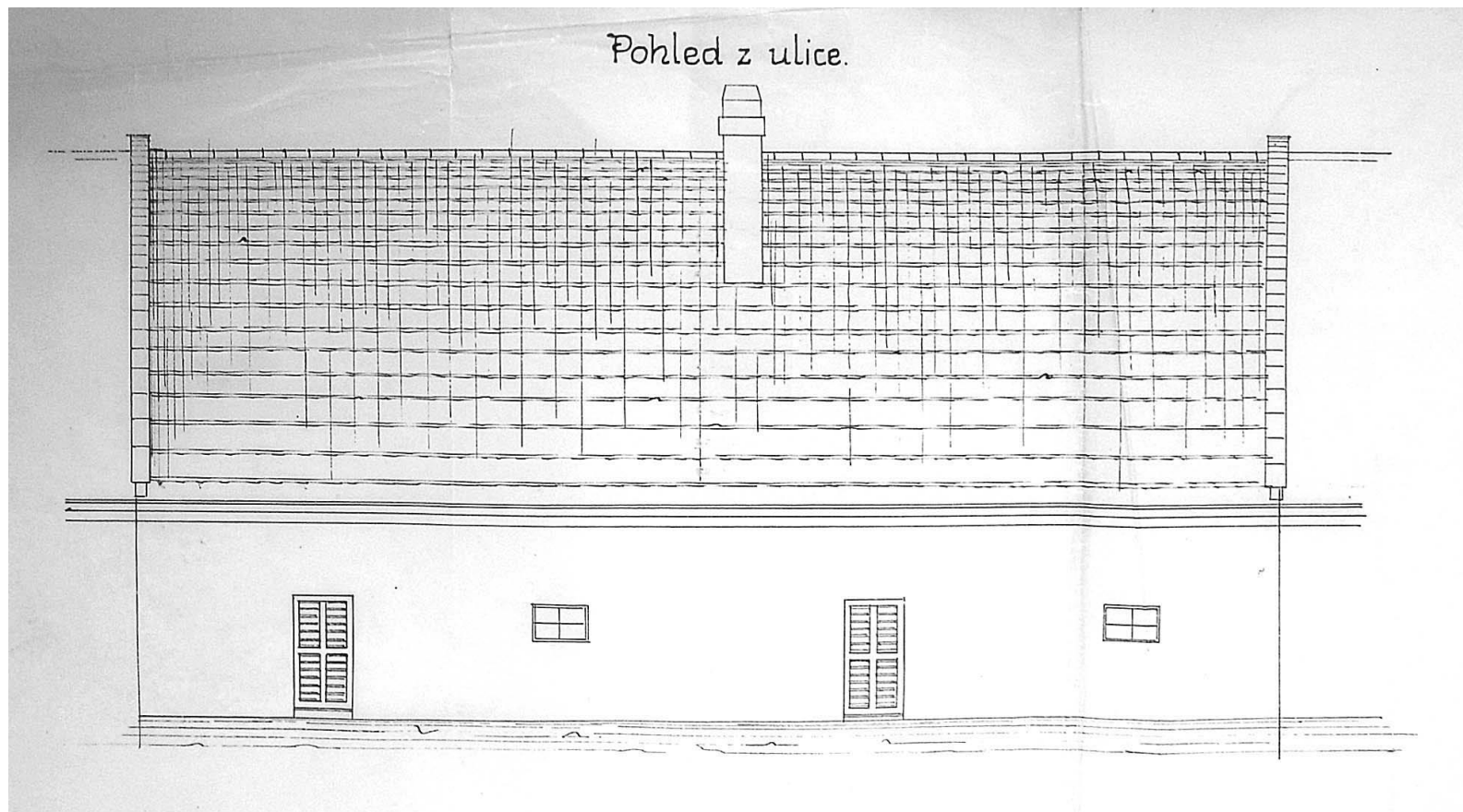
Zjednodušený plán budovy starého zámku z roku 1868 – sklepy.

*Aufnahms-Plan
des linksseitigen westlichen Nebengebäudes
beim Schlosse in Lipsitz*

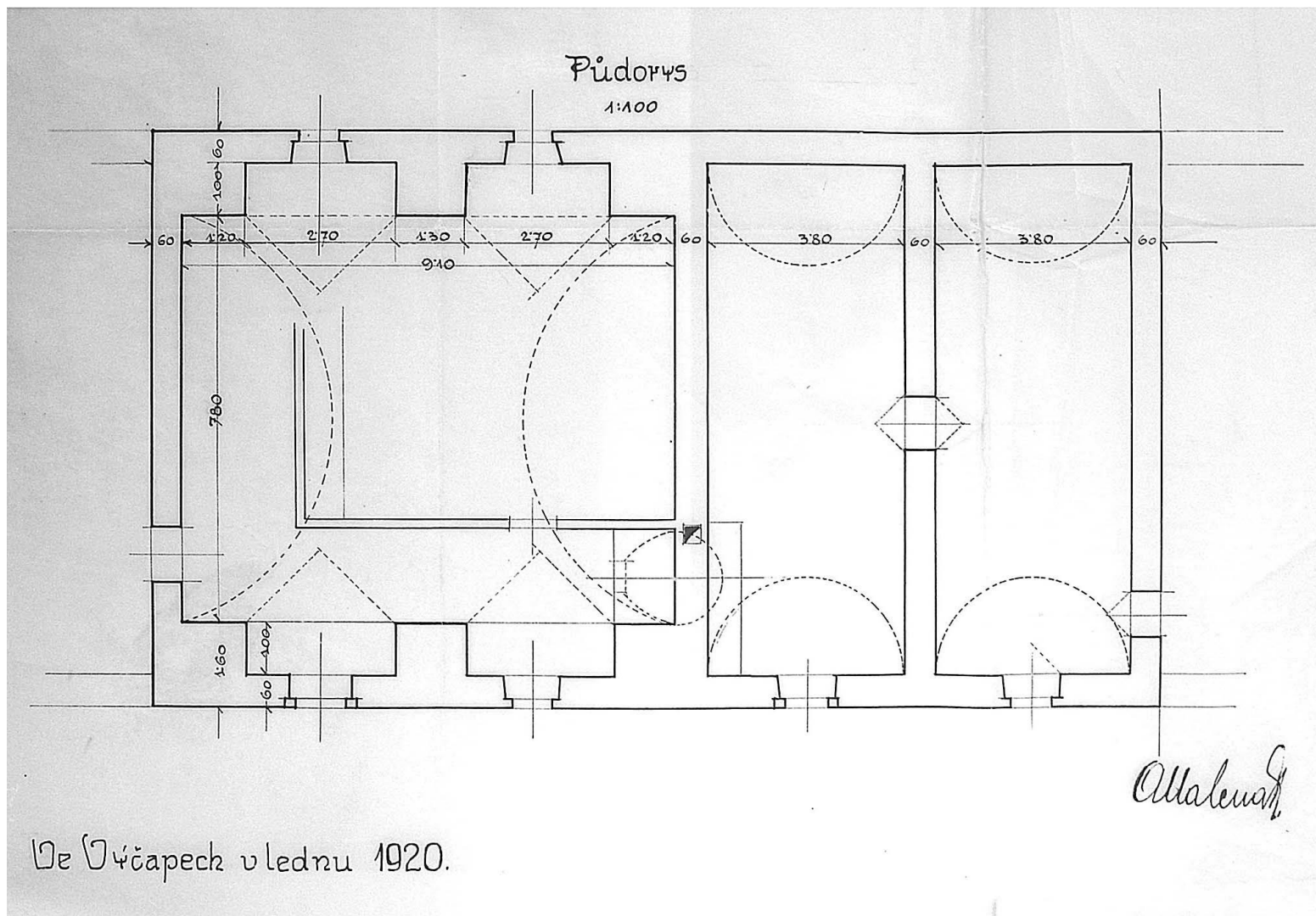

Zjednodušený pláněk nového zámku z roku 1868 – přízemí.

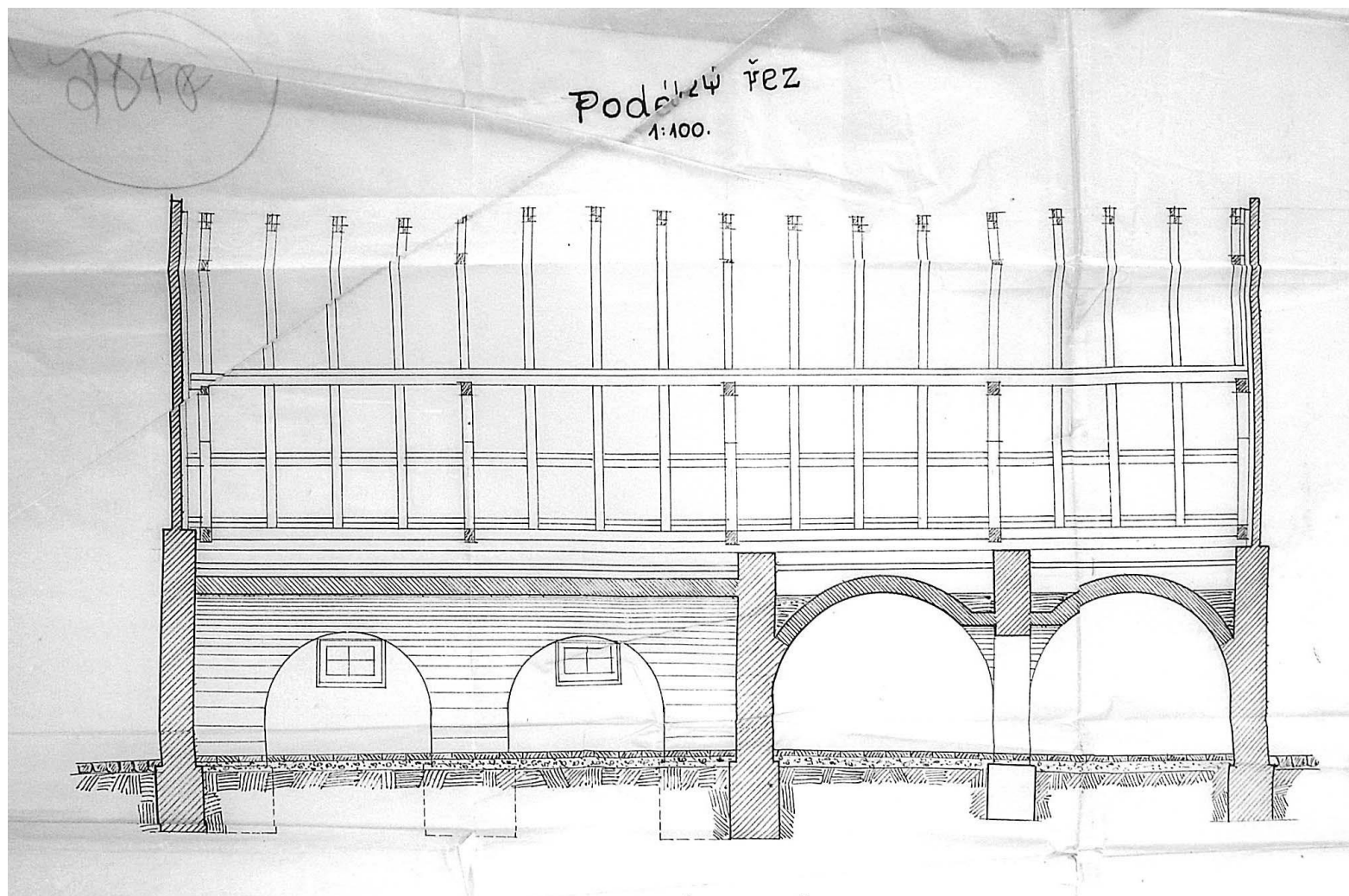

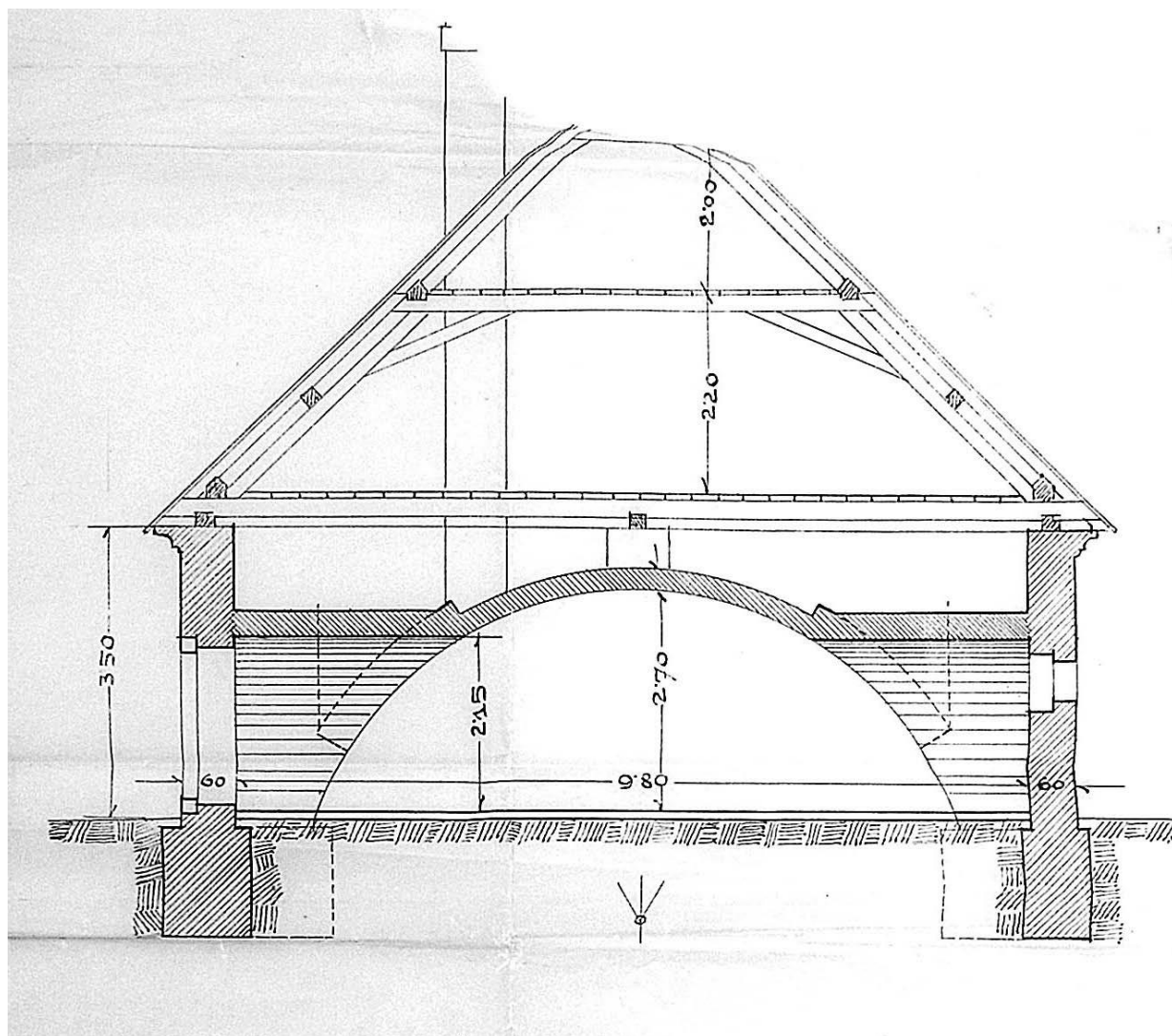
Plán vrchnostenského pivovaru v Lesonicích z roku 1820 – pohled.

Plán vrchnostenského pivovaru v Lesonicích z roku 1820 – půdorys.

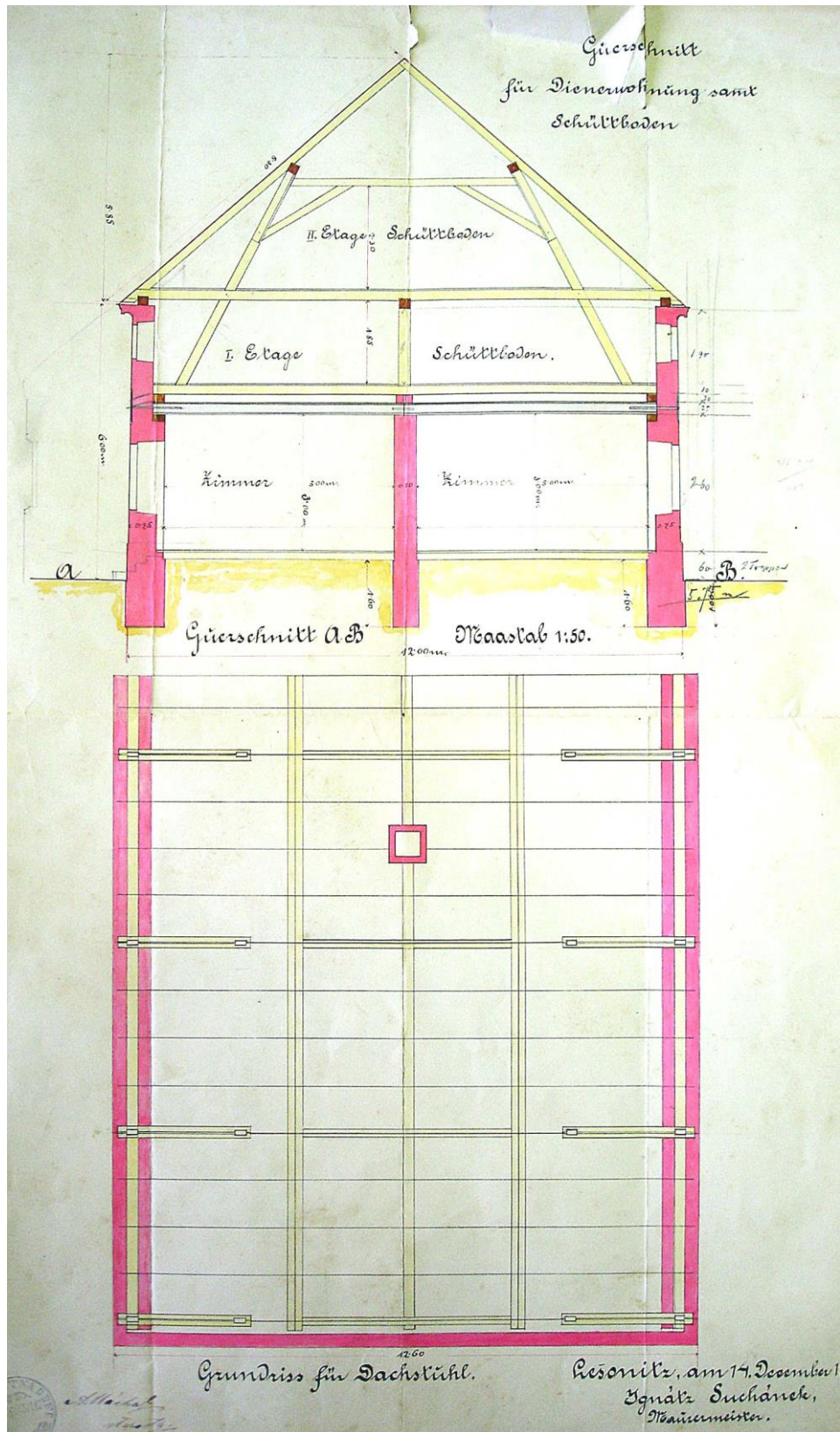

Plán vrchnostenského pivovaru v Lesonicích z roku 1820 – podélný řez.

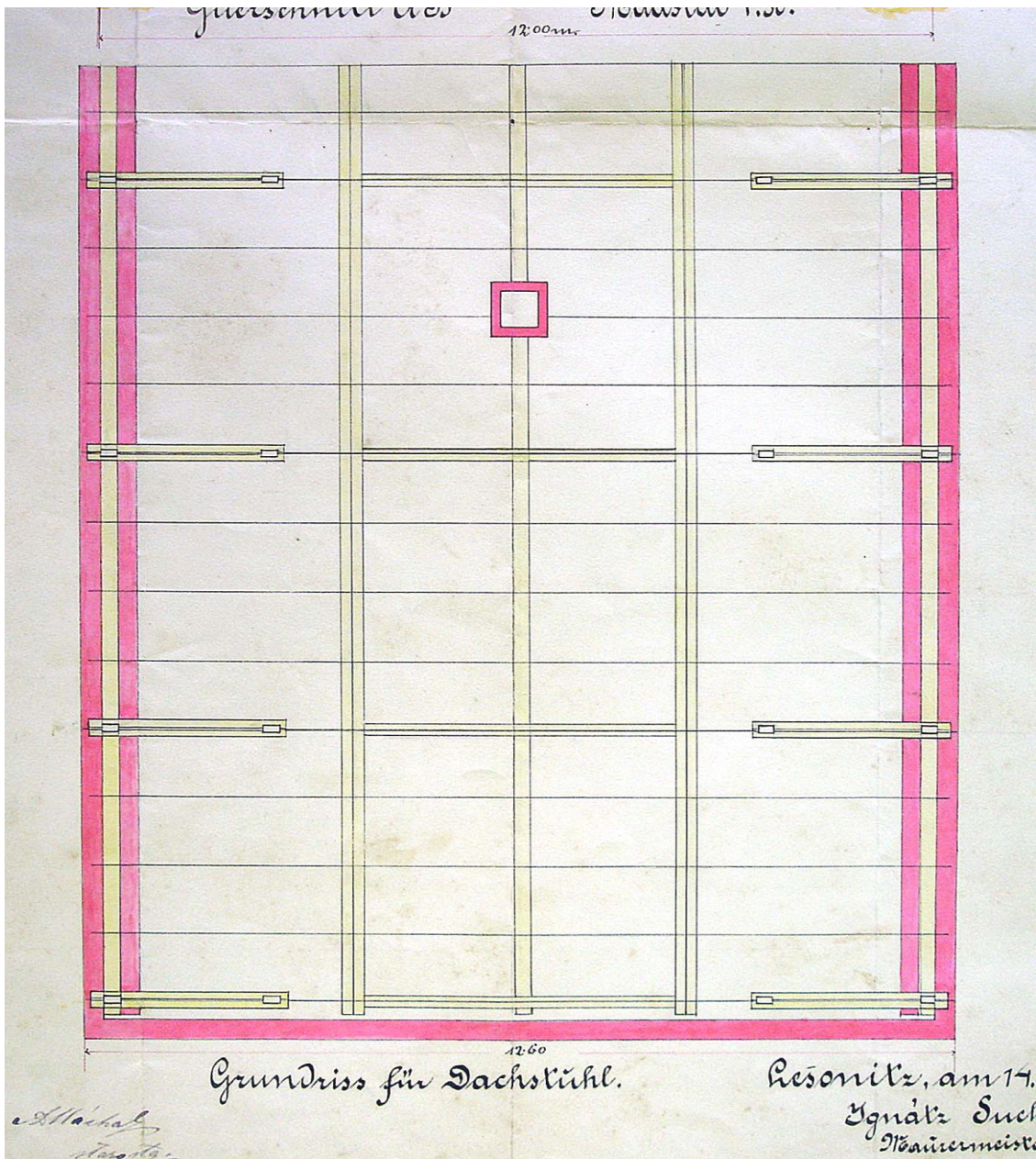

Plán vrchnostenského pivovaru v Lesonicích z roku 1820 – příčný řez.

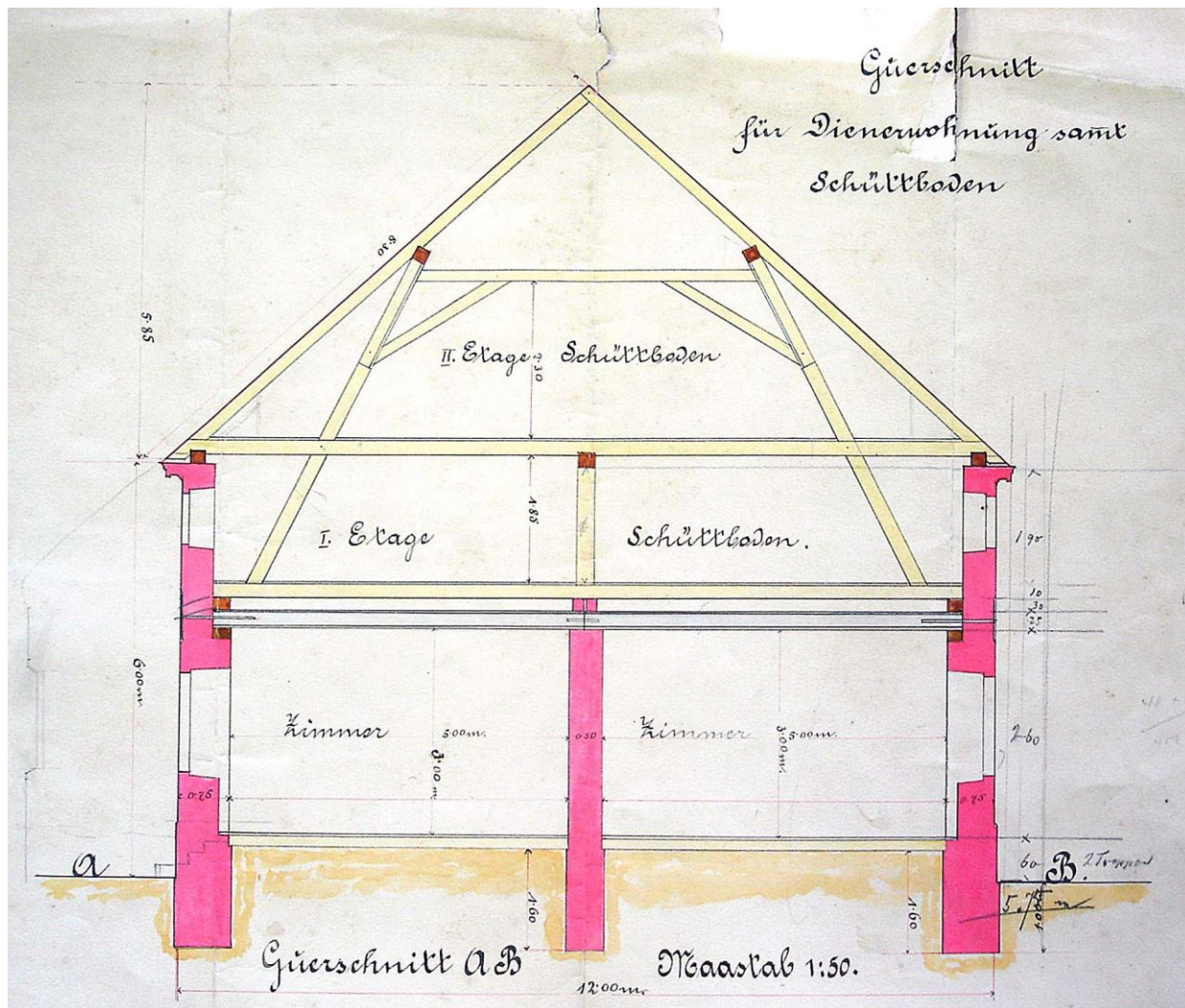

Plán vrchnostenské sýpky v Lesonicích z roku 1899 – půdorys.

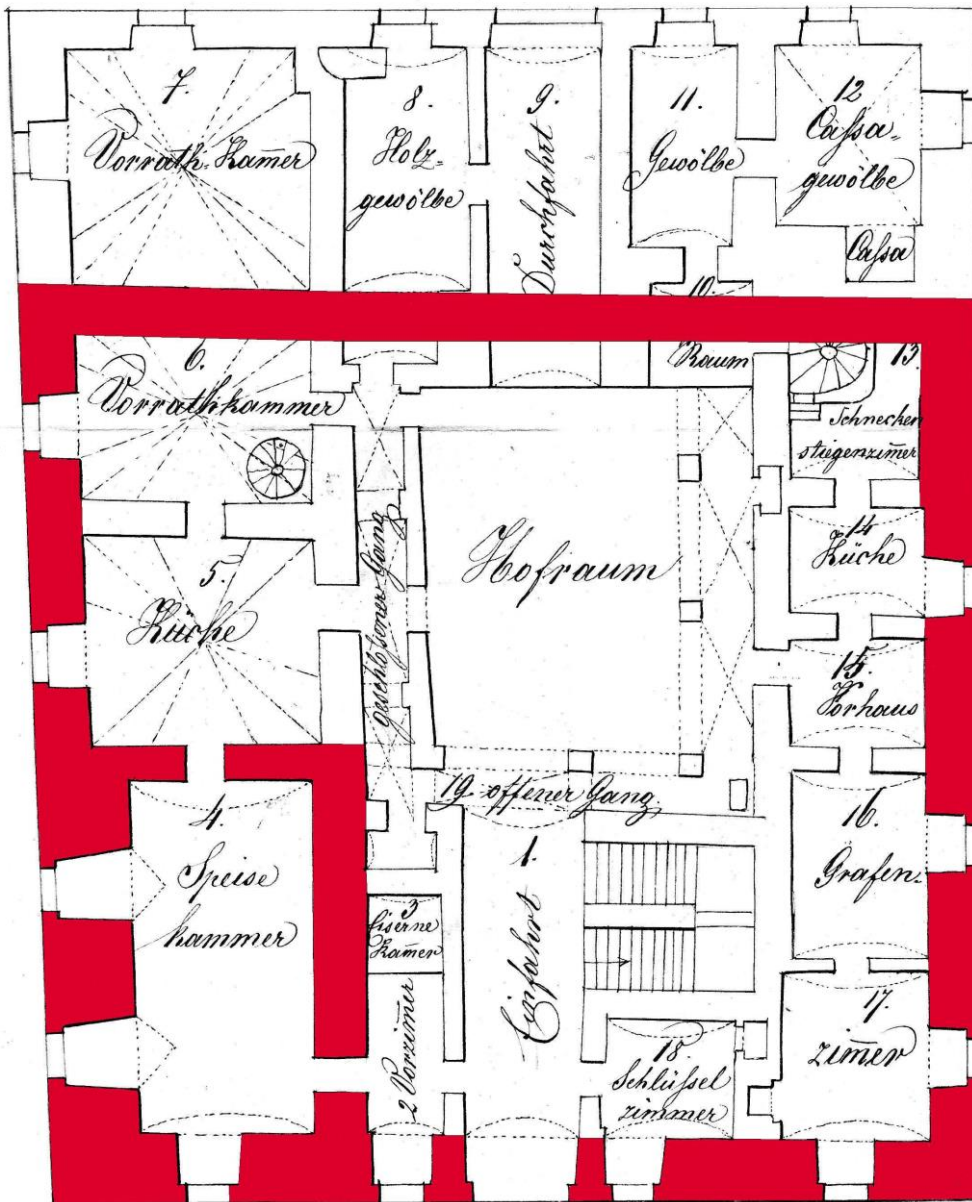
Plán vrchnostenské sýpky v Lesonicích z roku 1899 – půdorys.

Plán vrchnostenské sýpky v Lesonicích z roku 1899 – příčný řez.

zur
ebenen Erde

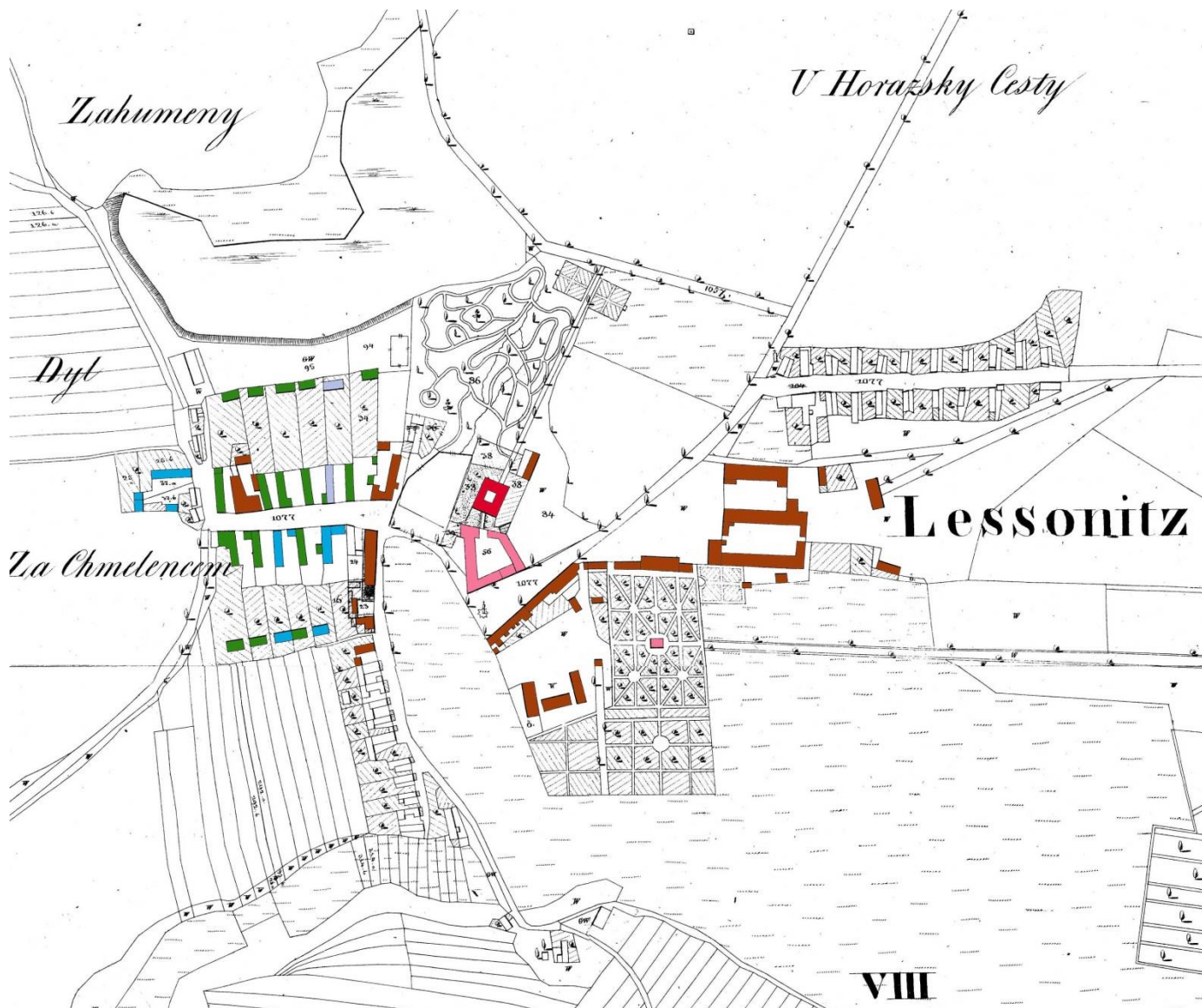
Půdorysná rekonstrukce lesonické tvrže v polovině 14. století s využitím dochovaného plánu přízemí zámku.

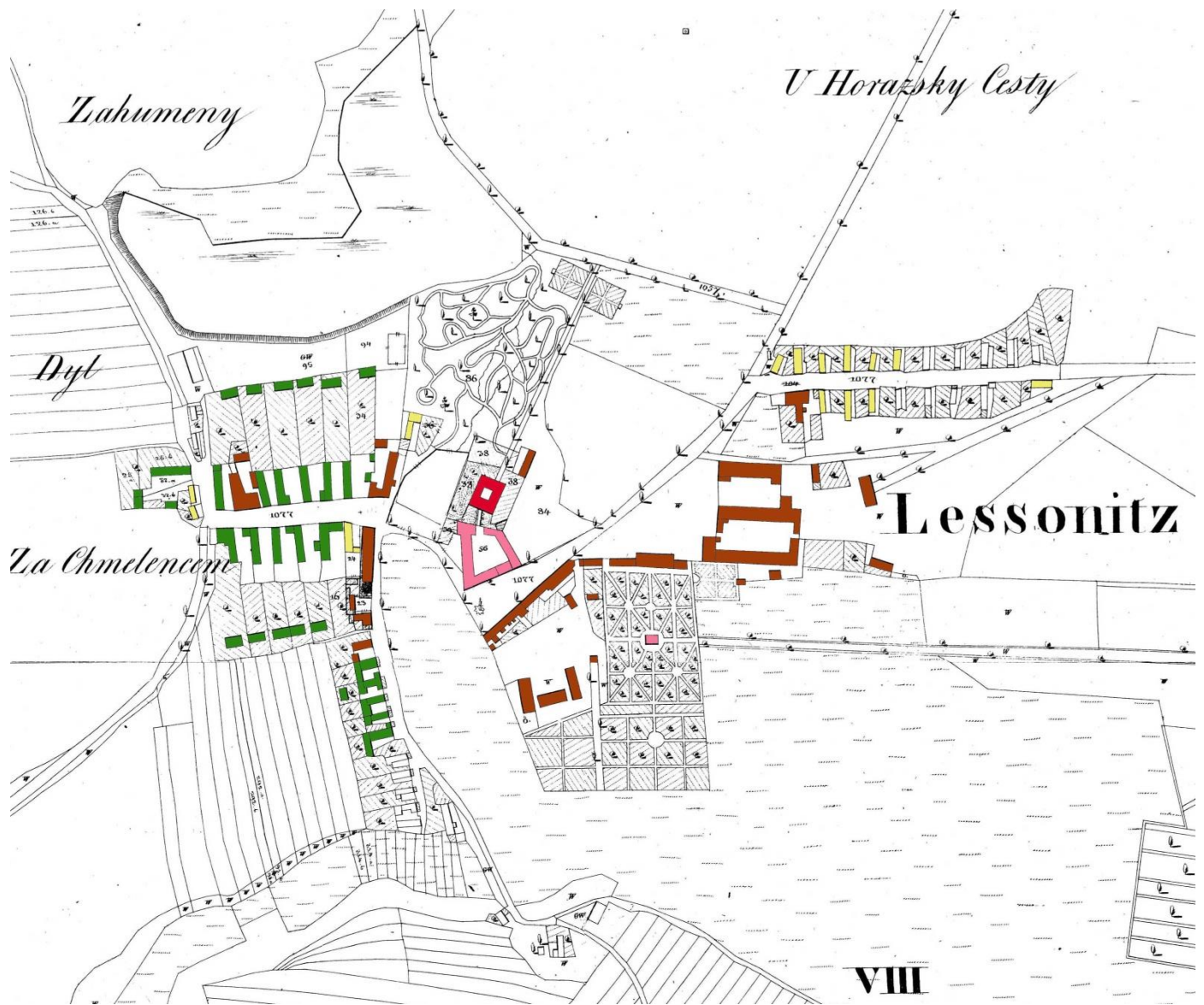
VÝVOJ ZÁSTAVBY OBCÍ

legenda

	ZÁMEK
	VRCHNOSTENSKÉ SPRÁVNÍ A OBYTNÉ BUDOVOY
	VRCHNOSTENSKÝ DVŮR
	1 lán
	½ lán
	¼ lán
	podsedek
	domek bez pozemků

Zástavba Lessonic v roce 1657 – hypotetická, možná jiná poloha vsi.

Zástavba Lesonic v roce 1787.

Zástavba Horních Lážan v roce 1754.

Zástavba Horních Lažan v roce 1775.

Zástavba Horních Lažan v roce 1787.

STAVEBNÍ VÝVOJ STARÉHO ZÁMKU

GOTIKA (polovina 14. století)

POZDNÍ GOTIKA (15. – zač. 16. století)

RENESEANCE (16. – 1. pol. 17. století)

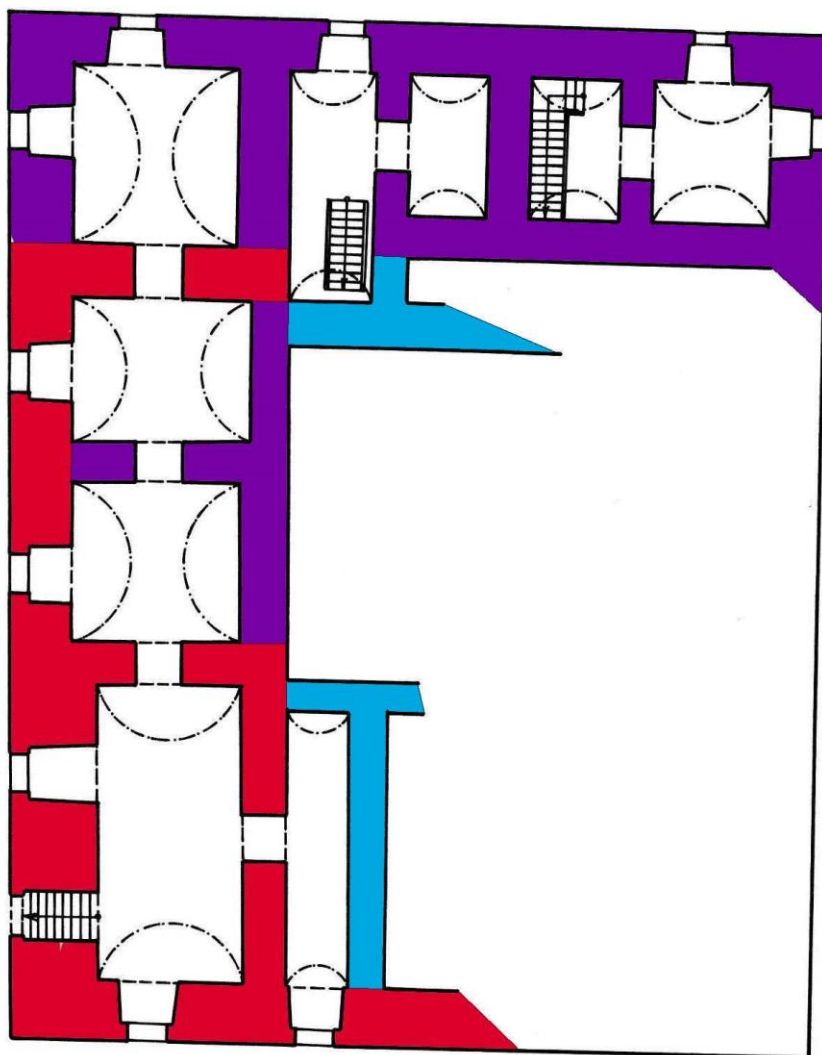

BAROKO (1650 - 1780)

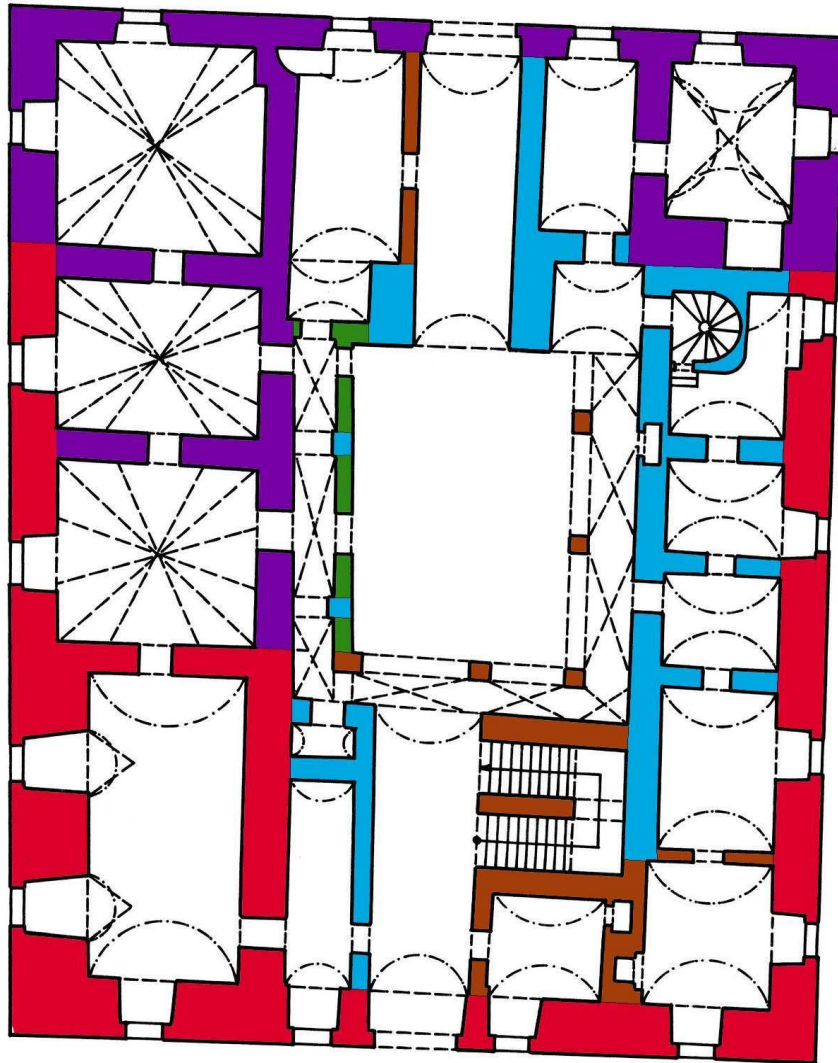
KLASICISMUS (konec 18. a 19. století)

Sklepy

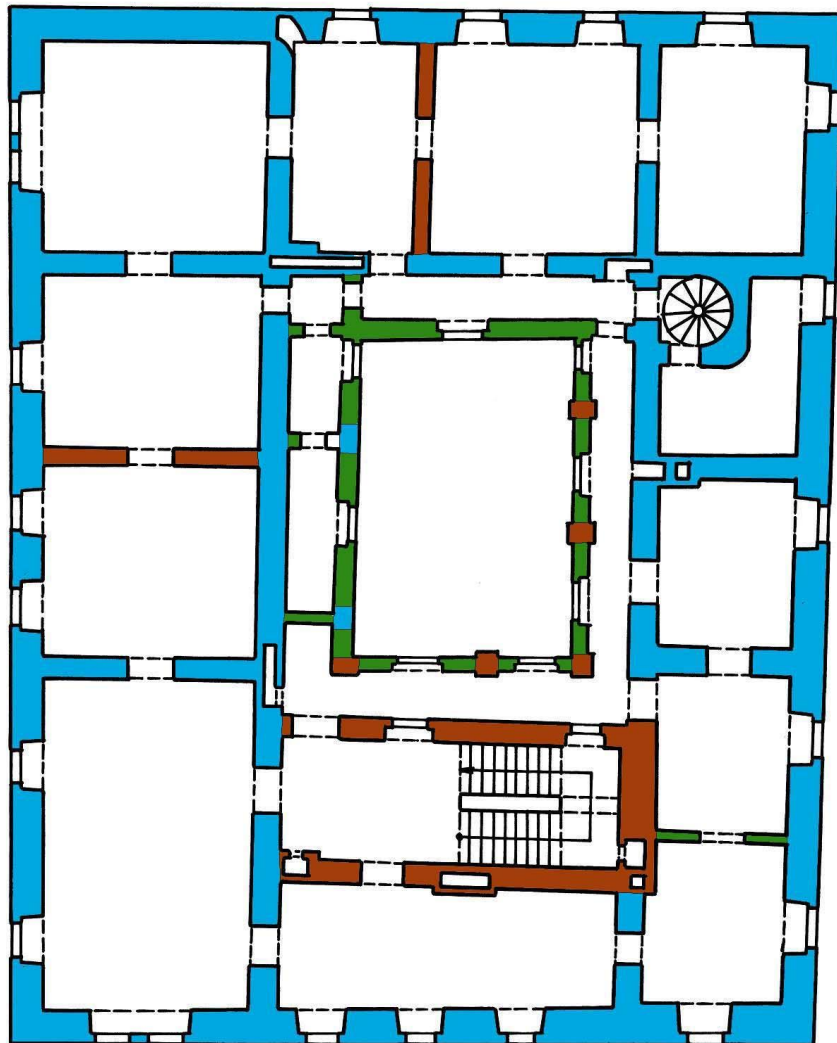

Přízemí

1. patro

2. patro

